

4. ULUSLARARASI TÜRK - RUS DÜNYASI AKADEMİK ARAŞTIRMALAR KONGRESİ

*4th INTERNATIONAL TURKISH - RUSSIAN WORLD
ACADEMIC RESEARCH CONGRESS*

4-Й МЕЖДУНАРОДНЫЙ КОНГРЕСС
ТУРЕЦКО-РОССИЙСКИХ АКАДЕМИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Tam Metin Kitabı Full Text Book

2021
12 – 14 Kasım
ANKARA

**4. ULUSLARARASI TÜRK - RUS DÜNYASI
AKADEMİK ARAŞTIRMALAR KONGRESİ**
*4th INTERNATIONAL TURKISH - RUSSIAN WORLD ACADEMIC
RESEARCH CONGRESS*
*4-Й МЕЖДУНАРОДНЫЙ КОНГРЕСС ТУРЕЦКО-РОССИЙСКИХ
АКАДЕМИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ*

(12 - 14 November 2021)
(12-14 Ноября 2021)
A N K A R A

- *Sosyal Bilimler –*
- *SocialSciences–*
- *Bildiri Tam Metin Kitabı-*
- *ProceedingBook -*

Editor

Zuhal KOÇ

Ankara 2021

Yayın Koordinatörü/ BroadcastCoordinator •
Muhammet ÖZCAN

Yayın Yönetmeni / General Publishing Director •
Zuhal KOÇ

Editörs / Editedby •
Zuhal KOÇ

Kapak Tasarım / Cover Design
Bülent POLAT

İç Tasarım / Interior
Bülent POLAT

Birinci Basım / First Edition • ©
Kasım 2020 // November 2021-Ankara

ISBN:

ASOS YAYINEVİ

1st Edition / 1.baskı: Kasım/November 2021

Address / Adres: Çaydaçıra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu Cad. No: 67/2-4/MERKEZ/ELAZIĞ

Mail: asos@asosyayinlari.com

Web: www.asosyayinlari.com

Instagram: <https://www.instagram.com/asosyayinevi/>

Facebook: <https://www.facebook.com/asosyayinevi/>

Twitter: <https://twitter.com/Asosyayinevi>

KURULLAR

Onur Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Yavuz DEMİR, Ankara Bilim Üniversitesi Rektörü

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU, Milli Savunma Üniversitesi
 Prof. Dr. Osman KÖSE, Polis Akademisi
 Prof. Dr. Cem Harun Meydan, Ankara Bilim Üniversitesi
 Doç. Dr. Emel İSLAMOĞLU, Sakarya Üniversitesi
 Doç. Dr. Kemale Tahsin KARİMOVA, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
 Doç. Dr. Sinem YILDIRIMALP, Sakarya Üniversitesi
 Doç. Dr. Abdulinaliliya BALKOVNA, Başkurt Devlet Üniversitesi
 Dr. Öğr. Üyesi Kemal ÇİFTYILDIZ, Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi
 Dr. Öğr. Üyesi Yasemin U. SAKARYA, İstanbul Sağlık Bilimleri Üniversitesi
 Dr. Öğr. Üyesi, Özge BARUT, Beykent Üniversitesi
 Dr. İmren ARBAÇ, Yeditepe Üniversitesi
 Dr. Ece YÜKSEL, Yeditepe Üniversitesi
 Dr. Murat ÖĞÜTCEN, Yeditepe Üniversitesi
 Dr. Uğur BOZKURT, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
 Dr. Fatih SANSAR, Çukurova Üniversitesi

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Bülent AKAR, Marmara Üniversitesi
 Prof. Dr. Nurlan AKHMETOVA, Balasagun Devlet Üniversitesi
 Prof. Dr. LevSergeevichBELOUSOV, Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi
 Prof. Dr. LeonidIosifovichBORODKİN, Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi
 Prof. Dr. Ekrem CAUSEVİC, Zagreb Üniversitesi, Hırvatistan
 Prof. Dr. AlishinaKhanisa CHAVDATOVNA, Bilimler Akademisi, Tataristan
 Prof. Dr. Ebru CEYLAN, İstanbul Aydın Üniversitesi
 Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK, Gazi Üniversitesi
 Prof. Dr. Nur ÇETİN, Kırşehir Ahievran Üniversitesi
 Prof. Dr. Nasip DEMİRKUŞ, Van Yüzüncüyıl Üniversitesi
 Prof. Dr. Asif Abbas oğlu HACILI, Azerbaycan Üniversitesi
 Prof. Dr. Necdet HAYTA, Gazi Üniversitesi
 Prof. Dr. Maria IVANICS, Szegeerd Üniversitesi, Macaristan
 Prof. Dr. Emine İNANIR, İstanbul Üniversitesi
 Prof. Dr. SergeiPavlovichKARPOV, Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi
 Prof. Dr. Nurşat JUMADILOVA, KaragandaBolaşak Akademisi
 Prof. Dr. SergeiVictorovichDEVİATOV, Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi
 Prof. Dr. Behset KARACA, Süleyman Demirel Üniversitesi
 Prof. Dr. Kamer KASIM, Bolu İzzet Baysal Üniversitesi
 Prof. Dr. Olga YevgenievnaKAZMİNA, Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi
 Prof. Dr. Şilova N. LEONİDOVNA, Petrozavodsk Devlet Üniversitesi, Rusya
 Prof. Dr. SergeiVladimirovich MİRÖNENKO, Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi
 Prof. Dr. Ali Engin OBA, Çağ Üniversitesi
 Prof. Dr. Onur ÖZSOY, Ankara Bilim Üniversitesi
 Prof. Dr. Türkmen TÖRELİ, Dokuz Eylül Üniversitesi
 Prof. Dr. Sevinç ÜÇGÜL, Erciyes Üniversitesi
 Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL, Pamukkale Üniversitesi
 Prof. Dr. Selma ÜNLÜ YEL, Gazi Üniversitesi
 Prof. Dr. Okan YEŞİLOT, Marmara Üniversitesi

- Prof. Dr. FirengizPaşayeva YUNUS, Kafkas Üniversitesi
Prof. Dr. Ulvi KESER, Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, KKTC
Doç. Dr. İsmailAlievich AGAKİSHİEV, Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Erdal AKSOY, Hacıbayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Leyla ALİYEVA, Bakı Slavyan Üniversitesi
Doç. Dr. Tamilla ALİYEVA, Ardahan Üniversitesi
Doç. Dr. Dimitri AleksandrovichANDREEV, Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Togay Seçkin BİRBUDAK, Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Sıddık ÇALIK, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Nihada D. DİANİÇ, Tuzla Üniversitesi, Bosna -Hersek
Doç. Dr. Nihada DELİBEGOVIĆ DŽANIĆ, Tuzla Üniversitesi, Bosna –Hersek
Doç. Dr Nur Jale ECE, Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Demet GÜRHAN, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Elmira HABİBULİNA, Kazan Federal Üniversitesi, Rusya
Doç. Dr. Gülün KARABAĞ, Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Kamala Tahsin KARIMOVA, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Doç. Dr. Olga KLİMİKİNA, İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Emina BERBIC KOLAR, Osijek Üniversitesi, Hırvatistan
Doç. Dr. Meliha KÖSE, Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Elena KRAİNİNCHENKO, Pyatigorsk Devlet Üniversitesi / Rusya
Doç. Dr. AleksandrIvanovich OSTAPENKO, Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Berdi SARIYEV, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Nikolay N. TELİTSİN, St-Petersburg Devlet Üniversitesi, Rusya
Dr. Öğretim Üyesi Yakut AKBAY, Ankara Bilim Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Jale COŞKUN, İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Gökçe YOGURTÇU, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nükhet Eltut KALENDER, Van Yüzüncüyıl Üniversitesi
Dr. Ece YÜKSEL, Yeditepe Üniversitesi
Dr. İmren ARBAÇ, Yeditepe Üniversitesi
Dr. Sajjad HOSSEN, Erdebil Üniversitesi, İran

SEKRETERYA

Zuhal KOÇ

İçindekiler

<u>KURULLAR</u>	IV
<u>Onur Kurulu Başkanı</u>	IV
<u>Düzenleme Kurulu</u>	IV
<u>Bilim Kurulu</u>	IV
SEKRETERYA	V
Zekai (Apaydın) Bey'in Birinci Moskova Büyükelçiliği (1925-1927)	37
Suriye Krizi Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri (2015-2021)	53
İllüstrasyonlarda Antropomorfik Karakter Oluşumu ve Metaforik Anlatım: “Korku” Grafik Roman Örneği	63
Türkçede Dilbilim Terimlerinin Karmaşası	75
Anna Ahmatova ve İlham Perileri	85
İş Sağlığı ve Güvenliği Hukukunda İşyerinde Risk Değerlendirmelerindeki Toplumsal Cinsiyet Körlüğü	93
Russian Language in the Province of Canakkale, Turkey	103
Opportunities and Difficulties on Russia-Turkey Relations	109
Semantik Açıdan Rus Atasözlerinde ‘Zenginlik’ ve ‘Yoksulluk’ Konsepti	116
Türkiye’de Uygulanan Para Politikaları ve Para Politikaları Etkinliğinin Ekonometrik Olarak İncelenmesi	125
Güncel Gelişmeler Çerçevesinde Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin Statüsü, Kuruluşu ve İşleyişine İlişkin Bir Değerlendirme	140
“Çevrilemeyenlerin” Çeviri Sorunları	147
Prof. Dr. Zeki Velidi Togan’ın Kurduğu İddia Edilen Gizli Cemiyet ve 1944 Yargılamalarına Konu Olması	152

Önsöz

Bilindiği üzere Türk-Rus ilişkilerinin kadim bir geçmişi bulunmaktadır. Her iki milletin de gerek devlet oluşumları öncesinde gerek kurdukları devletler döneminde siyasi, kültürel, askeri ve ekonomik olmak üzere birçok alanda hem etkileşimleri hem de ilişkileri kaçınılmaz olmuştur. Zira ortak coğrafyalarda yer almaları ve komşu durumuna gelmeleri bu ilişkilerde temel etken olmuştur. Türk-Rus ilişkileri her zaman dengeli bir seyir izlememiş; gerginliklerin, savaşların ve barışların görüldüğü çeşitli dönemler yaşanmıştır. Günümüzde de Rusya ile olan ilişkiler dış politika açısından önemini korumaya devam etmektedir. Bu noktada 12-14 Kasım 2021 tarihleri arasında düzenlenen 4. Uluslararası Türk-Rus Dünyası Akademik Araştırmalar Kongresi'ne (UTRAK) yurt içinden ve yurt dışından katılan kıymetli akademisyenler ile Türk-Rus tarihine ve ilişkilerine akademik katkı sağlamak amaçlanmıştır.

COVID-19 salgını nedeniyle geçen yıl büyük ölçüde online olarak düzenlenen kongre, bu yıl alınan tedbirlerle birlikte Ankara Bilim Üniversitesi'nin ev sahipliğinde yüz yüze ve online olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilmiştir. Kongreye edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, hukuk, iktisat, işletme, maliye, kültür ve sanat başta olmak üzere sosyal bilimlerin tüm alanlarından ve diğer bilim dallarından da Rusya'daki bilimsel çalışmalarını konu edinen tebliğler hakem değerlendirmeleri neticesinde kabul edilmiştir. Sunulan tebliğlerden bir kısmı bu kitapta sizlerle buluşturularak bilim dünyasının istifadesine sunulmuştur.

Kongreye katılım sağlayan ve eserleriyle akademi dünyasına ışık tutan değerli bilim insanlarına, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na ve Ankara Bilim Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Yavuz DEMİR başta olmak üzere üniversite yönetimine teşekkürlerimi sunarım.

Saygılarımla...

Zuhal KOÇ

Presentation ID / Sunum No= 32

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-2413-7760

Zekai (Apaydın) Bey'in Birinci Moskova Büyükelçiliği (1925-1927)

Dr. Aydın ÇAKMAK

**Öğr. Gör., Dr., İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
e.mail: aydin.cakmak@istanbul.edu.tr.*

Özet

Zekai (Apaydın) Bey, Osmanlı Devleti'nde çeşitli mülki vazifelerde bulunmuş bir devlet görevlisidir. Millî Mücadele döneminde Adana Mebusu olarak I. TBMM'de yer almış, Londra ve Lozan konferanslarına katılan Türk heyetlerinde bulunmuştu. İkinci dönem seçimlerinde Aydın'dan mebus seçilen Zekai Bey, Cumhuriyet'in ilanından sonra Ziraat Vekili ve Londra Büyükelçisi olarak görev yapmıştı. 1925 yılında ise Moskova'ya büyükelçi unvanıyla tayin edilmişti. Zekai Bey'in yaklaşık iki buçuk yıl devam eden Moskova Büyükelçiliği, önemli iç ve dış olayların yaşandığı bir dönemde gerçekleşmişti. Hiç şüphesiz bu gelişmelerin en önemlisi, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında Paris'te imzalanan antlaşmadır. Uzun yıllar devamlılığını koruyan ve iki devlet ilişkilerinin temelini oluşturan bu antlaşmanın yanı sıra ticaret ve seyrüsefer gibi çeşitli alanlarda da müzakereler cereyan etmişti. Bahsedilen dönemlerde büyükelçilik vazifesini yürüten Zekai Bey, iki devlet arasındaki ilişkilerin yanı sıra Türkiye'nin diğer devletlerle olan münasebetlerinde de görevler almıştı. 1927 yılında yeniden mebus seçilmesiyle Zekai Bey'in Moskova'daki ilk büyükelçilik dönemi sona ermişti. Çalışmanın amacı, Türk-Sovyet ilişkilerinin önemli bir sürecinde Moskova'da Türkiye'yi temsil eden bir büyükelçinin faaliyetlerini açıklayıp bu dönemde meydana gelen gelişmeleri belirlemeye çalışmaktır. Konunun ilk defa müstakil ve kapsamlı olarak ele alınmasını amaçlayan bu çalışmada arşiv belgeleri, süreli yayınlar ve telif eserlerden faydalanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zekai Bey, Moskova, Sovyet Rusya, büyükelçi.

The First Ambassadorship Of Zekai (Apaydın) Bey In Moscow (1925-1927)

Abstract

Zekai (Apaydın) Bey was a civil servant who held various official positions in the Ottoman Empire. During the National Struggle, he took part in the First Grand National Assembly as Adana Deputy and participated in Turkish delegations attending the London and Lausanne conferences. Zekai Bey, who was elected as a deputy from Aydın in the second term elections, served as the Minister of Agriculture and London Ambassador after the proclamation of the Republic. In 1925, he was appointed ambassador to Moscow. Zekai Bey's ambassadorship in Moscow, which lasted about two and a half years, took

place at a time when important domestic and foreign events were taking place. Undoubtedly, the most important of these developments is the treaty signed in Paris between Turkey and Soviet Russia. In addition to this treaty, which has maintained its continuity for many years and formed the basis of the relations between the two states, negotiations also took place in various fields such as trade and navigation. Zekai Bey, who served as ambassador during the mentioned periods, also took part in relations between the two states as well as Turkey's relations with other states. With his re-election as a deputy in 1927, Zekai Bey's first ambassadorship term in Moscow came to an end. The aim of the study is to explain the activities of an ambassador representing Turkey in Moscow during an important process of Turkish-Soviet relations and to try to determine the developments that occurred during this period. Archival documents, periodicals and copyrighted works will be used in this study, which aims to address the issue in a detached and comprehensive manner for the first time.

Keywords: Zekai Bey, Moscow, Soviet Russia, ambassador.

Giriş

R.1296/M.1880-1881 yılında¹ Bosna'nın Grevişke kasabasında doğan Aziz Zekai Bey, Mekteb-i Mülkiye'den mezun olduktan sonra Aydın Vilayeti maiyet memurluğuna atanarak mülki hizmetlerde görev almaya başlamıştı. Daha sonra sırasıyla Volçetrin, Palanka, Uşak, Eskişehir ve Beykoz kaymakamlıklarıyla (BOA, DH.SAİD.d., 111/467-468) Silifke, Mersin, Kayseri ve Eskişehir mutasarrıflıkları vazifelerinde bulunmuştu (TBMM Arşivi, HT, 7-1-5). Mondros Mütarekesi'nin ardından görevinden azledilmesi üzerine bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra Balkanlı yabancı askerlerin arasına katılarak trenle doğduğu yer olan Bosna'ya yerleşmişti. Milli Mücadele hareketinin başladığı haberini almasını müteakip yeniden Anadolu'ya gelerek Adana Cephesi'nde gönüllü olarak çalışmıştı. Adana'dan mebus seçilerek I. TBMM'ye katılan Zekai Bey, mebusluğu sırasında Eskişehir İstiklal Mahkemesi üyesi, Londra Konferansı'nda Ankara hükümeti delegesi ve Lozan Konferansı'nda müşavir olarak bulunmuştu (Apaydın, 1984: 300-301). İkinci dönem seçimlerinde Aydın Mebusu seçilen Zekai Bey (TBMM Arşivi, HT, 7-1-2), Ziraat Vekili olarak bulunduğu bir sırada, 1924 yılında, Londra Ortaelçiliği'ne büyükelçi unvanıyla tayin edilmişti (BCA, Kurum: 30-18-1-1, Yer Bilgisi: 10-41-12).

Zekai Bey, sekiz aylık bir memuriyetten sonra 1925 yılı Mayıs ayında izinli olarak ülkeye dönmüştü. Bu sırada Londra Sefareti'nde değişikliğe gidileceği, kendisinin rahatsızlık dolayısıyla istifa edeceği veya başka bir sefarete atanacağı hakkında rivayetler mevcuttu (Vatan, S.742, 6 Mayıs 1341/1925: 1). 6 Mayıs günü Hariciye Vekili Tefik Rüştü [Aras] Bey'i ziyaret ederek üç saat kadar süren bir görüşme yapan Zekai Bey'in Moskova Sefareti'ne getirilmesinin kuvvetle muhtemel olduğu da basına yansımıştı (Son Saat, S.50, 7 Mayıs 1341/1925: 1). Hakikaten tahmin edilen gelişme aynı gün gerçekleşmiş; Zekai Bey, yayımlanan bir kararnameyle Moskova Büyükelçiliği'ne atanmıştı (BCA, Kurum: 30-18-1-1, Yer Bilgisi: 13-27-10). Ayrıca İstiklal Madalyası vesikasının kendisine ulaştırılması konusu gündeme gelmişti (CA, 01008739). Tayin işleminin hemen ardından Sovyet yönetiminden agreman, yani istimzaç talebinde de bulunulmuş ve muvafakat cevabı alınmıştı (Cumhuriyet, S.368, 17 Mayıs 1341/1925: 3). Bu sırada İstanbul'da tedavi altında bulunan Zekai Bey, Hariciye Vekaleti tarafından Ankara'ya çağırılmıştı. Neticede sağlık sorunu dolayısıyla bir süre ülkede kalan büyükelçi (BOA, HR.İM., 248/107), daha sonra İstanbul'dan hareket ederek 30 Haziran'da geldiği Odessa limanında Türk konsolosu ve Sovyet yetkililer tarafından karşılanmıştı. Burada *Izvestiya* gazetesine verdiği demeçte, iki devlet arasında dostane ve samimi ilişkiler bulunduğunu söyledikten sonra bütün çabasının bu ilişkilerin gerek siyasi gerekse ekonomik alanda daha da güçlendirilmesine yönelik olacağını ifade etmişti. Ardından yola çıkan büyükelçi, 2 Temmuz günü Moskova'ya ulaşmıştı (Zalyaev, 2021: 220-221).

¹ Zekai Bey'in mebus olduktan sonraki tercüme-i hal varakalarına bakıldığında çeşitli farklılıklar olduğu görülmektedir. Nitekim ikinci dönemde doğum yeri ve tarihi Bosna-1293 (TBMM Arşivi, HT, 7-1-2); üçüncü dönemde doğum yeri ve tarihi Aydın-1884, aile ismi Hacı Ali Ağaoğlu (TBMM Arşivi, HT, 7-1-3); beşinci dönemde ise doğum yeri ve tarihi Bosna-1884 (TBMM Arşivi, HT, 7-1-5) olarak geçmektedir. Sonuncu evrak, genel olarak ikinci dönemdeki Latin harflerine dönüştürülmüş halidir.

1. SOVYET RUSYA İLE İLİŞKİLERE YÖNELİK FAALİYETLER

Musul Meselesi'nin gündemde olduğu ve inkılap hareketlerinin hız kazandığı bir dönemde Moskova Büyükelçiliği vazifesine başlayan Zekai Bey, Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki ilişkilerde önemli faaliyetler göstermişti. Görevine daha yeni başladığı bir dönemde basında yayımlanan bir habere göre, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde olumsuz değişiklikler olacağına yönelik yabancı basın neşriyatının gerçeğe aykırı bulunduğu ve Tevfik Rüşdü Bey'in vekaleti üstlendiği tarihten itibaren iki taraf ilişkilerinin daha da samimiyet kazandığı belirtilmişti. Nitekim Zekai Bey Moskova'da dost bir devlet elçisi tarzında kabul görmüş ve vakit kaybetmeden Sovyet ricaliyle temaslara başlamıştı (Son Saat, S.115, 15 Temmuz 1341/1925: 1; Vatan, S.809, 15 Temmuz 1341/1925: 2).

Eylül ayı başlarında büyükelçiliği ziyaret eden Hariciye Komiserliği Doğu İşleri Müsteşarı, Zekai Bey'le tafsilatlı bir görüşme gerçekleştirmişti. Rıza Han hükümetinin Türkiye aleyhine Musul'a yönelik bir teşebbüsü olmayacağını ve Rusya'nın kuvvetli bir nüfuzu bulunduğu İran'ı böyle bir maceraya terk etmeyeceğini söyleyen Müsteşar, Türkiye'nin İran'la aynı Rusya ile olduğu gibi bir dostluk ve saldırmazlık antlaşması yapmasının arzu edildiğini aktarmıştı. Daha önce bilgi verilmediğinden yanlış hareket etmiş olmamak için münakaşadan kaçındığını söyleyen Zekai Bey'e göre Rusya, eğer Türkiye ile dostluğundan istifade ederek iki taraf arasında güçlü bir antlaşma yaptırabilirse Türkiye'yi bu yönde yerinde tutmaya ve bu suretle İran üzerindeki nüfuzunu takviye etmeye çalışıyordu. Konuşma esnasında Müsteşar, Türkiye ile Sovyetler arasındaki yeni dostluk antlaşmasının birkaç güne kadar hazırlanacağını söyledikten sonra Musul Meselesi'ne geçerek Türk hükümeti ısrar ederse Musul'u mutlaka alacağını ve İngiltere'deki işçi hareketinin ısrara dayanıklı olmadığını belirtmişti. Ortaelçi tayininin İran'da üzüntüye sebep olacağını ve şimdiye kadar olduğu gibi Türkiye'nin Tahran'da büyükelçi bulundurması arzu edildiğini de eklemişti (TDA, 571/67939-297158-37). Hariciye Vekaleti ise serd edilen düşüncenin isabetli olduğu, İran'daki temsilcinin büyükelçi rütbesinde bulunduğu ve antlaşmanın son şekli hakkında Tevfik Rüşdü Bey'in dönüşünü müteakip bilgi iletilebileceği cevabını vermişti (TDA, 571/67939-297158-36). Zekai Bey ayrıca Hariciye Komiseri Çiçerin'in yokluğunda ona vekalet eden Karahan'ı ziyaret ederek uzun bir mülakat yapmıştı (Cumhuriyet, S.502, 1 Teşrin-i Evvel 1341/1925: 3).

Memuriyeti süresince Rusya'nın ve Sovyet idaresinin çeşitli cephelerini inceleyen Zekai Bey, vekaletin talebi üzerine darphane ve para basımı hakkında bir rapor hazırlamıştı. Söz konusu raporda, darphanenin şahıslara külçe karşılığında para basmaya yetkili olmadığı ve basımın yalnız devlet namına yapıldığı üzerinde duran büyükelçi, Türkiye'de de şahıslar hesabına para basılması usulünün kaldırılması düşüncesini kaydetmişti (TDA, 539/220113-213741-6). Yine iki ülke ilişkilerinin gelişiminde Rusça bilen Türk sayısının azlığı konusunu dikkate alan Zekai Bey, bu hususta Rus basımına bir beyanatta bulunmuştu (Benhür, 2008: 592-593). Bu ortamda Sovyetler Birliği ile Yabancı Memleketler Mukarenet-i Harsiye Cemiyeti Reisi Madam Kameneva'yı ziyaret eden büyükelçi, Sovyet ekonomisinin gelişimini dikkatle takip ve Türkiye'yi ilgilendirmesi sebebiyle Ziraat Komiserliği'nin faaliyetlerini ayrıntılı olarak incelemek niyetinde bulunduğunu söylemişti. Sovyet halkı içerisinde okuma-yazma bilme oranının arttırılması yönündeki gelişmeler münasebetiyle takdirlerini beyan etmişti. Madam Kameneva ise düzenli kitap teatisi, üniversite öğrencileri ve bilim adamlarının ziyaretleri neticesinde iki ülke arasındaki yakınlığı geliştirme isteğini açığa vurmuştu (Hakimiyet-i Milliye, S.1567, 1 Teşrin-i Sani 1341/1925: 1).

Zekai Bey'in yaptığı önemli bir görüşmede de Hariciye Komiser Yardımcı Litvinov ile olmuştu. Burada Türkiye, İran ve Sovyet Rusya ilişkileri hakkında çeşitli konular ele alınmıştı (Benhür, 2008: 124). Ayrıca Locarno'nun anlamının Sovyetler ve Türkiye için yeterli derecede açık olup, iki ülke politikasının buna karşı aynı olması gerektiği hususunda hemfikir olunduğu belirtilmişti. Böylece kısa bir süre sonra imzalanacak antlaşmanın önü açılmıştı (Bekcan, 2013: 98). Hatta görüşme sonunda Litvinov, Türkiye'nin Çiçerin ile Batı Avrupa veya Moskova'da görüşme imkânlarına haiz olup olmadığını sormuştu (Tacibayev, 2002: 44).

Gerçekten de bu dönemin en önemli gelişmelerinden birisi dostluk, tarafsızlık veya saldırmazlık gibi sıfatlarla anılan antlaşmadır. Antlaşma müzakereleri Rusya'da olmamakla beraber, büyükelçilik de

sürecin içerisinde ve bir parçası olmuştur (TDA, 571/67939-297158-34; TDA, 571/67939-297158-35). 17 Aralık 1925 tarihinde Tevfik Rüşdü Bey ile Çiçerin arasında Paris’te imzalanan antlaşma, Moskova Antlaşması ile temelleri atılan Türk-Sovyet dostluğunun yirmi yıl daha uyum içerisinde sürmesine katkı yapmıştı (Gökçen, 2007: 123). Aynı zamanda hem Türkiye’nin hem de Sovyet Rusya’nın imzalamış oldukları ilk saldırmazlık ve tarafsızlık antlaşması olma özelliğine sahipti (Yüceer, 2011: 85-86).

Antlaşma, iki taraf arasında kararlaştırılmış olduğu üzere 22 Aralık günü Ankara’da yayımlanmıştı (TDA, 571/67939-297158-20). Sovyet gazeteleri ise antlaşma metnini ayın yirmi dördünde ilan etmişlerdi. Aynı günlerde Zekai Bey ile Fransa Sefiri Mösyö Herbett arasında bir görüşme meydana gelmişti. Mösyö Herbett, yayımlanan hükümlerine nazaran antlaşmanın Türkiye’yi Milletler Cemiyeti’ne girmekten engelleyen bir tarafsızlık muahedesi olacağını anlaşıldığını söyledikten sonra gizli kısımları olup olmadığını bilmediğini gülererek ilave etmişti. Antlaşmanın Musul Meselesi’ni müteakip imzalanmasını şüphe uyandıran bir siyasi safhaya *izafe ettiğini* belirten Fransız temsilci, bu hareket fena değilse de sonuçlarına *katlanmak* için gerekli hazırlıkların öngörülmüş olacağı tabiidir demişti. Söz konusu görüşmeyi vekalet aktaran Zekai Bey, basına açıklamada bulunan Litvinov’un iki taraf ilişkilerinin samimiyeti, antlaşmanın kimse aleyhine bir saldırıyı kastetmediği ve gizli kısımları bulunmadığı, her devletle aynı şekilde muahede yapılabileceği gibi hususlardan bahsettiğini bildirmişti (TDA, 571/67939-297158-28).

1926 yılı genelde Türk-Sovyet ilişkileri ve özelde Moskova Büyükelçiliği ile Zekai Bey yönünden hareketli bir döneme sahne olmuştu. Yeni yıla dostluk ve saldırmazlık temelli bir antlaşma kaydıyla giren taraflar arasındaki görüşme ve iletişim trafiği gittikçe sıklaşmıştı. Başta kültürel ilişkiler olmak üzere çeşitli alanlarda yoğun bir temas sürecine de girilmişti (Kolesnikov, 2010: 77-79). Örneğin Ziraat Vekili Sabri Bey Moskova, Leningrad, Odessa ve Kafkas şehirlerini kapsayan bir tedkik seyahati gerçekleştirmişti (Cumhuriyet, S.600, 8 Kanun-ı Sani 1926: 1).

Mart ayında gelindiğinde, Türkiye’nin Sovyetlerden top alımı meselesi büyükelçiliğe bildirilmiş ve müzakerelerde bulunması istenmişti (BCA, Kurum: 30-10, Yer Bilgisi: 12-71-20: 2-4). Bu noktada İsmet Paşa, müzakerecilerin süratle sonuçlanması “içinde bulunduğumuz ahval-i umumiye-i siyasiyenin miftahı ve kilit taşıdır. Bu müzakere hakkında her gün malumat alsam iktifa edemeyecek kadar sabırsız bulunuyorum” şeklinde ifadeler kullanmıştı (BCA, Kurum: 30-10, Yer Bilgisi: 12-71-43). Gerçekten de Musul Meselesi ile çeşitli iç ve dış gelişmeler ortamında dönemin Başvekili’nin kullanmış olduğu bu sözler, Türk yönetiminin içinde bulunduğu atmosferi ve görüşmelere verdiği önemi göstermesi açısından kayda değerdir.

Moskova Büyükelçiliği, Hilafet Kongresi 1926 yılı toplantısının Kahire’de yapılacağına dair *şayan-ı dikkat malumatı muhtevi bulunan* bir rapor da göndermişti. Burada Sovyet Rusya’nın, Kahire’de yapılacağından dolayı kongrenin *İngiliz aleti* olacağını kabul etmek hususundaki Türk görüşüne katılmakta ve Rusya Müslümanlarının murahas göndermeyeceklerini belirtmekte olduğu kaydedilmişti. Kendi hissiyatına nazaran kongre Mekke’de toplanmış olsaydı Rusların murahas göndermek isteyeceklerini söyleyen büyükelçi, Türkiye’nin bakış açısını çeşitli vesilelerle kendilerine ve diğer Rusya Türkleri ulemasına anlattığını da belirtmişti (BCA, Kurum: 30-10, Yer Bilgisi: 203-383-4: 1-2).

Ele alınan dönemde Sovyet Rusya ile komşu hükümetlerdeki eğitim teşkilatını incelemek üzere (BCA, Kurum: 30-18-1-1, Yer Bilgisi: 18-20-13) Maarif Müsteşarı Nafi Atuf [Kansu] Bey başkanlığı altında bir heyet gönderilmesi kararlaştırılmıştı (BCA, Kurum: 30-18-1-1, Yer Bilgisi: 18-28-13). Aslında Zekai Bey, bu heyet yola çıkmadan önce Sovyet eğitim teşkilatı hakkında bir rapor hazırlamıştı. 1 Temmuz 1926 tarihli *Maarif Vekaleti Mecmuası*’nda neşredilen raporda, büyükelçi, genel olarak Rusya’da eğitim anlamında olumlu ilerlemeler kaydedildiği üzerinde durmuştu. Buna göre halk eğitimine büyük önem verilen ülkede yalnız okuma-yazma öğretmekle kalınmayıp görsel ve işitsel araçlardan da istifade ediliyordu. Okullarda en ziyade dikkati çeken yenilik öğrencilerin kendi kendini idare etmesiydi. Zekai Bey’e göre okulların idaresi hususunda yeni usulün başarıları görülmekle birlikte henüz tamamen kemale ermiş durumda değildi. Zaten “bugün Rusya’da hiçbir nizam hiçbir teşkilat veya müessese yoktur ki bir şekl-i kat’ide karar kılmış olsun” cümlesiyle de mühim bir tespit yapmıştı (Maarif Vekaleti Mecmuası, II/8, 1926: 33-38; Aslan, 2020: 4606; Demir, 2017: 27).

Yakında izinli olarak ülkeye geleceği ve vazifesi başına dönmeyip önemli bir memuriyete getirileceği haberinin basına yansıdığı günlerde (Son Saat, S.431, 30 Mayıs 1926: 3), Türk tüccarının yaşadığı bazı sorunlar nedeniyle Hariciye Komiserliği nezdinde girişimde bulunmuştu (Milliyet, S.108, 31 Mayıs 1926: 2). Bunun dışında Zekai Bey ile Çiçerin arasında Moskova'da bir protokol de akdedilmişti. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nın on ikinci ve 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması'nın on üçüncü maddelerinin tatbiki için bir müddet tayinine yönelik olan protokole göre ilgili arazi sakinlerinden buldukları memleket arazisini terk etmek hakkını kullanmak isteyenler, protokolün yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir sene zarfında bu haklarından yararlanabileceklerdi (CA, 01006590-2; TDA, 571/35603-140276-23: 1.284-1.286).

Sovyet başkentindeki yetkililerle yapılan görüşmeler sonraki günlerde de devam etmişti. Önce İcra Komitesi Reisi Mösyö Kalenin ve ardından Mösyö Rikof tarafından kabul olunan Zekai Bey, özellikle Rikof ile samimi surette cereyan eden uzun bir görüşme yapmıştı. Türkiye ile Sovyetler arasındaki siyasi ve iktisadi ilişkilere dair başlıca meselelerin görüşüldüğü mülakatta, iki devlet ilişkilerinin sürekli olarak sağlamlık kazanmakta olup dostluk münasebetlerini hiçbir müşkülün etkileyemeyeceği hususu kaydedilmişti (Cumhuriyet, S.744, 3 Haziran 1926: 1).

Haziran ayı başında izin alan Zekai Bey'in boş durumdaki mebusluklardan birine aday gösterileceği haberi yine gündeme gelmişti (Cumhuriyet, S.746, 5 Haziran 1926: 2). Değişiklik haberleri içerisinde Odessa yoluyla ve Rus bandıralı bir vapurla İstanbul'a gelen büyükelçi, kendisini ziyaret eden *Cumhuriyet* gazetesine muharririne ilişkilerin günden güne daha iyi bir safhaya girdiğini teyid eden bir beyanatta bulunmuştu (Cumhuriyet, S.747, 6 Haziran 1926: 1-2). Daha sonra Tokatlıyan Otel'i'ne geçen Zekai Bey, Türk-Sovyet ticari ve siyasi ilişkileri hakkında *Yeni Ses* gazetesine muharririyle bir görüşme yapmıştı (Yeni Ses, S.100, 6 Haziran 1926: 1-2). *Milliyet* gazetesine siyasi muhabiriyle yaptığı mülakatta ise iki devlet ilişkileri ve kendisinin faaliyetleri hakkında şu önemli açıklamalarda bulunmuştu (Milliyet, S.114, 6 Haziran 1926: 1):

“Bir ay müddetle mezunum. Şahsıma ait bazı hususâtın tesviyesi için geldim. Bir iki güne kadar Ankara'ya gideceğim. Gerek mebusluk ve gerekse Heyet-i Vekile'ye iltihak keyfiyeti etrafında herhangi bir şekil ve surette malumattar edilmiş değilim.

Ruslarla Münasebatımız- Ruslarla olan münasebatımız çok iyi ve çok samimidir. Billhassa siyasi münasebatımız her türlü teyidâta ihtiyaç göstermekten tamamen müstağnidir. Rus-Türk münasebat-ı iktisadiyesi ise, samimi bir inkişaf ve günden güne müteakabil menfaatleri zamin bir tezahür göstermektedir.

Rikof Yoldaş ile ben müteaddit temaslar yaptım. Hareketime takaddüm eden günler zarfında Kalenin, Çiçerin ve diğer birçok mühim Rus rical-i siyasiyesini de ziyaret etmiş ve görüşmüştüm. Bu temasların hepsi çok dostane olmuştur.

Rusya'ya İhracatımız- Bizim, öteden beri Rusya'ya ithaline müsaade edilmiş birçok ihracat emtiamız vardır. Bunlar hususi bir listede cins cins, nev nev muharrer bulunmaktadır. Listede mukayyed bulunan bu emtiayı Türk tüccar Rusya'nın herhangi bir limanına olursa olsun ithalde serbesttir.

Son zamanlarda Ruslar bozulmuş olan ticari muvazenelerini yeniden tesis edebilmek için 9 Şubat tarihli bir kararname ile limon ve portakal gibi mevaddın ithalini men ettiler. Memnuiyet kararı anında da Rusya'ya müteveccihen yola [çıkan] emtianın kararnameden istisna edilmesini talep ettik. Ve nihayet o tarihte yolda bulunan mevad-ı memnuanın Rusya'ya ithaline müsaade olundu. Az sonra biz ikinci bir teşebbüs daha yaptık. Rusya'ya ithal için ihzar edilmiş mevad-ı memnuanın da ithaline müsaade istihsal ettik. Ruslar buna, muayyen bir müddete kadar menşe şehadetnameleri ticaret mümessilliğinden imza edilmiş olmak kaydıyla muvafakat etmişlerdi.

Türk tüccar Mayıs'ın son günlerine kadar ithalatta devam ediyordu. Filvaki bu ithalat muntazam vesikalarla yapıyordu. Ruslar; ‘dokuz Şubat'ta hazırlanmış limon ve portakallar bugüne kadar nasıl çürümemiş olabilirler?’ şeklinde bir mantık yürüttüler. Ve bir kısım malların ithaline mümanaat eylediler. Ben Rus hükümeti nezdinde teşebbüsâta bulundum. (400.000) lira kıymetinde olan bu emtia bugün Rusya'ya ithal olunmuş ve tamamen satılmıştır.

Ruslar tarafından ithali memnu addedilen mevad yerine biz, ipek böceği tohumu, el örmesi işler, mamul ve nim mamul deri, zeytin tanesi ve gülyaağı ithalini teklif ettik. Ruslar da esas itibariyle bunu kabul ettiler.”

Bir süre İstanbul’da kaldıktan sonra Ankara’ya hareket eden Zekai Bey, trende karşılaştığı bir başka muharrirle yaptığı mülakatta sefarete ait işler hakkında temasta bulunmak için geldiğini, mebus veya vekil olacağına dair rivayetlerin tamamen yanlış ve anlamsız olduğunu vurgulamıştı. Bu gibi şayiaların bir sefirin bulunduğu hükümet nezdindeki kıymet ve itibarını düşürdüğünü ifadeden sonra da “cidden bir aydan beri bazı İstanbul gazetelerinin neşriyatı vaziyetimi fena halde müşkülleştirmiştir” diye eklemiştir. Nafi Atuf Bey heyetinin yola çıkacağı günün hemen öncesinde gerçekleşen görüşmenin temel noktası Sovyetlerde eğitim alanında yapılan gelişmeler olmuştu. Zekai Bey, Rusya’da eğitimin pek gelişmiş olması yanında öğretim tarzı, okullar ve programların yeni bir esas ve sistem üzerine kurulmuş bulunduğunu belirtmişti. Yine okuma-yazma bilmemeye karşı açılan mücadelenin Türkiye için *çok taklid edilecek* bir şey olduğunu söylemişti. Eski ve yeni idare arasındaki farkı içeren soruya ise gayelerine doğru yürüyüşlerinde *muvaflak oluyorlar ve ilerliyorlar. Çünkü çalışıyorlar* diye cevap vermişti (Milliyet, S.118, 10 Haziran 1926: 1 ve 3).

10 Haziran’da Ankara’ya gelen Zekai Bey, *Cumhuriyet* gazetesi hususi muhabiriyle bir görüşme gerçekleştirmişti. Ülkeye geliş nedeni, ticaret antlaşması ve yeni yapılan inkılaplar üzerinde cereyan eden mülakatta, “meclisin bu sene bir sıra yeni kanunlarla bu yeni varlığımızın esasını kurmuş ve tanzim etmiş olması bütün Rusya’da yalnız takdirlerle değil en hararetli ve samimi muvaflakiyet temennileriyle karşılanmıştır” ifadesini kullanmıştı (Cumhuriyet, S.752, 11 Haziran 1926: 2). Aynı gece kendisi ve Rus murahhas heyeti şerefine Tevfik Rüşdü Bey’in Ankara Kulübü’nde verdiği ziyafete katılmıştı (Milliyet, S.119, 11 Haziran 1926: 2; Hakimiyet-i Milliye, S.1772, 12 Haziran 1926: 1). 13 Haziran sabahı İzmir’e hareket eden Zekai Bey, burada Mustafa Kemal Paşa ile görüştüktan sonra Ankara’ya dönerek ticaret antlaşması müzakerelerine iştirak edecekti (Cumhuriyet, S.755, 14 Haziran 1926: 2). Fakat bilindiği üzere bu sırada İzmir Suikastı hadisesi meydana gelmişti. Hadisenin keşfi esnasında İzmir’de bulunmuş olan Zekai Bey Gazi’yi karşılamaya giden ve onunla şehre giren heyette yer almıştı (Milliyet, S.129, 21 Haziran 1926: 1; Anadolu, S.3610, 24 Haziran 1926: 2; Arı, 1991: 257-259).

Aynı günlerde Türk-Sovyet ticaret antlaşması müzakereleri devam ediyordu. Dönemin Ticaret Vekili Rahmi Bey, antlaşma esasları hakkında Zekai Bey’in de içerisinde bulunduğu bir komisyon oluşturulmasını teklif etmişti. Başvekalet’e sunduğu bu maruzat uygun görüldüğü takdirde, 2 Temmuz günü toplantı yapmak üzere, o sırada İstanbul’da bulunan Zekai Bey ile Başmuraahas Ali Cenani Bey’in vekalet davet edilmelerini belirtmişti (BCA, Kurum: 30-10, Yer Bilgisi: 247-673-16).

Zekai Bey, bu ortamda verdiği bir demeçte, Ankara’daki işlerini bitirmek üzere olduğunu ve üç-dört güne kadar İstanbul yoluyla hareket edeceğini söylemişti (Cumhuriyet, S.783, 15 Temmuz 1926: 2). Ama bu süre biraz uzamış, 2 Ağustos akşamı Çiçerin Vapuru ile İstanbul’dan Odessa’ya doğru yola çıkmıştı (Yeni Ses, S.155, 3 Ağustos 1926: 3). Hareketinden önce Sovyet Başkonsolosu’nu ziyaret eden Zekai Bey, Sirkeci’den tahsis olunan rüsumat motorlarından biriyle vapura geçmişti (Cumhuriyet, S.802, 3 Ağustos 1926: 4). Vapura giderken bir muharririn sorularına yanıtlayan büyükelçi, Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa ile görüştüğünü, Hariciye Vekaleti’nden bazı hususlar hakkında talimat aldığını ve uzun zamandır devam eden ticaret antlaşması görüşmelerinin nihai bir safhaya girmek üzere olduğunu belirtmişti (Milliyet, S.169, 3 Ağustos 1926: 2). Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, izinli olarak bulunduğu dönemde de müzakere sürecinin içerisinde bulunmuştu.

Zekai Bey, Ağustos ayı başlarında Moskova’daki memuriyetine dönmüş ve yeniden yoğun bir çalışma içerisine girmişti. Nitekim son günlerde Çiçerin’in davranışlarında Türkiye’ye karşı asabi bir hal görüldüğünü belirttiği bir raporunda, *Tass Ajansı* ile neşrettirilmek üzere verilen havadisi derhal kendisine iletmiş olduğu halde bugün-yarın diyerek ertelediğini bildirmişti. Bu durumun nedenleri arasında; son parti toplantısında muhaliflerin Rusya’nın doğu siyasetine dair eleştiriler yürütmeleri ve ticaret antlaşmasının sonuçlandırılmaması olabileceği gibi Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne katılmak arzusunda bulunması ve İran’daki faaliyetleri de hassasiyet uyandırmış olabilirdi (Güneş ve Alp, 1974: 290; Gürün, 1991: 118-119).

Bilindiği üzere, Birinci Dünya Savaşı sonrasında birçok Türk askeri Rusya’nın çeşitli yerlerinde esaret hayatı içerisinde kalmışlardı. Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve Moskova Büyükelçiliği bünyesindeki

şehbenderlik işleri şubesiyle bağlı şehbenderlikler, bir süredir bu esirlerin vatana iadeleri yolunda faaliyet gösteriyordu. Mesela Zekai Bey'in bir tahriratına göre Rusya'da kalmış olan 237 esirin vatana iadesine sarf edilmek üzere adı geçen cemiyet tarafından gönderilen para Bakü, Erivan, Odessa, Batum şehbenderliklerine ve bir kısmı da büyükelçilik şehbenderlik işleri şubesine verilmişti (KA, 1458-6.6; KA, 1458-6.7).

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, Moskova Büyükelçiliği'nde görkemli bir resmî kabul ile kutlanmıştı. Tören münasebetiyle süslenen ve ışıklandırılan büyükelçilikte misafirlere mahsus olarak gayet mükellef bir büfe ve balo tertip olunmuştu (Cumhuriyet, S.891, 1 Teşrin-i Sani 1926: 1). Yapılacak törenden birbirlerini haberdar eden Türk vatandaşları, Zekai Bey'i ziyaretle tebriklerini sunmuşlardı. *Cumhuriyet* gazetesi muhabiri Sırrı Bey'in de aktardığı üzere, "üstünde çok şerefli bayrağımız sallanan sefarethane o gün herkesin kalbine çöken gurbetzedelik hissini izale edecek mahiyette vatan kokusu ile meşbu idi. Zekai Bey'in çok mahviyet-kârâne teşekkürlerinden, memlekete ait verdiği iyi haberlerden gönülleri sevinçle dolu olarak çıkan hemşerilerin" bahçede kümeler halinde toplanıp görüşmeleri hoş bir manzara teşkil etmişti. Moskova'da büyüklüğü ve zarafeti itibarıyla dikkat çeken sefarethanenin üst katındaki geniş salonları Zekai Bey'in eşi tarafından ince bir zevkle düzenlenmişti. Kıymetli süslemeler arasında Türk ressamların şarka ait tabloları da vardı. Gazi'nin biri büyük diğeri küçük ebatta iki tasviri salonların en güzel yerine konulmuştu. Saat dörtten itibaren davetli bulunan yetkililerle elçiler ve gelmeye başlamışlardı. Saat altıya gelince Ticaret Komiseri Mikoyan, altı buçuğa doğru Hariciye Komiseri Çiçerin içeriye girmişti. Eski sefirlerden Galib Kemali Bey ile görüşen Çiçerin, daha sonra Zekai Bey'le uzun bir görüşme gerçekleştirmişti (Cumhuriyet, S.901, 11 Teşrin-i Sani 1926: 2).

Dönemin bir diğer önemli gelişmesi, Tevfik Rüşdü Bey'in Odessa ziyareti ve Çiçerin ile gerçekleştirdiği mülakattı. Zekai Bey de ziyaret dolayısıyla adı geçen şehre giden Çiçerin'le aynı trende yer almıştı. Kendilerini, istasyonda Türk ve Alman konsoloslarıyla şehirdeki Türk halkının temsilcileri karşılamıştı. Tevfik Rüşdü Bey ise refakatinde Umur-ı Siyasiye İkinci Şube Müdürü Zeki Hakkı ve Şifre Müdürü Suad beyler olduğu halde Hamidiye Kruvazörü ile Odessa'ya gelmişti (Yeni Ses, S.255, 12 Teşrin-i Sani 1926: 1-2). Avrupa kamuoyunda büyük bir heyecan uyandıran ve çeşitli manalar atfedilen (Hakimiyet-i Milliye, S.1923, 14 Teşrin-i Sani 1926: 1) ziyaret sebebine dair Zekai Bey tarafından *Tass Ajansı* muhabirine verdiği beyanatta, Hamidiye Kruvazörü'nün, Karadeniz Rus torpido filosunun İstanbul'a ziyaretini iade maksadıyla Odessa'ya gelmekte olduğunu söyledikten sonra, "Hariciye Vekili Tevfik Rüşdü Bey Rusya'yı ziyaret için bu fırsattan istifade etmektedir. Mösyö Çiçerin'e mülaki olmak hususunda Tevfik Rüşdü Bey'in izhar ettiği arzu yalnız iki memleket arasındaki münasebat-ı dostanenin yeni bir delili olmayıp aynı zamanda Tevfik Rüşdü Bey'le Mösyö Çiçerin arasındaki şahsi dostluğun da bir neticesidir. Hariciye nazırlarının bu mülakatı iki memleket beyninde teessüs eden dostluğu bir kat daha tarsin edecektir ki bu, beyne'l-milel vaziyet üzerinde son derece müsait bir tesir icra eyleyecektir" ifadelerini kullanmıştı (Cumhuriyet, S.904, 14 Teşrin-i Sani 1926: 2; Milliyet, S.271, 14 Teşrin-i Sani 1926: 1).

Zekai Bey, 13 Kasım günü Hariciye Vekaleti'ne çektiği telgrafta ziyaretin ayrıntılı bir panoramasını yapmıştı. Buna göre sabah saat dokuzda Odessa limanına ulaşan Tevfik Rüşdü Bey'i karşılamak için Çiçerin ile beraber bir gün önceden gelinmiş ve kararlaştırılan program çerçevesinde uygulanan merasim ve teşrifat iki ülkenin samimi ilişkilerine layık olacak bir şekilde halkın parlak tezahürleri arasında icra edilmişti. Tevfik Rüşdü Bey, daha sonra Zekai Bey, şehbenderlik memurları ve Hariciye Komiseri namına hoş geldin beyanına gelen teşrifat personeli ile rihtıma çıkmış ve kendisini bekleyen Mösyö Çiçerin'le karşılaşmıştı. Bu ilk mülakat pek samimi gerçekleşmiş; birbirine ciddi rabıtalara bağlı olan iki dost milletin en içten ve iyiliksever hislerine tercüman olunmuştu. Bunun ardından resmi ziyaretler yapılmış ve arkasından Çiçerin'le Sovyet Karadeniz Filosu Kumandanı Hamidiye Kruvazörü'ne gelerek Hariciye Vekili'ne ve gemi kaptanına iade-i ziyarette bulunmuşlardı. Öğlen Hariciye Komiseri tarafından Tevfik Rüşdü Bey şerefine otuz kişilik bir ziyafet verildiği gibi akşam da Sovyet Filosu Kumandanlığı'nca Hamidiye personelinin yarısını kapsayacak üç yüz kişilik bir ziyafet düzenlenecekti. Buna mukabil sonraki gün Hamidiye'de Çiçerin ve üst düzey memurlara otuz iki kişilik, akşam da Odessa Konsolosluğu tarafından Hamidiye'nin diğer subay ve efradına üç yüz kişilik bir ziyafet verilecekti. Şehirde ve genel olarak halk arasında Türkiye'ye ve Türk milletine karşı beslenen samimiyet ve dostluk hislerinin en bariz belirtileri görülmüştü. Sonuç olarak Rusya ihtilal tarihinde Odessa'yı ilk

defa ziyaret eden bir dost devlet kruvazörü içinde Türk vekilinin yaptığı bu ziyaret, Rusya’da derin ve samimi intibalar bırakmıştı (Kültür Bakanlığı, 1992: 136-139).

Odessa Mülakatı’ndan sonra yaklaşık on yıllık süre içerisinde iki taraf arasındaki ilişkilerde anlaşmazlıklar nispeten azalmış ve belli bir dengede istikrara kavuşmuştu (Bilge, 1992: 103). Bununla birlikte arada bazı sorunlar da meydana gelmişti. Mesela Kırlangıç adlı bir Türk motorunun Sivastopol’de alıkonulması bir mesele halini almıştı. Motorun serbest bırakılması için harekete geçen Zekai Bey, Hariciye Komiserliği nezdinde girişimde bulunmuştu. Fakat komiserlikten gelen cevapta, birçok defa gizli surette Kırım’a Ermeni vatandaşları nakletmiş olan motorun yine bir nakil sırasında tevkif olduğu, sahibinin gemide bulunmadığı, kaptanın sevk esnasında firar ettiği ve tayfaların olayla ilgileri görülmediğinden beraat ettikleri bildirilmişti. Buna karşın Zekai Bey, konsolosluğa bilgi vermeksizin Türk bayrağı taşıyan bir geminin haciz ve müsadere edilmesinin uygun olmayacağı yönünde yeni bir girişim yapmıştı (TDA, 571/34480-135787-12).

Aynı dönemde İngiltere Maliye Nazırı Churchill, uluslararası ilişkilerde dikkat çeken bir seyahat gerçekleştirmişti. Seyahat çerçevesinde gelişen olaylar hakkında bir rapor gönderen Zekai Bey, İngiltere’nin Akdeniz’deki donanmasından mühim bir kısmının Çin sularına gidişi sebebiyle bölgedeki çıkarlarının muhafazasına İtalya ile Yunanistan’ı dâhil etmek amacıyla olduğunu ve bu görüşün İngiliz bahriye siyasetine mutabık olduğunu dile getirmişti. Bundan sonra olayın tarihi arka planını inceleyen büyükelçi, Moskova’daki yetkililerin genel durumu mütalaa etmede büyük bir telaş gösterip her taraftan şüphe etmekte olduklarını belirtmişti. Bu ortamda *Türkiye’den bir parçayı İngilizler İtalya’ya vermiş gibi* dost ağzına yakışmayan saygısızca ve acemice taktikler yapıldığını da aktarmıştı. Konu hakkında Hariciye Komiserliği’nin dikkatini çekeceğini söyleyen Zekai Bey, *Türkiye’de mahalli (müteaddit fırka)lar varmış gibi bizden hiffet ile bahsedenlerin* niyet ve hareketlerinin düşmanca sayıldığının Türk matbuatında münakaşa ettirilmesini ve bu hassasiyetin bilhassa Rus basınına karşı gösterilmesini zaruri gördüğünü vurgulamıştı (TDA, 534/36975-148560-18; TDA, 534/36975-148560-19). Kendisinin söz konusu ifadelerine dikkatle bakıldığında, Türkiye aleyhinde olumsuz nitelikli yayın ve açıklamalara, özellikle de Rus basınına karşı Türk matbuatı vasıtasıyla cevap verilmesini gerekli gördüğü anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan bir süredir müzakereleri devam eden ticaret ve seyrisefain antlaşması 11 Mart 1927 tarihinde Ankara’da imzalanmış; Mayıs ayı içerisinde de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce kabul edilerek Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından onaylanmıştı (CA, 01006068-1/9; CA, 01003787). İki ülke arasındaki dış ticaret ilişkilerinde bir dönüm noktası olan antlaşma sürecinin etkili isimlerinden birisi de hiç şüphe yok ki Moskova Büyükelçisi Zekai Bey olmuştu (Bilgiç, 2021).

Zekai Bey, bu sırada Çiçerin’le yaptığı bir görüşmeyi Hariciye Vekaleti’ne bildirmişti. Buna göre Çiçerin; İtalya’nın Anadolu’ya taarruzu şayiasının tamamen şantaj niteliğinde olduğu, böyle bir hareket düşüncesi olsa da kuvvetinin bunu yapmaya müsait bulunmadığı, Mussolini’nin dış politikada yalnız reklam yaptığı, faşizmin programsız bir burjuva idaresi olduğu ve korporatif parlamento seçiminin sadece bir nazariye olarak anıldığını dile getirmişti. Sovyetlerin Milletler Cemiyeti’ne gireceği söylentisini de tekdiz etmişti. Komiserin beyanatı üzerine Zekai Bey, bu ifadeleri cemiyete girmemek hususundaki önceki beyanatı kuvvetlendiren bir angajman olarak kabul edip edemeyeceğini sormuştu. Çiçerin, Tefvik Rüşdü Bey’in de Odessa Mülakatı’nda bu tarz bir taahhüt alamadığını belirttiikten sonra angajmanın iki taraflı olacağı, böyle bir şey yapmak isterlerse karşılıklı taahhüt almak üzere görüşülebileceği, kendilerinin yalnızca cemiyete yönelik düşüncelerinde bir değişiklik olmadığını söylemek istekleri cevabını vermişti. Ayrıca cemiyetin bazı faydalı olacağını düşündükleri konferanslarına katıldıklarını, Türkiye’nin de böyle yaptığını eklemişti. Bundan sonra Odessa Mülakatı’nı anımsatan büyükelçi, *demek hala bu nokta-i nazarda bir tebeddül yoktur* demişti. Evet diyen Çiçerin ise karşılıklı taahhüt altına alınmak için Türk hükümetinin düşüncesini sormasını isteyip “belki bizim hükümetimiz böyle bir taahhüdü almaya da muvafakat eder sorar mısınız” diye belirtmişti. Görüşmenin Milletler Cemiyeti’ne girmemek yolunda iki tarafın bir taahhüdü olmadığını tespit etmek itibarıyla Odessa Mülakatı’nı tamamlar mahiyette addedilebileceğini düşünen Zekai Bey, *ne Sovyetlerden taahhüt beklemek ne de taahhüt almak doğru değildir* değerlendirmesinde bulunmuştu (BCA, Kurum: 30-10, Yer Bilgisi: 219-480-17).

İki devlet ilişkilerini meşgul eden bir diğer konu, Rumiye Şehbenderliği'nden gelen bir malumat çerçevesinde gündeme gelmişti. Zekai Bey, Hariciye Vekaleti'nden gelen talimat üzerine Sovyet Rusya Rumiye Konsolosu'nun muhtar bir Kürdistan hakkındaki ifadelerine dair Çiçerin'in dikkatini çektiğini ve vekalet telgrafındaki düşünceleri komisere aynen açıkladığını rapor etmişti. Kendisini hayretle dinleyen Çiçerin, "size çok teşekkür ederim bundan fevkalade mütehayyir oldum her halde işte bir yanlışlık olacağını ümit ederim bizim (bizim) Rumiye Konsolosu'nun kim olduğunu bilmiyorum fakat bu nasıl olur. Bir muhtar Kürdistan bizi Kafkas'ta tehdit ve taciz edecek bir İngiliz parmağı icat etmek demektir bunu Sovyet memurları nasıl bilemezler derhal sorup tahkik edeceğim ve iktiza eden talimatı tekrar vereceğim" ifadelerini kullanmıştı (BCA, Kurum: 30-10, Yer Bilgisi: 247-673-26: 2). Daha sonra Karahan da bu konuda bir açıklama yapmış ve Rumiye Konsolosu'na şiddetli bir tebligat yaptıklarını, Sovyetlerin siyasetine zıt olan böyle bir fikir ve mütalaada nasıl bulunabileceğini kendisinden sorduklarını belirtmişti. Böyle bir ifade kullanmadığı cevabını veren konsolos ise eğer bu bilgi Türkiye'nin eski Rumiye Şehbenderi tarafından rivayet edilmişse kendisiyle arasının iyi olmadığı için söylenmiş bulunacağını dile getirmişti. Bundan sonra Karahan, Sovyetlerin muhtar bir Kürdistan'a tamamen karşı olduğu ve siyasi memurlarını devamlı ikaz ettiği cihetle bu havadisin iki devletin arasını bozmak için İngilizler tarafından çıkarılmış olmasının muhtemel olduğunu kaydetmişti (BCA, Kurum: 30-10, Yer Bilgisi: 247-673-26: 1).

2. DEVLETLERARASI İLİŞKİLERE YÖNELİK FAALİYETLER

Zekai Bey, Moskova Büyükelçiliği vazifesi esnasında Türkiye'yi ilgilendiren meselelerle uluslararası ilişkilere dair birçok konuda faaliyet göstermişti. Nitekim daha göreve yeni başladığı günlerde, Norveç'in Sovyetler nezdindeki elçisiyle iki taraf arasında imzalanmış olan dostluk antlaşmasının tasdiki hakkında bir görüşme yapmıştı (TDA, 561/223282-215712-18). Gerçekten de daha önce Moskova'da akdolunan Türkiye-Norveç Dostluk Antlaşması tasdiknamelerinin aynı şehirde teatisi kararı alınmıştı. Norveç hükümeti tasdik muamelesini tamamlamış olduğundan Türkiye'nin de onaylaması lazım geliyordu (TDA, 561/223282-215712-17). Ancak tasdik ve teati süreci bir süre daha devam etmişti.

Ağustos ayında Sovyet Rusya ile Çin ilişkileri hakkında bir rapor gönderen Zekai Bey, Moskova'ya gelen Japon Elçisi'ne suikast yapmak istedikleri *bahanesiyle* yirmi kadar Çin vatandaşının tutuklandığı, Çin Elçiliği'ne mensup üç ataşenin Hariciye Komiserliği'nin baskısıyla iade olduğu ve Çin Elçisi'nin değişikliğinde Rusya'nın etkisi bulunduğu üzerinde durmuştu. Sovyetlerin Çin'e karşı gösterdiği olumsuz hareketin, Japonya vasıtasıyla İngiltere'ye yaklaşmak istemesinden ileri gelmesi muhtemel olduğu gibi adı geçen iki devlet arasında ittifak müzakereleri başlayacağı rivayetlerinin de serd edilen düşünceyi güçlendirdiğini belirtmişti. Çin hükümetinin kapitülasyonları kaldırmaya karar verdiğini de söyleyen büyükelçi, bu hususta ara sıra görüşüne soran Çin Elçiliği'ni *tenvir ve teşci* etmekte olduğunu dile getirmişti (TDA, 534/37145-148335-5). Aynı günlerde kendisiyle görüşen İtalya Sefiri, Sovyet başının *Churchill'in Mussolini'yi Türkiye aleyhinde satın aldığı* mealindeki haberlerinden şikâyetle Roma Ajansı'nın bu şayiaları tekzip eden tebligatını sunmuştu (TDA, 534/36975-148562-45).

Türkiye ile Çin arasında yapılması gündeme gelen dostluk antlaşması müzakereleri, büyükelçiliğin gayet yoğun mesaide bulunduğu bir gelişme olmuştu. Aslında dostluk ve ticaret antlaşmasına yönelik görüşmeler daha önce Belçika'daki temsilciler arasında yapılmasına rağmen sonuçsuz kalmıştı. Çin yönetimi 1926 yılında yeniden girişimde bulunmuş ve Moskova'daki temsilcisinden büyükelçilikle görüşmesini istemişti (Temel, 2007: 115-116; Eberhard, 1941: 629-630). Bu arada Pekin hükümeti, Sovyetler tarafından yapılan girişim üzerine bir Türk heyetinin Çin'e gönderilmesini bildirmişti (BCA, Kurum: 30-10, Yer Bilgisi: 12-71-20: 2-4). Hariciye Vekaleti'nin teklifi üzerine Tefvik Kamil Bey başkanlığındaki bir heyetin gönderilmesini uygun bulan Başvekil İsmet Paşa ise bu konunun mümkün olduğu kadar hızlı sonuçlandırılmak şartıyla *bizim için ehemmiyet-i hayatiyesi ziyadedir* şeklinde görüş belirtmişti (BCA, Kurum: 30-10, Yer Bilgisi: 12-71-20: 1).

İşte böyle bir ortamda Çin temsilcisinin yaptığı teklifi memnuniyetle telakki ettiğini ve alacağı talimata göre cevap vereceğini dile getiren Zekai Bey, bu yolda bir antlaşma yapılmasında fayda bulunduğu fikrine sahipti (TDA, 515/7414-38699-4). Vekaletle çektiği bir şifrede, Çin ile yapılacak dostluk antlaşmasının Moskova'da yapılması munasip ve İngilizlerin göstereceği hassasiyet itibarıyla muvafık olacağını belirtmişti. Bilhassa iç karışıklıklar yaşayan Çin'deki durumun tedkikiyle ticaret ve

konosolosluk antlaşmaları imzalamak için gönderilecek Türk heyetinin bu muahedenin akdiyle resmi ilişkiler kurulması sonrası yola çıkmasının “ihtilal içinde bulunan bir memlekette hukuki vaziyet noktasından heyeti de takviye etmiş olacağı” görüşünü de paylaşmıştı (TDA, 515/7414-38700-1). Bunun üzerine Hariciye Vekaleti, kendisinin müzakereye memur edileceğini ve dostluk antlaşması esasları belirlenmek üzere durumun hükümete bildirildiğini haber vermişti (TDA, 515/7414-38437-9). Çin Maslahatgüzarı’ndan alınan notada ise projenin gönderildiğinden bahisle müzakerelere başlamak için gün ve saat tayini rica edilmişti (TDA, 515/7414-38435-10).

Neticede Çin ile yapılacak dostluk antlaşmasının müzakere ve akdi için Zekai Bey’e yetki verilmişti (BCA, Kurum: 30-18-1-1, Yer Bilgisi: 18-25-4; TDA, 515/7414-38437-8: 1.12). Aynı gün büyükelçiliğe çekilen şifrede, proje hakkında bütünü itibarıyla *bidayet-i mütalaada fena görünmedi* denilmiş; lakin *hukuk ve müsâadât* açısından Rusya ile Çin arasındaki muahedeye uygun olması ve daha aşağı bir muameleye maruz kalınmaması için o esasa göre tadili gerekli görülmüştü (TDA, 515/7414-38435-9). Rus-Çin antlaşmasını değerlendiren Zekai Bey, önerilen projeye nazaran Ruslardan aşağı bir mevkide kalınması mümkün değilse de İngiltere, Fransa, Japonya ve Amerika’nın imtiyazlı durumları karşısında Türkiye’nin vaziyetinin devletler hukuku genel hükümleriyle kayıtlı kalacağı üzerinde durmuştu. Ayrıca en ziyade müsaadeye mazhar millet muamelesi düsturuyla *İngilizlerin hariç ezmemleket* imtiyazı talep edildiği takdirde olumsuz cevap alınacağı tahminini de aktarmıştı (TDA, 515/7414-38697). Neticede müzakereye başlanması ve Heyet-i Vekile kararıyla murahhas olarak belirlendiği bilgisi kendisine iletilmiş (TDA, 515/7414-38435-5); ayrıca yetki belgesi Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından imzalanmıştı (CA, 01007314-4; TDA, 515/7414-38437-2). Bu ortamda müzakerelere girişen Zekai Bey, Türk çıkarlarının daha açık bir tarzda muhafazasına matuf karşı teklifler ileri sürerek bunları Çin murahhasına kabul ettirmişti (TDA, 515/7414-38435-4).

Daha önce de belirtildiği üzere, 1926 yılında izin alan Zekai Bey’in Türkiye’de bulunduğu dönem ve sonrasında Norveç Krallığı ile yapılmış olan dostluk antlaşmasının tasdik muamelatı konusu yeniden gündeme gelmişti (CA, 01007322; BCA, Kurum: 30-18-1-1, Yer Bilgisi: 20-47-11). Bu meyanda hazırlanan muahede tasdiknamesi kendisine verildiği gibi teati selahiyetnamesi de sonradan büyükelçiliğe iletilmişti (TDA, 561/223282-215712-8; TDA, 561/223282-215712-5). Ağustos ayında Moskova’ya dönen Zekai Bey, Litvanya’nın Moskova Elçisi ile yaptığı bir görüşme sonucunda, Sovyetlerle Litvanya arasında şimdilik gizli tutulan bir Emniyet Misakı akdedildiği bilgisini vekaletle iletilmişti. Litvanya Elçisi ayrıca “artık Rusya-Türkiye medar-ı nüfuzuna girmiş olduklarından dolayı daha sıkıca temas etmek istediğini” ve iki taraf arasındaki iktisadi ilişkileri genişletmek mümkün olduğunu beyanla bir dostluk antlaşması yapılması düşüncesini açıklayıp bu hususta yetkililerle görüşeceğini söylemişti (TDA, 553/42955-43037-29). Bunun üzerine Heyet-i Vekile, Litvanya murahhasıyla müzakerelerde bulunmaya ve antlaşmayı imzalamaya yetkili olmak üzere Zekai Bey’i memur ederken (BCA, Kurum: 30-18-1-1, Yer Bilgisi: 21-65-5; TDA, 553/42955-43037-25: 1.46), Hariciye Vekaleti ise belirtilen durum gerçekleştiği, yani karşı taraf resmi bir başvuruda bulunduğu takdirde yetki belgesinin süratle gönderileceğini bildirmişti (TDA, 553/42955-43037-26).

Zekai Bey, İtalya ile Arnavutluk arasında Dostluk ve Güvenlik Paktı imzalandığı günlerde Moskova’daki İtalya Büyükelçisi’yle yeni bir görüşme yapmıştı. Burada antlaşmayı haber veren İtalyan Sefiri, iki devlet arasındaki antlaşmanın Arnavutluk’un mülki bütünlüğünü tasdiğe dair bir maddesi bulunduğunu ve Türk kamuoyunda ülkesi aleyhine ortaya çıkan olumsuz tesirin yavaş yavaş yok olacağı ümidini beyan etmişti. Görüşme hakkında vekaleti bilgilendiren Zekai Bey ise antlaşmanın bir himaye muahedesi şekline *iltibas etmesi* muhtemel olduğu endişesine dikkat çekmişti (Güneş ve Alp, 1974: 276-277).

Aynı günlerde Çin’le olan antlaşma müzakerelerine tekrar başlanmıştı (TDA, 515/7414-38433-3; TDA, 515/7414-38432-1) Ama Çin temsilcisi, dördüncü maddedeki bir tabirin projeden çıkarılması teklifinde bulunmuştu. Bahse konu ifadenin Japonya ile Çin arasındaki antlaşmada bulunduğunu aktaran Zekai Bey, kalması yararlı olmakla beraber izin verilmesi ve Çinlilerin ısrarları halinde, imtiyaza mazhar olmak istenilmediğini göstermek için çıkarılması önerisini vekaletle sunmuştu (TDA, 515/7414-38428-4). Diğer devletlerle akdedilen antlaşmalarda mevcut bulunan tabirin çıkarılmasına razı olunamayacağını belirten Hariciye Vekaleti, Türkiye’nin Çin’de ayrıcalık sahibi olmak istemediği açık ve antlaşmanın iki Asya milleti arasında resmi ilişkiler tesisine matuf olup uygulama alanında hükümlerinin daha ziyade nazari kalacağı üzerinde durmuştu. Ayrıca Çin’in bir kısmına egemen olan

Kantonluların, Pekin hükümetinin imzalayacağı tüm muahede ve itilafları yok sayacağını açıklamış olmasından ötürü antlaşmanın Moskova'daki temsilciyle yapıldığı takdirde Çin'in tamamını içerip içermeyeceği ve şimdiki şartlar altında faydalı olup olmadığı hakkında görüş talep etmişti (TDA, 515/7414-38428-3). Kanton hükümeti kurulmasının temsilcinin yetkisini sınırlandırmayacağını ve bu hükümetin henüz yurtdışında temsil edilmediğini söyleyen Zekai Bey ise Türkiye ile yapılacak antlaşmaya emperyalist düşünceler hâkim olmadığından Kanton milli hükümetinin prensiplerine uygun olduğu yanıtını vermişti (TDA, 515-7414-38428-2).

Aralık ayının sonlarına gelindiğinde büyükelçiliğin faaliyetleri hız kazanmıştı. Öncelikle Litvanya'da ortaya çıkan buhran hakkında bilgi veren Zekai Bey, Polonya Dışişleri Bakanı'nın Sovyet Elçisi'ni davetle ülkesinin müdahale niyetinde olmadığına dair teminat verdiğini ve yalnız buhran genişlerse sınır muhafızlarının sayısını arttırmak niyetinde olduklarını söylemişti (TDA, 553/44348-43119-1). Zekai Bey, Karahan'la yaptığı bir görüşmeyi de aktarmıştı. Burada Pekin hükümetinin artık manası kalmadığını ve yakında Kanton hükümetinin resmi bir temsilcisinin Moskova'ya geleceğini söyleyen Sovyet yetkili, antlaşmanın ertelenmesinin yerinde olacağını ifade etmişti. İki aylık bir seyahatle Pekin ve Kanton'a kadar gitmesinin doğuda Türkiye'yi örnek alıp bağımsızlık için mücadele eden 400 milyonluk halk kitlesi üzerinde pek müsait etkiler bırakacağını ve orada bir muahede yapılabileceğini de kaydetmişti. Buna mukabil Zekai Bey, olayların gelişimini bekleyerek antlaşmanın ertelenmesi mütalaaya değerse de şimdiden Kanton hükümetiyle muahede yapma suretiyle İngiltere'nin husumetini çekmeye sebep olmadığı düşüncesine dikkat çekmişti. Bununla beraber hükümet tarafından memur edilirse seyahati memnuniyetle yapacağını ve ülkedeki istiklal mücadelesini büyük bir ilgiyle takip eden Türkiye ile Çin arasındaki böyle bir temasın verimli açılımlara başlangıç olması muhtemel bulunduğunu eklemişti. Bunun üzerine Karahan, böyle bir amaçla bilhassa Türkiye'nin Moskova Sefiri'nin gönderilmesi Kanton ile bir antlaşma akdi için olmasa dahi çok yararlı ve kendileri tarafından pek arzu edileceğini dile getirmişti (TDA, 515/7414-38430-1).

Çin Türkistan'ı altı şehir ahalisi namına büyükelçiliğe gelen bir heyet, Pekin hükümetinin ortadan kalkmasından sonra ve Çin milli harekâtından istifadeyle bağımsızlıklarına kavuşup tercihan Türkiye ya da Afganistan himayesinde bir milli hükümet vücuda getirmek istediklerini açıklamıştı. Bolşevik tehlikesinden ötürü maksatlarını Ruslara açamadıklarını ve nasihatle yardım aramak üzere geldiklerini söyleyen temsilciler, Afganistan vasıtasıyla silah, cephaneye ve küçük zabıt gönderilmesi mümkün olup olmadığını ve ne türlü hareket etmeleri gerektiğini de sormuşlardı. Bunun üzerine Zekai Bey, memleketlerinde Türk Ocakları açmalarını ve Türk kültürünü koruyacak yayınlar yapmalarını tavsiye edip siyasi maksatları hakkında yalnız malumat almakla yetindiğini bildirmişti. Çin'in kargaşa içerisindeki durumu ve Pekin hükümetinin Türkistan'da bir kuvveti bulunmaması dolayısıyla yeni hadiselerin arifesinde olduğundan *Türkistan ahalisinin pek tabii olan bu temayüllerine* karşı Türkiye'nin politikasının alacağı vaziyet hakkında aydınlatılmasını da istemişti (TDA, 515/7414-38701-3; TDA, 515/7414-38701-1). Hariciye Vekaleti ise Türkistan heyetine verilen cevabın çok muvafık olduğunu belirttikten sonra bundan başka hiçbir müzakere ve taahhüde girişilmemesini rica etmişti (TDA, 515/7414-38701-2). Verilen bu cevabı, yeni Türk Devleti'nin diğer devletlerin işlerine karışmama yönündeki dış politika ilkesi çerçevesinde değerlendirmek doğru olacaktır. Ayrıca uzun bir süre vazifesinden ayrılmasının doğru olamayacağı mütalaasını bildiren vekalet, Karahan tarafından açığa vurulan istekten dolayı Tokyo Maslahatgüzarı'nın Kanton hükümetiyle temas kurmaya memur edildiğini haber vermişti (TDA, 515/7414-38706-5).

Diğer taraftan Pekin hükümetiyle yapılan müzakereler de devam ediyordu. Ancak Çin temsilcisi, projedeki tabir daha ziyade ticaret antlaşmasıyla ilgili olduğundan, hükümetinin çıkarılmasında ısrar ettiğini bildirmişti. Bu tabirin kullanımından vazgeçilemeyeceğini kendisine anlatan Zekai Bey, Çin'deki hadiselerin gelişimini bekleyerek meselenin bir süre daha muallakta kalması tercih edildiğini de vekaletle iletmışti (TDA, 515/7414-38429-1). Ayrıca maslahatgüzarın Kanton'a değil Hangkoy'a gitmesi gerektiğini söylemiş; Karahan'ın Kanton hükümeti ile temas girişiminden dolayı memnun ve Türkiye ile Çin için hayırlı olacağı ümidinde bulunduğunu bildirmişti (TDA, 515/7414-38706-3). Bu sırada Karahan'la bir görüşme daha gerçekleştirmişti. Görüşme esnasında İngiltere hükümetinin Çin'deki durum ve ilgili meseleler hakkında hareket tarzını tespit için müzakerelerde bulunacağını söyleyen Karahan, bu toplantıda Rusya ile İngiltere ilişkilerinin de gündeme geleceği bilgisini açıklamıştı. Zekai Bey ise bu görüşmelerin Türkiye'yle bağlantılı konuları da içermesi muhtemel

olduğunu arz etmişti (TDA, 534/36973-148629-11). Tam da bu sırada, Roma Büyükelçiliği, Çin ahvalinin pek vahim bir safhaya girdiği ve bundan dolayı İngiltere ile Rusya'nın arasının açılıp yakında ilişkilerin kesilmesi beklendiğini bildirmişti (TDA, 515/7487-38980-5).

Böyle bir ortamda gelişmeleri yakından takip eden Zekai Bey, Karahan ile yeni bir görüşme yapmıştı. Burada Karahan, Londra'daki Rus Ticaret-i Hariciye Mümessilliği ile Arcos Şirketi binasında arama yapıldığını açıklamıştı. Zekai Bey'in, iki taraf arasında akdedilen ticaret antlaşması İngilizlerce onaylanmamış olduğundan bu aramaya hiddet gösterilmemesi daha uygun olacağını söylemesi üzerine de "tabii sınırlarımıza hakimiz" demişti (TDA, 534/37144-148333-25). İşte bu konuşmalar, vekaletle büyükelçilik arasında anlaşmazlığa sebep olmuştu. Karahan'a yapılan beyanata iştirak edilmediğini bildiren Hariciye Vekaleti, "biz meseleyi her halde mühim ve bir manayı ifade eder mahiyette zannediyoruz" ifadesini kullanmıştı (TDA, 534/37144-148333-24). Vekaletin bildirimini cevaplayan Zekai Bey ise İngiltere ile Sovyet Rusya arasındaki ticaret antlaşması konusuna değinerek halen yürürlükte olan 1921 Antlaşması'nın Anonim Ticaret Mümessilliği'ne siyasi dokunulmazlık tanımışsa da mümessillik binası için taahhüt olmadığına dikkat çekmişti. Karahan'a yönelik ifadelerinin bir hareket tarzı tavsiye için değil, Sovyet hükümetinin karar ve mütalaasını anlama maksadıyla olduğunu belirtmişti. Mülakat sırasında "mesele bu şekilde olduğuna göre inkıta'a gidilmez zannedirim... Siz de işi sükunetle mütalaa eder asabileşmezseniz, mesele nihayet hal olunur" şeklinde ifadeler kullanmakla beraber, vekaletle çektiği ilk telgraftaki amacı hadise önünde Sovyetlerin alacağı vaziyeti tespit etmek olduğundan bu tafsilata lüzum görmediğini açıklamıştı. Hadiseyi aydınlatma etrafında muhatabını söyletmek için kullanılan ifadesinin hükümet adına yapılmış bir beyanat niteliği taşımadığının aşikar olduğunu anlattıktan sonra vekalet telgrafında geçen *beyanatumıza iştirak etmiyoruz* sözüyle neyin düzeltilmek istendiği hususunda mütereddit kaldığını sual etmişti. Son olarak da "dikkatle devam eden sefaret mesaisinin ihtimam-ı devletleri ile mukabele görmesini temenni eylerim" demişti (TDA, 534/37144-148333-15).

Süreç içerisinde mühim bir olay meydana gelmiş; Londra Büyükelçisi Ferid [Tek] Bey, İngiltere'nin Sovyet hükümetiyle olan ticaret antlaşmasını feshedip siyasi ilişkilerini kestiğini bildirmişti (TDA, 534/37144-148333-22). İki devlet arasındaki ilişkilerin kesilmesi üzerine vekaletten Moskova Büyükelçiliği'ne çekilen bir şifrede, ortaya çıkan yeni durumun gelişim evrelerini yakından takip ederek elde edilen malumat ve izlenimleri, bu hadisenin siyasi ve iktisadi alanlardaki muhtemel etkilerini iletmesi istenmişti (TDA, 534/37144-148333-20). İlişkilerin kesilmesinin Rusya'da sükunetle karşılandığını belirten Zekai Bey ise askeri hazırlıklar açısından yeni bir faaliyet gözlenmediğini beyan etmişti (TDA, 534/37144-148333-8).

Zekai Bey'in yukarıdaki açıklamasına beş gün sonra cevap veren Hariciye Vekaleti yapılan aramanın alelade bir zabıta uygulamasından ibaret olamayacağı ve her alanda belirtileri görünen siyasi çarpışmanın yeni bir tecellisi ve *şümül-ı manası ehemmiyetle teemmüle seza* bulunduğu üzerinde durmuştu. Daha sonra ise gerek Uzakdoğu'da gerekse Akdeniz havzası ve Balkanlarda İtalya'nın emellerine uymuş surette gelişen ve Türkiye'yi de kuşatma alanına alma kabiliyeti gösterip sonuçlarını kesin biçimde tahmin mümkün olmayan bir siyasi çekişme karşısında Türk hükümetinin bir tarafa meylini ima edecek tarzda *selahiyattar bir lisandan idare-i kelam olunması musib olamayacağı hususunda aramızda tam bir müşareket-i efkar olduğunu* görmekten memnun olduğu vurgulanmıştı. Yeterli malumatı içermeyen ilk telgrafa böyle bir endişeden ötürü iştirak edilmediği cevabı verildiği ve büyük bir dikkatle sürdürdüğüne şüphe olmayan çalışmalarına aynı ihtimamla karşılık verildiğine emin olunması da dile getirilmişti (TDA, 534/37144-148333-14).

Yine Hariciye Vekili Tefik Rüşdü Bey ifadesiyle bütün elçiliklere gönderilen 2 Haziran tarihli bir tamimde, Sovyetler, İngiltere ve diğer devletlerle ilişkilerimizi düzenleyen antlaşma ve mukavelelerin çizdiği sınırlar dâhilinde tüm devletlerle iyi ilişkilerin sürdürülmesi Türk dış politikasının temel noktası olup "istifademizi devletler arasındaki ihtilâfatta değil ahenk u itilafta ve sulh içinde inkişafta" aradığımız hususuna dikkat çekilmişti. Bu bakımdan genel siyasette İngiltere ile Rusya arasında meydana gelen hadise münasebetiyle hiçbir değişiklik olmadığı tebliğ edilmişti (TDA, 534/37144-148333-10). Aynı gün Moskova ve Londra büyükelçiliklerine bir şifre daha gönderilmişti. Burada Hariciye Komiseri'nin hadise üzerine görüşme yapmak isteyip bu mesele etrafında Türk hükümetine ulaştırmak üzere ayrıca beyanatta bulunup bulunmadığı üzerinde durulmuştu (TDA, 534/37144-148333-12). Bunun üzerine Zekai Bey Karahan'la yaptığı bir görüşmeyi aktarmıştı. Burada büyükelçi,

seyahat amacıyla Rusya'nın güneyine gideceğinden ilişkilerin kesilmesinden sonraki durum hakkında Türk hükümetine ulaştırmak istenilen bir konu olup olmadığını sormuştu. Sovyet dış ilişkileri etrafında uzun bir cevap veren Karahan ise genel anlamda hiçbir değişiklik olmadığını, başlangıçta ekonomik anlamda sıkıntı ortaya çıkacağından endişe edilmişse de şimdilerde bu vaziyetin korkulacak bir yönü bulunmadığının görüldüğünü belirtmişti (TDA, 534/37144-148333-13).

Zekai Bey, yaz aylarında arka arkaya önemli raporlar göndermişti. Öncelikle İngiliz Dışişleri Bakanı Chamberlain'ın Berlin'e yaptığı seyahat hazırlığının Rus basınında bir miktar telaşa neden olduğunu belirterek, Karahan'ın Almanya'nın Sovyet hükümeti aleyhinde İngiliz politikasına katılmayacağını, zira ilişkilerin kesilmesinden sonra bilhassa önem kazanmış olan Rusya'daki iktisadi çıkarlarını feda etmeyeceği düşüncesinde bulunduğunu dile getirmişti (TDA, 534/36976-148608-5). Daha sonra Sovyet Rusya'da savaş hazırlığı anlamında büyük bir faaliyet görüldüğünü aktaran Zekai Bey, harbin çıkmasının artık bir zaman meselesi olduğu kabul edilerek bütün vasıtalarla *efkâr u maneviyâtın* hazırlanmasına çalışıldığını kaydetmişti (TDA, 534/37144-148333-4). Son olarak Türkiye ile İran arasındaki ilişkilere dair Karahan'la yaptığı bir görüşmeyi aktarmıştı. Burada Sovyet yetkili, İran ile Emniyet Pakti'ni parafe etmiş olduklarını açıkladıktan sonra balık avcılığına, gümrük tarifesine, ticaret itilafına, Pehlevi limanının iadesine ve Emniyet Pakti'ne ait olmak üzere beş mukaveleyi içeren müzakerelerin ticaret itilafındaki bir imtiyaz maddesi hariç tutulursa son bulmuş olduğunu söylemişti (BCA, Kurum: 30-10, Yer Bilgisi: 219-480-19).

3. BÜYÜKELÇİLİK VAZİFESİNDEN AYRILMASI

Zekai Bey, 1927 yılında yapılan üçüncü dönem seçimleri sonucunda Diyarbakır Mebusu olarak seçilmişti (TBMM Arşivi, HT, 7-1-3). Bu sırada Kafkasya'dan gelecek muhacirlerin nakli meselesini Sovyet hükümetiyle müzakere ettiğinden, son aşamaya gelen görüşmelerin bitmesini müteakip yola çıkacağı bilgisi basına yansımıştı. Moskova Büyükelçiliği içinse halen İstanbul'da bulunan Atina Sefiri Cevad [Ezine] Bey ve Cumhurbaşkanlığı Umumi Kâtibi Tevfik [Bıyıklıoğlu] Bey namzet gösterilen kişilerdi (Son Saat, S.903, 24 Eylül 1927: 2). Gerçekten de kısa süre sonra Tevfik Bey'in sefarete tayini kararı alınmıştı (Cumhuriyet, S.1216, 27 Eylül 1927: 1). Değişiklik hakkında *Tan*, yani *Le Temps* gazetesinde çıkan bir haberde, mebus seçilen Zekai Bey'in yerine Tevfik Bey'in atanmasının Ankara ile Moskova arasındaki iyi ilişkilere işaret etmek dışında hususi bir manayı da içerdiği üzerinde durulmuştu (Milliyet, S.605, 19 Teşrin-i Evvel 1927: 3).

Aynı dönemde Bolşevik İhtilali'nin onuncu yıldönümü kutlamaları dolayısıyla yapılacak büyük merasime katılmak için Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Kâtibi ve Erzincan Mebusu Safvet (Arıkan) Bey'in başkanlığı altındaki bir heyetin Moskova'ya gitmesi kararlaştırılmıştı (BCA, Kurum: 30-18-1-1, Yer Bilgisi: 26-58-20). Bundan sonra hazırlanan Türk heyeti Rusya'ya giderek gerçekleştirilen törenlere katılmıştı. Şöyle ki Safvet ve Zekai beyler tarafından çekilen 9 Kasım günkü bir telgrafa baktığımızda, heyetin faaliyetleri anlatıldıktan sonra iki gün Varşova'da kalmak üzere Berlin'e doğru hareket edileceği belirtilmişti (BCA, Kurum: 30-10, Yer Bilgisi: 247-673-31).

Sonuçta Zekai Bey'in mebus olması üzerine boş durumda kalan büyükelçiliğe, istimzaç sonrası muvafakat cevabı alınan Tevfik Bey'in tayini hakkındaki kararname 9 Kasım günü tanzim edilmişti (BCA, Kurum: 30-18-1-1, Yer Bilgisi: 26-60-5). Bu sırada Tevfik Bey de Zekai Bey'in Moskova'dan hareketine dair son malumatın bildirilmesini istemişti (BOA, HR.İM., 258/64). Yeni büyükelçi tarafından Hariciye Vekaleti'ne çekilen bir şifreye göre, geliş tarihi tehire uğrayan Zekai Bey'le mülakat edilmesi hareketini daha fazla geciktirebileceğinden dolayı 30 Kasım günü İtalyan Graç vapuruyla yola çıkacağı haber verilmişti (BOA, HR.İM., 258/66: 1-2). Diğer taraftan ayrılık hazırlıkları yapan Zekai Bey de siyasi konuların merkezinde olmaya devam etmişti. Nitekim kendisini ziyaret eden Hariciye Komiseri Çiçerin'e, İtalya tarafından Türkiye'ye bir saldırı olduğu halde Sovyetlerin tarafsız kalacağı hakkında İtalya Büyükelçisi'ne söylediği sözün doğru olup olmadığını sormuştu. Böyle bir şeyin aslı ve esası olmadığını söyleyen Çiçerin, Türkiye ile Sovyet Rusya arasını açmak maksadıyla büyükelçinin bunu uydurmuş olacağını ve her halde batı devletleriyle *ne türlü anlaşma ve kombinezonla da olsa bunların memleketlerimiz arasında samimi tesânüdü sarsmayacağını* beyan etmişti (Güneş ve Alp, 1974: 277-278; Gürün, 1991: 119-120).

Son olarak 6 Aralık akşamı Simplon Ekspresi ve Berlin yoluyla Moskova'dan İstanbul'a gelen Zekai Bey, istasyonda bekleyen pek çok kişi tarafından karşılanmıştı (Milliyet, S.653, 7 Kanun-ı Evvel 1927: 3). Kendisiyle görüşen *Hakimiyet-i Milliye* muhabirine İstanbul'da iki-üç gün kaldıktan sonra Ankara'ya gideceğini ve Moskova'dan iyi izlenimlerle ayrıldığını söyleyen Zekai Bey (Hakimiyet-i Milliye, S.2305, 7 Kanun-ı Evvel 1927: 3), Aralık ayının onuncu günü Ankara'ya giderek TBMM müzakerelerine iştirak etmişti (Cumhuriyet, S.1290, 11 Kanun-ı Evvel 1927: 2). Zekai Bey, sonraki dönemde çeşitli antlaşma görüşmelerinde görev aldığı gibi Nafia Vekaleti (1930) ve Milli Müdafaa Vekaleti (1930-1935) vazifelerinde de bulunmuştu (Apaydın, 1984: 301). 1935 yılında yeniden Moskova Büyükelçiliği'ne tayin olunan Zekai Bey'in Sovyetler nezdindeki ikinci büyükelçilik dönemi 1939 yılı yaz aylarına kadar devam etmişti (Hasanlı, 2011: 19).

Sonuç

1925 yılında Moskova Büyükelçiliği'ne atanan Zekai Bey, yaklaşık iki buçuk yıl boyunca Türkiye'yi Sovyetler Birliği nezdinde başarıyla temsil etmişti. Özellikle Paris'te imzalanan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı da içeren büyükelçilik yılları, bazı sorunlar yaşanmakla beraber iki devlet arasındaki yakın işbirliği sürecinin aralandığı bir dönem olmuştu. Ele alınan dönemde iki taraf arasında temaslar artmış ve birçok Türk heyeti Sovyet Rusya'ya giderek incelemelerde bulunmuştu. Tevfik Rüşdü Bey'in Hariciye Komiseri Çiçerin'le yaptığı Odessa Mülakatı'na da katılan büyükelçi, Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki ilişkilerde önemli çalışma ve faaliyetler göstermişti.

Büyükelçiliği döneminde Türkiye ile Norveç, Çin ve Litvanya arasındaki antlaşma ve temaslarda da kendisine görev verilen Zekai Bey, bilhassa Çin'deki karışıklıklar sırasında gerçekleşen Türk-Çin Dostluk Antlaşması müzakerelerinde yoğun bir etkinlik içerisinde olmuştu. Bu sırada Türkistan'dan gelen bir heyetle de görüşme yapmıştı. Ayrıca uluslararası ilişkiler çerçevesinde gelişen çeşitli olaylar hakkında bilgilendirmelerde bulunan Zekai Bey, sefaretinin son döneminde Sovyetlerle İngiltere arasında meydana gelen siyasi ilişkilerin kesilmesi sürecinde etkin bir faaliyet yürütmüştü. Netice itibarıyla 1927 yılında tekrar mebus seçilmesiyle birlikte ilk Moskova Büyükelçiliği vazifesi de sona ermişti.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)

Kızılay Arşivi (KA)

Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi (TBMM Arşivi):

Hal Tercümeleleri (HT)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):

Dahiliye Nezareti Sicil-i Ahval Defterleri (DH.SAİD.d.)

Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.)

Sürelî Yayınlar

Anadolu	Cumhuriyet	Hakimiyet-i Milliye	Milliyet
Son Saat	Vatan	Yeni Ses	

Telif Eserler

ARI K. (1991). “İzmir’deki Suikast Girişimi Sırasında Reiscumhur Mustafa Kemal Paşa’nın İzmir Gezisi ve Onun Suikasti Nasıl Karşılıdığına İlişkin Bir Anı”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, (I/1): 247-259.

APAYDIN E. (1984). “Türkiye Cumhuriyeti’nin Bakan ve Büyükelçilerinden Zekâi Apaydın’ın Albümünden”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, (I/1): 300-308.

KÜLTÜR BAKANLIĞI (1992), Atatürk’ün Millî Dış Politikası (Cumhuriyet Dönemine Ait 100 Belge) (1923-1938) II, Ankara.

ASLAN C. (2020). “Türk Uzmanların Rus Eğitim Sistemi Hakkındaki Raporları”, OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, (XV/26): 4602-4622.

BEKCAN U. (2013). “Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, (LXVIII/4): 73-102.

BENHÜR Ç. (2008). Stalin Dönemi Türk-Rus İlişkileri (1924-1953), Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

BİLGE A. S. (1992). Güç Komşuluk Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

BİLGİÇ E. (2021). “Atatürk Döneminde İmzalanan Türk-Sovyet Ticaret Anlaşmaları”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-imzalanan-turk-sovyet-ticaret-anlasmalari/> (Erişim Tarihi: 15.11.2021).

DEMİR G. T. (2017). “1918-1938 Yılları Arasında Yayınlanan Eğitim Dergilerindeki Karşılaştırmalı Eğitim Makaleleri”, Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE, (VI/1): 15-33.

EBERHARD W. (1941). “Yeni Türkiye ve Çin-Atatürk Bibliyografyasına İlâve”, Belleten, Çev. İkbâl Berk, (V/20): 625-633.

GÖKÇEN S. (2007). “Ankara-Moskova İlişkilerinin Gelişimi ve 1925 Dostluk ve Saldırmazlık Andlaşması”, Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi, (III/3): 117-140.

GÜNEŞ Ş., ALP A. H. (Yay. Haz.) (1974). Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl- Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934), Dışişleri Bakanlığı Yayınları.

GÜRÜN K. (1991). Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953), Türk Tarih Kurumu, Ankara.

HASANLI C. (2011). Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru Türk Sovyet İlişkileri (1939-1953), Çev. Ali Asker, Bilgi Yayınevi, Ankara.

KOLESNİKOV A. (2010). Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri, Çev. İlyas Kamalov, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

TACİBAYEV R. (2002). Sovyet Kaynaklarına Göre Türk-Sovyet Münasebetleri (1925-1945), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

TEMEL M. (2007). “Atatürk Devrimlerinin Çin Aydınlarınca Algılanışı ve XX. Yüzyılın İlk Yarısındaki Türkiye-Çin İlişkilerine Yansıması”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (21): 105-123.

YÜCEER S. (2011). “Atatürk Dönemi (1919-1938) Türk-Rus İlişkilerinin Siyasi Boyutu”, Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri, (Çev. Yay. Haz. İ. Kamalov- İ. Svistunova), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara: 61-106.

ZALYAEV R. (2021). “Relations Between The Republic Of Turkey And The Soviet Russia In The Field Of Culture, Science And Aviation During Atatürk's Era”, Atatürk Devri Türk Dış Politikası 1920-1938: Kafkasya, Balkanlar, Ortadoğu Siyasi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik İlişkiler Perspektifinden, Ed. Cezmi Eraslan, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 213-238.

Presentation ID / Sunum No= 29

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0003-3090-4740

Suriye Krizi Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri (2015-2021)

Dr. Çağlar ÖZER

cağlarozzer_62@hotmail.com

Özet

18 Aralık 2010'da Tunus'ta "ekmek, onur ve özgürlük" sloganı ile başlayan ve kısa sürede Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerini etkisi altına alan Arap Baharının 2011 yılında Suriye'ye sıçraması, ülkede başlangıçta iç karışıklıkların ve daha sonra iç savaşın yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan karışıklıkların artması, soruna uluslararası güçlerin müdahale etmesi, Suriye'yi uluslararası alanda bir güç mücadelesinin yaşandığı bir alana dönüştürmüştür. Suriye'de rejim kuvvetleri, rejim karşıtı muhalifler ve farklı terör örgütleri arasında yaşanan karışıklıkta ABD; terör örgütü YPG'nin, Rusya; rejim kuvvetlerinin ve Türkiye ise muhaliflerin yanında olmak üzere üç karşıt alanda bulunmaktadır. ABD'nin çeşitli silah ve mühimmat desteği verdiği YPG'nin terör eylemleri, Türkiye'nin o bölgedeki güvenliğini tehdit etmektedir. Türkiye'nin bu durumdan rahatsızlığını defalarca belirtmiş olmasına rağmen ABD'nin YPG'yi destekleyen tutumundan vazgeçmemesi, bölgede Türkiye'yi Rusya'ya yakınlaştırmıştır. Türkiye ve Rusya, Suriye'de çıkarları doğrultusunda iş birliği yaparak barışın ve huzurun tesis edilmesine yönelik çalışmalar yapmaktadırlar. Bu çalışmaların ilk adımı, Rusya - Türkiye - İran arasında Astana Süreci ile başlatılmıştır. Krizin Rusya ve Türkiye'nin Suriye'de izleyeceği politikalarla çözüleceği yönünde uluslararası kamuoyunda bir kanaat oluşmuştur. Sorunun bu doğrultuda çözüme kavuşturulmasının; Rusya'nın bölgede etkin bir ülke konumuna taşınmasına, Türkiye'nin ise güney sınırlarının güvenliğinin sağlanması ve ülkesindeki 3 milyon 500 binden fazla Suriyeli mültecinin yükünden kurtulması adına önemli bir gelişme olacağı değerlendirilmektedir. Bu çalışmada Suriye krizi bağlamında 2015 yılında Türkiye tarafından Rusya'ya ait uçağın düşürülmesiyle gerilen Türkiye - Rusya arasındaki ilişkilerin günümüze kadar geçen süreçteki durumu, Türkiye ve Rusya'nın Suriye'de izlediği politikalar çerçevesinde ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye - Rusya İlişkileri, Türkiye -Rusya İlişkileri, Suriye Krizi

Turkey-Russia Relations in The Context of The Syrian Crisis (2015-2021)

Abstract

18 December 2010 in Tunisia "Bread, freedom and dignity" of North Africa and the Middle East in a short time and started with the motto of the Arab Spring in 2011, a leap of Syria, and later of internal turmoil in the country has been initially led to the Civil War. The increase in the confusion experienced and the intervention of international forces in the problem have turned Syria into an area where there is

an international power struggle. In the confusion dec regime forces, anti-regime opponents and different terrorist organizations in Syria, the United States; the terrorist organization YPG, Russia; regime forces and Turkey are located in three opposing areas, on the side of the opponents. The terrorist actions of the YPG, which the United States supports with various weapons and ammunition, threaten Turkey's security in that region. Despite the fact that Turkey has repeatedly stated its discomfort with this situation, the fact that the United States has not abandoned its position in support of the YPG has brought Turkey closer to Russia in the region. Turkey and Russia are working to establish peace and tranquility in Syria by cooperating in their interests. The first step of these studies was initiated by the Astana Process between Russia dec Turkey and Iran. There has been an opinion in the international public opinion that the crisis will be solved by the policies that Russia and Turkey will follow in Syria. It is estimated that solving the problem in this direction will be an important development for Russia to move to an effective country position in the region, and Turkey to ensure the security of its southern borders and get rid of the burden of more than 3 million 500 thousand Syrian refugees in its country. In this study, the situation of relations between Turkey and Russia, which were strained by the downing of a Russian plane by Turkey in 2015 in the context of the Syrian crisis, in the process up to dec, is discussed within the framework of the policies pursued by Turkey and Russia in Syria.

Keywords: Turkey - Russia Relations, Turkey-Russia Relations, Syrian Crisis

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonraki dönemde karşıt kutuplarda yer alan Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler, SSCB'nin dağılmasının ardından farklı bir sürece girmiş, 2000'li yılların ardından ise olumlu bir ivme kazanmıştır. 2010 yılında Kuzey Afrika'da başlayan ve Orta Doğu ülkelerinde önemli etkileri görülen Arap Baharı 2011 yılında Suriye'ye sıçramış, devam eden süreçte ise uluslararası bir sorun haline gelmiştir.

Bu sürece kadar olumlu biçimde seyreden Türkiye - Suriye ilişkileri, Türkiye'nin de dolaylı olarak etkilendiği bu uluslararası sorunun çözümü için Suriye rejimine Suriye'de reformlar yapılması taleplerinin karşılık bulmaması neticesinde olumsuz bir seyir izlemeye başlamıştır. Türkiye, Suriye rejiminin sivil vatandaşlara yönelik tutum ve davranışlarına karşı Suriye muhaliflerinin yanında yer alan bir siyaset izlemeyi tercih etmiştir. Ayrıca Suriye'deki krizin derinleşmesi ve Suriye rejiminin Türkiye sınırındaki güvenliğin sağlanması konusundaki yetersizliği neticesinde iki ülke sınırında güvensiz ortam oluşmuş ve bu durum terör örgütlerinin harekât alanının genişlemesine imkân sağlamıştır. Bu süreç Suriye'deki terör örgütleri tarafından Türkiye topraklarına yönelik saldırıların artmasına neden olmuş, Türkiye'nin de kendi sınır güvenliğini sağlamak ve topraklarını korumak için Suriye'ye yönelik askeri harekâtlar düzenlemesiyle sonuçlanmıştır.

Rusya ise Suriye'de oluşan kriz ortamında rejim yanlısı bir siyaset izlemiştir. Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın krizi durdurmak için Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin'den destek istemesi neticesinde Rusya, Suriye'deki krizde etkin rol oynamaya başlamıştır. Suriye krizinde Türkiye ve Rusya'nın yakınlaşmasına ise ABD'nin bölgede Türkiye'yi tehdit eden terör örgütlerini destekleyen politikalar izlemesinin yanı sıra Türkiye'nin ve Rusya'nın Suriye'de barış ve toprak bütünlüğünün korunmasında aynı düşünce içerisinde olmaları da esas teşkil etmiştir.

Bu çalışmada Suriye krizi bağlamında Türkiye - Rusya ilişkileri ele alınmaktadır.

1. TÜRKİYE - RUSYA İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Türkiye - Rusya ilişkileri, çoğunlukla çatışma ağırlıklı tarihsel bir derinliğe sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusya arasında pek çok savaş yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında karşıt taraflarda yer alan ülkeler, Türk Kurtuluş Savaşı'nda ise iyi ilişkiler içerisinde bulunmuşlardır (Önhon,2021).

SSCB'nin dağılmasına kadar olan dönemde oluşan iki kutuplu dünya düzeninde ülkelerin ait oldukları bloklar belirginleşmiştir. ABD önderliğinde oluşan NATO ittifakının karşısında SSCB

önderliğinde Varşova Paketi eksenli bir ayrışma ile dünyada savaşız ama gergin bir dönem yaşanmaya başlamıştır. Türkiye NATO'ya üye olarak yeni dünya düzeninde ABD tarafındaki blokta yer almıştır. Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu dönemde Türkiye - Rusya ilişkilerinde zaman zaman gerginlikler ortaya çıkmasına rağmen çatışmasız bir dönem yaşanmıştır.

SSCB'nin dağılmasının ardından yeni dünya düzeninde ise iki ülke ilişkilerinde bölgesel çıkarlar çerçevesinde bir geçiş süreci yaşanmıştır (Özer, 2021: 141). Bu dönemde Türkiye ve Rusya, Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinde rekabet ve nüfuz mücadelesi içerisinde olmuşlardır (Önhon,2021). Türkiye, bağımsızlıklarını yeni kazanan Türk Cumhuriyetleri ile dostluk - kardeşlik ilişkilerini pekiştirmeye çalışırken Rusya'yı göz ardı etmiş ve bölge ülkeleri üzerinde Rusya'nın etkisini azaltmaya yönelik politikalar izlemiştir. Devam eden süreçte yeni stratejik ortam ve uluslararası alandaki gelişmeler çerçevesinde 2000'li yıllarda Türkiye - Rusya ilişkileri yeni bir ivme kazanmıştır. Türkiye 2000'li yıllarda Rusya'ya yönelik daha gerçekçi ve sürdürülebilir bir politika uygulamaya başlamıştır (Özer, 2021: 141).

İki ülkenin Cumhurbaşkanı (Recep Tayyip Erdoğan, Vladimir Putin) tarafından karşılıklı çıkar ve faydaya dayalı bir tür çalışma ilişkisi tesis edilmiştir. Bu ilişki, Türkiye - Rusya ilişkilerinin gidişatında büyük ve hatta merkezi bir rol oynamaktadır (Önhon, 2021). Bu kapsamda mevcut durumda Türkiye, uluslararası konjonktür çerçevesinde Rusya ile zaman zaman faaliyet ortaklığı, zaman zaman ise çıkarlarına ters düşmeyecek şekilde denge siyaseti yürütmektedir (Özer, 2021: 141).

2. SURİYE KRİZİNDE RUSYA VE TÜRKİYE'NİN TUTUMU

Türkiye, Orta Doğu'nun büyük bir dönüşüm ve yeniden yapılanma geçirdiği bir dönemde dış ve bölgesel politikasını yeniden şekillendirmektedir. Benzer şekilde Rusya, SSCB'nin dağılması sonrası uluslararası sistemdeki yerini yeniden formüle etmeye çalışmaktadır (Dalay, 2021: 5). Dolayısıyla hem Türkiye hem de Rusya aynı anda bölgesel ve uluslararası rollerini yeniden tanımlamaktadırlar. Böyle bir dönemde her iki ülke de Suriye krizinin içerisinde kendilerini ifade ederek, yeni dünya düzenindeki konumlarını netleştirmeye çalışmaktadırlar.

1. Suriye Krizinin Ortaya Çıkışı

Suriye krizinin ortaya çıkmasına Arap Baharı olarak nitelendirilen ve Kuzey Afrika ile Orta Doğu ülkelerinde etkileri görülen sürecin esas oluşturduğu söylenebilir. İlk olarak 2010 yılının Aralık ayında Tunus'ta işsiz bir gencin protesto amaçlı kendini yakmasıyla başlayan ayaklanmalar 23 yıllık Zeynel Abidin Bin Ali rejimini devirmiş, sonrasında domino etkisiyle diğer otoriter rejimlere yayılmıştır. İlk ayaklanmalar sonunda Mısır'da 30 yıllık Hüsnü Mübarek, Libya'da 42 yıllık Muammer Kaddafi, Yemen'de Ali Abdullah Salih iktidarları devrilmiş, birçok ülkede uzun yıllar devam eden olağanüstü hal kaldırılmış ve sınırlı da olsa bazı reformlar yapılmıştır. Suriye, Libya ve Yemen gibi ülkelerde ise "Arap Baharı" ülkelerin önceki durumuna göre çok daha kötü sonuçların doğmasına neden olmuştur (Marcovitz, 2013).

Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki ayaklanmalar 2011 yılının Mart ayına gelindiğinde Suriye'ye de sıçramıştır. Barışçıl olarak başlayan gösterilerin şiddet yolu ile bastırılmak istenmesi ve muhalefetin de buna şiddetle karşılık vermesi, kısa süre içinde ülkeyi geri dönüşü oldukça zor olan bir iç savaş sürecine sokmuştur (Dağ, 2013: 86). Suriye iç savaşı; 40 yıldan uzun bir süredir ordu ile güçlendirilmiş ve ülkenin tamamını kontrol eden azınlık rejimi ile çoğunluğu oluşturmasına rağmen ülkedeki hemen her türlü siyasi ve toplumsal haklardan eşit şekilde yararlanamayan muhalefet arasındaki süregelen çatışmanın sonucudur (Şen, 2013). Neredeyse on yıldır devam eden iç savaşta yaklaşık 380 binden fazla insan yaşamını yitirmiştir (Abdulrahman, 2020). 5 milyon 600 bin kişi ülke dışına, 6 milyon 200 bin kişi ise ülke içinde göç etmek zorunda kalmıştır. (<https://edition.cnn.com>). Ayrıca iç savaş yalnızca ülkedeki taraflarla sınırlı kalmamış uluslararası müdahaleler nedeniyle önce bölgesel bir krizi, ardından küresel bir rekabeti ifade eder hale gelmiştir (Kiraz, 2016: 305).

2. Rusya'nın Tutumu

SSCB döneminde; Sovyetler Birliği 1955'ten itibaren Suriye'nin siyasi ve askeri bir ortağı olarak Suriye'ye modern silah ve teçhizat sağlamış, Suriye ordusunu Sovyet Kızıl Ordu modeline göre eğitmiş

ve askeri altyapısının oluşturulmasına yardımcı olmuştur (Khlebnikov, 2020). Rejim güçleri Suriye’de yaşanan iç karışıklıkta ayaklanmaları önleyemeyince Rusya’dan yardım talebinde bulunmuştur. Bu talep üzerine Rusya, 2015 yılında SSCB’nin dağılmasından bu yana ilk defa eski SSCB toprakları dışında büyük bir askeri yardım amaçlı harekât başlatmıştır (www.theguardian.com). 2011’de Suriye Krizi’nin başlamasından itibaren Rusya, Esad rejimine silah ve mühimmat desteği sağlamıştır. Krizin ilk yıllarında, Suriye’nin çeşitli yerlerinde Esad’ın çabalarını desteklemek için birçok Rus askeri personel görevlendirilmiştir. Bununla birlikte, Rusya, Suriye’nin meşru hükümetine destek sağlarken, başlangıçta az da olsa halkın desteği olabilir düşüncesiyle krize doğrudan müdahale etmemiş ve Suriye’de sınırlı düzeyde hava harekâtı icra etmiştir. Bu harekâtlar çoğunlukla Esad rejiminin devamlılığı için önemli görülen bölgelerde gerçekleştirilmiştir (Souleimanov,2018: 8).

Rusya devam eden süreçte, Suriye’de terörist gruplara yönelik olarak hava harekâtları gerçekleştirmeye başlamıştır. Hava harekâtlarında özellikle teröristlerin komuta ve kontrol merkezleri, lojistik üsleri ve eğitim merkezleri hedef alınmıştır. Rusya bu harekâtlarda iki üs kullanmıştır. Bunlardan birincisi Tartus’daki deniz üssü, ikincisi ise Tartus’a kuzeyden yaklaşık 90 kilometre uzaklıkta bulunan Lazkiye yakınlarındaki Hmeymim hava üssüdür. Rusya, DEAŞ terör örgütü ile mücadele ederken, Türkiye’nin desteklediği Özgür Suriye Ordusu’na (ÖSO) karşı da mücadele etmiştir. Rusya, ÖSO’nun elinde bulunan Halep’in bazı bölgelerinin rejim güçlerinin kontrolüne geçmesi için operasyon icra etmiştir (Sevim, 2018: 59). Kasım 2015’te Türk Hava Kuvvetleri tarafından bir Rus uçağının düşürülmesi, Rusya’nın Suriye’deki stratejisine yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu olayın ardından Rusya, önemli bir NATO müttefiki olan Türkiye ile muhtemel bir çatışma olasılığına karşı Suriye ve çevresindeki askeri varlığını güçlendirmiştir (Souleimanov, 2016: 31).

Rusya’nın Suriye’de bulunması, Suriye’deki iç savaşın seyrini değiştirmiştir. Rusya, Suriye’de bulunarak ABD’nin Orta Doğu’da bırakmış olduğu jeopolitik boşluğu doldurmak için fırsat yakalamıştır. Böylelikle SSCB’nin dağılmasından sonra etkisini kaybetmiş olduğu Orta Doğu’ya tekrar güçlü bir giriş yapmıştır. ABD ise, İran’ın bölgede etkisini dengelemek amacıyla Rusya’nın Suriye’deki müdahalesine fazla tepki göstermemiştir. Rusya ortaya çıkan bu fırsatı doğru değerlendirerek bölgede önemli bir etki alanı yaratmıştır (Köse, 2018).

3. Türkiye’nin Tutumu

Arap Baharı ile gösterilerin Suriye’ye sıçramasından önce Türkiye - Suriye ilişkileri tarihte hiç olmadığı kadar ileri düzeye ulaşmış, iki ülke arasında ortak bakanlar kurulu düzenlenmiş, karşılıklı olarak vizeler kaldırılmış ve hatta sınırların kaldırılması konuşulmaya başlanmış, Ürdün ve Lübnan’ı da içerecek şekilde “Serbest pazar” kurulması için adımlar atılmıştır (Gözen, 2011: 2). Ayaklanmanın başladığı ilk günlerde Türkiye Suriye’yi reformlar yapması konusunda ikna etmek için çok çaba sarf etmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarı Hakan Fidan Suriye’ye giderek Cumhurbaşkanı Beşar Esad ile görüşmüş ve o dönem Başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan telefonla Esad ile görüşerek ayaklanmanın iç karışıklığa dönüşmemesi için reformlar yapması konusunda Esad’ı ikna etmeye çalışmıştır. Görüşmelerden olumlu sonuç alamayan Türkiye, ilerleyen günlerde keskin bir tavır alarak net bir şekilde Esad’ın iktidardan çekilmesini istemiştir (Gözen, 2011: 4).

Türkiye, Suriye ile arasında “Sıfır sorun politikası” ile oluşturulan ilişkisinin olumsuz olarak etkilenmesini istememiştir. Türkiye için en akla en yakın çözüm Esad’ın ülkesinde reformlar yaparak gösteri dalgasının önüne geçmesi olmuştur. Dış müdahale ise Suriye’de ve bölgede istikrarsızlığa neden olacağı için Türkiye Suriye’deki barışçıl politikaları desteklemiştir (Oğuzlu, 2012: 6).

Dış aktörlerin de fiilen sahada yer aldığı Suriye krizi zaman geçtikçe uluslararası bir krize dönüşmüştür. Türkiye, Suriye krizinde diplomatik yollarla soruna çözüm bulunamamasının ardından 2014 yılına kadar ABD’nin liderliğindeki Batı müttefikliği içerisinde Esad yönetiminin görevden uzaklaştırılması için ÖSO’ya destek sağlayarak muhalifler lehinde tutum geliştirmiştir. Ancak 2014 yılından itibaren DEAŞ terör örgütünün Suriye’de etkinliğini artırarak Türkiye’ye yönelik güvenlik sorunu oluşturmaya başlaması, Suriye krizinin gidişatını değiştirmiştir. DEAŞ terör örgütünün bölgede etkinliğini artırması muhaliflerin hareket alanını daraltmasının yanı sıra ABD başta olmak üzere Batılı müttefiklerin öncelikli hedefinin değişmesine ve böylece konsantrasyonunun ve önceliğin DEAŞ’ın üzerine yoğunlaştırılmasına neden olmuştur.

ABD'nin DEAŞ terör örgütü ile mücadele kapsamında PYD/YPG terör örgütüne askeri yardımda bulunması ve bu yardımların PKK terör örgütünün eline geçmesi Türkiye'nin de Suriye politikasında değişikliğe gitmesinin yolunu açmıştır. Bu çerçevede devam eden süreçte Türkiye ile Rusya ABD'nin terör örgütlerine sağladığı destek sorununa karşın diplomatik müzakerelere başlamışlardır (Şensoy, 2018: 178-182).

2016 - 2021 yılları arasında Türkiye, Suriye'nin kuzeyine dört askeri harekât düzenlemiştir. Harekâtlara ilişkin bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir (Siccardi, 2021).

Tablo 1. Türkiye'nin Suriye'de icra ettiği askeri harekâtlar

Harekâtın Adı ve Tarihi	Yeri	Ulaşılan Hedefler
Fırat Kalkanı Harekâtı (Ağustos 2016 - Mart 2017)	Fırat Nehri ile Afrin Kantonu arasındaki kuzeydoğu Türkiye-Suriye sınırı	<ul style="list-style-type: none"> - Fırat Nehri'nin doğusunda yer alan DEAŞ güçleri ortadan kaldırılmıştır. - YPG'nin Fırat Nehri'nin batısına ilerlemesi durdurulmuş ve sınır güvenliği sağlanmıştır. - 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türk Ordusu'nun moral ve motivasyonu ile Türkiye'nin ordusuna olan güveni yenilenmiş ve artmıştır.
Zeytin Dalı Harekâtı (Ocak - Mart 2018)	Afrin Kantonu	<ul style="list-style-type: none"> - Afrin Kantonu YPG'den temizlenmiş ve ABD'nin burada YPG ile daha fazla işbirliği yapmasının önüne geçilmiştir. - Türkiye'nin ordusuna olan güveni daha da artmıştır.
Barış Pınarı Harekâtı (Ekim 2019)	Tel Abyad ve Rasulayn kasabaları arasındaki kuzeydoğu Türkiye-Suriye sınırı	<ul style="list-style-type: none"> - Türkiye - Suriye sınırındaki terör unsurları temizlenerek, sınır güveninin sağlanmıştır. - Türkiye - Suriye sınırının güney kısmında terör koridorunun oluşumu engellenmiştir. - Türkiye tarafından barındırılan Suriyeli mültecilerin evlerine dönmeye uygun şartlar oluşturulmuştur.
Barış Kalkanı Harekâtı (Şubat - Mart 2020)	İdlib bölgesi	<ul style="list-style-type: none"> - Adana, Astana ve Soçi mutabakatları çerçevesinde ateşkesi sağlanmıştır. - İdlib halkının ve Türkiye sınırlarının güvenliğini sağlanmıştır. - Suriye rejim güçlerinin İdlib'e ilerleyişi durdurulmuştur. - Mülteci akınının Türkiye'ye gelmesi engellenmiştir.

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

3. SURİYE KRİZİNDE TÜRKİYE - RUSYA İLİŞKİLERİ

1. Rus Savaş Uçağının Düşürülmesi

2015 yılından günümüze kadar Türkiye'nin Suriye politikası, İran'la birlikte Suriye'de etkin olan Rusya ile ilişkilerini de derinden etkilemiştir. 24 Kasım 2015'te bir Türk F-16 savaş uçağı Türk hava sahasını ihlal ettiği için Rus SU-24 uçağını düşürmüştür.

Rusya, pilotlarının Türk hava sahasını ihlal etmediğini, Türkiye'nin bu davranışıyla Rusya'yı sırtından bıçakladığını belirtmiştir. Türkiye ise; Rus uçaklarının Türk hava sahasını ihlal ettiğini belgelerle kanıtlayarak haklılığını ifade etse de Rusya ikna olmadığı gibi düşen uçağın kara kutusunun arızalı olduğunu belirterek haklılığını ispat edememiştir (Kılıçarslan, 2016: 67-69). Ayrıca Türkiye'den özür ve tazminat talep etmiştir. Türkiye, Rusya'nın taleplerinin kabul edilebilecek bir durumun söz konusu olmadığını ifade ederek Rusya'nın bu taleplerini red etmiş, ülkesinin sınırlarını korumayı amaçladığını açıklamıştır (Erşen, 2016: 158). Bu durum Türkiye -Rusya ilişkilerinde kriz yaşanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Rusya, Türkiye'ye ekonomik yaptırımlar uygulamış, Türkiye'den meyve ve sebze ithalatını yasaklamış, Türkiye'nin Orta Asya ile kara ticaretini kesintiye uğratmış, Rus turistlerin Türkiye'ye gitmelerini engellemiş, Türkiye'nin dış ticaret hacmi azalmış ve Rusya'daki yatırımları olumsuz etkilenmiştir. (Girit, 2016). Rusya'nın yaptırım kararları her iki ülkenin ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Türkiye'nin düşürülen uçak konusunda üzüntülerini belirten mektup sonrasında bu süreç aşılmıştır (Yetkin, 2016).

İlerleyen süreç içerisinde iki ülke arasında ticaret, turizm ve güvenlik konularında önemli gelişmeler yaşanmış, 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'de yaşanan darbe girişimi sonrasında ise iki ülke arasındaki ilişkiler daha da olumlu bir seyir almıştır. Zira Türkiye Cumhurbaşkanı'nun ilk arayan liderlerden birisi Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin olmuştur (Koçak, 2017: 15). Akabinde 9 Ağustos 2016'da St. Petersburg'da iki ülkenin cumhurbaşkanları bir araya gelmişlerdir (Koçak, 2017: 15). Uçak krizi sonrası gerçekleşen bu ilk görüşmede, Rusya tarafından uygulanan yaptırımların aşamalı olarak kaldırılmasına, ortak yatırım konseyi kurulmasına, Akkuyu NES ile Türk Akım doğal gaz boru hattı inşasına devam edilmesine karar verilmiştir (Balcı, 2017).

2. Moskova Deklarasyonu ve Astana Süreci

Türkiye, güney sınırında güvenlik ve huzurun tesisi için icra ettiği Fırat Kalkanı Harekâtı ile DEAŞ terör örgütünü sınırdan 40 km güneye ötelemiş ve PYD terör örgütünün Ayn el-Arab ve Afrin bölgelerini birleştirerek terör koridoru oluşturma girişimini engellemiştir (Şensoy ve Duman, 2018: 186-189). Türkiye'nin askeri harekâtlarına Rusya sessiz kalarak Türkiye'ye zımnî destek vermiştir (Üren, 2019: 238-242). 20 Aralık 2016'da İran, Rusya ve Türkiye Dışişleri Bakanlarının Moskova'da yaptığı toplantının ardından ilân edilen "Moskova Deklarasyonu" askeri olarak Suriye topraklarında etkinlik yürüten ve terörle mücadele eden üç ülkenin çabalarını siyasi çözüm alanına tahvil ederek Suriye sorununa bir çözüm getirme niyetlerinin açıklandığı bir metin olma niteliği taşımaktadır. Suriye'de siyasi müzakereler için bir yol haritasını içeren belgede, Suriye'nin çok dinli, çok etnik gruplu, mezhepçi olmayan, demokratik ve seküler karakteri özellikle değinilen konular arasında yer almaktadır.

Tarafların ortak olarak belirledikleri hedefleri; Suriye'nin egemenliğine, bağımsızlığına, birliğine ve toprak bütünlüğüne saygı çerçevesinde ve BMGK'nın 2254 No'lu kararı (ateşkes ve siyasi çözüm) ile uyumlu bir şekilde krizin çözümüne yönelik belirleyici bir rol üstlenilmesini kapsamaktadır. Üç ülkenin kendilerini Suriye Hükümeti ile muhalefet arasındaki muhtemel anlaşmanın müzakerelerinde garantörlük adı altında "kolaylaştırıcı" olarak tanımlamaları ise 2012 yılından sonra Suriye konusunda atılmış en dikkat çekici adımlar arasında gösterilmektedir. Belgede insani yardımların engellenmemesinin gerekliliği, ateşkesin sağlanması ve sivililerin rahatça dolaşımının güvence altına alınması gibi konu başlıklarına yer verilmiştir. Belge, değinilen konular bağlamında Suriye meselesinde yeni bir aşamaya geçilmesi anlamı taşımaktaydı. Bu belge Türkiye açısından DEAŞ ve El Nusra gibi terör örgütlerinin yanı sıra PYD/YPG terör örgütü ile etkin silahlı mücadelenin meşru bir zemine oturtulması ve Türkiye'ye müzahir silahlı muhalif grupların da bu unsurlardan ayrılarak meşru muhalif gruplar olarak kabullenilmesi anlamı taşımaktadır (Golkarian, 2017).

Suriye'de yaşanan krize diplomatik çözüm bulmak amacıyla Türkiye, Rusya ve İran'dan oluşan üç garantör ülke "Astana Süreci"ni başlatarak Suriye'deki çatışmaları bitirmek ve soruna siyasi bir çözüm üretmek üzere toplanmışlar ve 2017 yılında sekiz oturum gerçekleştirmişlerdir (Şensoy, 2018: 179). Bu görüşmelerde taraflar yeni anayasa ve geçiş süreci gibi konular üzerindeki anlaşmazlıklarını bir kenara bırakarak sahadaki çatışmaların son bulması ve bir siyasi çözüm için Astana'da (Kazakistan) bir araya gelmişlerdir. Suriye'deki rejim temsilcileri ile muhaliflerin temsilcilerinin de katıldığı Astana görüşmeleri sonrasında ateşkes kararı çıkmıştır. Ancak bu kararda DEAŞ, YPG ve Şam Kurtuluş Heyeti (HTŞ, Heyet Tahrir el-Şam) gibi terör örgütleri ateşkesin dışında bırakılmıştır. Astana görüşmelerine

sahadaki silahlı muhaliflerin katılımı, görüşmelerden iyi sonuçların alınmasında etkili olmuştur. Bölgede kara ve hava unsurları dâhil silahların kullanımının durdurulmasına ve insani yardımın iletilmesine karar verilmiştir. İkinci ve üçüncü Astana görüşmeleri Şubat ve Mart aylarında gerçekleştirilmiş, dördüncü Astana görüşmeleri sonrasında ise Hama, Humus, Lazkiye, Halep, İdlib geneli, Doğu Guta ve Kuneytra'nın bazı kesimlerinde çatışmasızlık bölgeleri oluşturulmasına karar verilmiştir. Ayrıca DEAŞ ve El Nusra da tarafların ortak olarak mücadele edeceği terör örgütleri arasına dahil edilmiştir. Beşinci ve Altıncı Astana görüşmelerinde ise İdlib'te kurulacak olan “Çatışmasızlık Bölgesi” değerlendirilmiştir. Görüşme sonrasında Türkiye, İdlib'te gözlem noktalarını kurmuştur. Muhalifler ve rejim arasındaki çatışmaların son bulması da siyasi hedef olarak var olmaya devam etmiştir (Şensoy ve Duman, 2018:189-198).

Türkiye açısından Rusya ve İran'la Suriye'de yürütülen işbirliğinin en etkili sonuçları arasında İdlib'in çatışmasızlık bölgesi olarak Türkiye'nin garantörlüğüne bırakılması ve Türk askeri birliklerinin İdlib'e yerleşmesi konusu gelmektedir (Çelikpala, 2019: 25). Bu kapsamda Ocak 2017'de Astana'da yapılan görüşmelerde Türk, Rus, İran ve Birleşmiş Milletler temsilcileri, ateşkesi kabul eden isyancı muhalif örgütlerin delegeleri ile birlikte Türkiye'nin süreci izlemek için bir mekanizma kurmasına karar vermişlerdir. Astana sürecini yürütmek için Türkiye'nin asıl rolü, İdlib ile şu anda Suriye hükümet güçlerinin kontrolündeki bölgeler arasındaki resmi olmayan sınırı izlemektir. Bu programa göre ve Ekim 2017'den itibaren Türkiye, kendi birlikleri ve Özgür Suriye Ordusu unsurları tarafından yönetilen bir dizi on iki gözlem noktası kurmuştur.

3. Soçi Mutabakatı

4 Mayıs 2017'de varılan anlaşmaya göre Doğu Guta, Dara, Humus ve İdlib'den oluşan dört bölge çatışmasızlık alanı içerisine alınmıştır. Ancak Rusya'nın hava desteğini arkasına alan Suriye rejim güçleri Rusya'nın da ısrarıyla Dara, Humus ve Doğu Guta'yı yerle bir etmiştir (Miş, 2020). Bu bölgelerden kaçan muhalifler sadece İdlib'e sığınabilmişlerdir. İdlib'e sığınan muhalif güçleri yok ederek son darbeyi vurmak isteyen Suriye rejiminin İdlib'e saldırılarını başlatması üzerine Türkiye ateşkes sağlanması için yoğun çaba sarf etmiştir. Bu kapsamda Nisan 2018'de Ankara'da, Eylül 2018'de Tahran'da ve Şubat 2019'da Soçi'de “Astana barış sürecini” ilerletmesi beklenen Türkiye, Rusya ve İran arasında üçlü toplantılar yapılmıştır. Son olarak 22 Ekim 2019'da Soçi'de gerçekleşen zirvede Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, aşağıdaki noktalarda anlaşmışlardır (<http://en.kremlin.ru/supplement/5452>):

1. İki taraf, Suriye'nin siyasi birliği ve toprak bütünlüğünün korunmasına ve Türkiye'nin ulusal güvenliğinin korunmasına olan bağlılıklarını tekrar etmişlerdir.

2. Terörle her türlü mücadele etme ve Suriye topraklarında ayrılıkçı gündemleri bozma konusundaki kararlılıklarını vurgulamışlardır.

3. Bu çerçevede, Tel Abyad ve Rasulayn'ı kapsayan ve 32 km derinliğindeki mevcut Barış Pınarı Harekâtı alanında yerleşik statükonun korunmasına karar vermişlerdir.

4. Her iki taraf da 1998 Adana Mutabakatı'nın önemini bir kez daha teyit etmişlerdir. Rusya Federasyonu, mevcut koşullarda Adana Mutabakatı'nın uygulanmasını kolaylaştıracaktır.

5. 23 Ekim 2019, öğlen saat 12.00'den itibaren, Rus askeri polisi ve Suriye sınır muhafızları, Barış Pınarı Harekât alanının dışında kalan Türkiye - Suriye sınırının Suriye tarafına, YPG unsurları ve silahlarının Türkiye - Suriye sınırından itibaren 30 km'nin dışına çıkarılmasını temin üzere girecektir. Bu işlem 150 saat içinde tamamlanacaktır. Aynı saat itibarıyla, mevcut Barış Pınarı Harekât alanı sınırlarının batısı ve doğusunda 10 km derinlikte Kamışlı şehri hariç Türk-Rus ortak devriyeleri başlayacaktır.

6. Münbiç ve Tel Rıfat'tan tüm YPG unsurları ve silahları kaldırılacaktır.

7. Her iki taraf da terör unsurlarının sızmalarını önlemek için gerekli önlemleri alacaktır.

8. Mültecilerin güvenli ve gönüllü bir şekilde geri dönüşlerini kolaylaştırmak için ortak çalışmalar başlatılacaktır.

9. Bu muhtıranın uygulanmasını denetlemek ve koordine etmek için ortak bir izleme ve doğrulama mekanizması kurulacaktır.

10. İki taraf, Suriye ihtilafına Astana Mekanizması dahilinde kalıcı bir siyasi çözüm bulunması için çalışmaya devam edecek ve Anayasa Komisyonu'nun faaliyetlerine destek verilecektir.

4. İdlip Saldırısı ve Gerilen İkili İlişkiler

İdlip, Türkiye'nin Suriye'deki önceliklerden biri olmuştur. Çünkü büyük bir nüfusa sahip olan İdlip (yaklaşık 5 milyon), muhalif güçler ile Esad rejimi ve müttefiklerinin son kalesi niteliğindedir. Buraya yapılacak saldırılar Türkiye'ye daha fazla mülteci akınına neden olabilecektir. İdlip, Esad rejiminin müttefikleriyle birlikte yoğun saldırılar gerçekleştirdiği bölgelerden biri olmuştur. Özellikle 6 Mayıs 2019 tarihinde rejim güçleri ve müttefikleri tarafından başlatılan saldırı dalgası sonucunda çok sayıda Suriyeli sivil hayatını kaybetmiş ve yaralanmıştır. İdlip'de yaklaşık 1,5 milyon kişi evlerini terk ederek Fırat Kalkanı veya Zeytin Dalı Harekâtlarının yapıldığı bölgelere kaçmışlardır. Astana sürecinin üç garantör devleti tarafından ilan edilen anlaşmalar ve ateşkesler olmasına rağmen; Esad rejimi ve müttefikleri ile İran ve Rusya İdlip ve çevre bölgelere yönelik agresif bir duruş sergilemeye devam etmişlerdir. Rusya destekli Esad rejiminin hava kuvvetleri tarafından 27 Şubat 2020'de Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) unsurlarına yönelik bir saldırı düzenlenmiş ve bu saldırı sonucunda 36 asker şehit olmuştur. TSK bu durum üzerine İdlip'teki Türk gözlem noktalarının güvenliğini sağlamak ve insani krizin daha da kötüleşmesini önlemek amacıyla aynı gün Bahar Kalkanı Harekâtı'nı başlatmıştır (İpek ve Güler, 2021: 86).

5 Mart 2020 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan başkanlığındaki bir heyet Rusya'ya giderek konuyu Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin ve heyetiyle görüşerek İdlip konusunda bir anlaşmaya varmışlardır. Söz konusu anlaşmanın dikkat çeken maddeleri şunlardır; "İdlip bölgesindeki tüm askeri faaliyetlerin 6 Mart 2020 gününden itibaren durdurulması, kritik öneme sahip ana ikmal yolu olan M4 kara yolunun 6 km kuzeyi ve 6 km güneyini kapsayan bir güvenli bölgenin oluşturulması ve burada Türk ve Rus askerlerinin devriye görevi yapması konularında anlaşmaya varılmıştır" (<https://www.cnnturk.com>).

İdlip'te Türk askerlerine yönelik gerçekleştirilen saldırı Türkiye - Rusya arasındaki ilişkilerde güven kaybına neden olmuştur. Aradığı desteği ABD ve NATO'dan bulamayan Türkiye'nin Rusya'dan yana da güven kaybı yaşamasının iki ülke arasındaki ilişkilere ne şekilde yansıtacağı önümüzdeki süreçlerde ortaya çıkacaktır (<https://www.bbc.com>). Türkiye, bir taraftan Rusya ile gerginleşen ilişkileri normalleştirmeye çalışırken diğer taraftan NATO müttefikleri ABD ile yakınlaşmaktadır. İdlip sorunu çözüldüğünde Suriye iç savaşının tamamen olmasa bile önemli ölçüde sona ereceği değerlendirilmektedir (Polat, 2020: 87).

SONUÇ

Suriye krizi çerçevesinde Türkiye - Rusya ilişkileri iki ülkenin ortak çıkar ve menfaatleri doğrultusunda gelişmektedir. Zaman zaman ilişkilerin gerildiği durumlarda iki ülkenin Cumhurbaşkanı bir araya gelerek ilişkileri tekrar normalleştirmeye çalışmaktadırlar.

Türkiye'nin itirazlarına rağmen ABD'nin Suriye'de PKK/PYD terör örgütüne silah ve mühimmat desteği sağlaması, Suriye'de Türkiye'yi Rusya ile iş birliğine zorlamıştır. ABD'nin Türkiye'yi güneyden çevreleyecek bir Kürt Koridoru oluşturarak Kürt devleti kurma niyeti Türkiye'yi Rusya'ya yaklaştırmaktadır. Ancak Rusya da bunu fırsata çevirerek NATO'da kırılmalar yaratmak istemektedir. Diğer taraftan Rusya'nın PKK'yı terör örgütü olarak görmeyip Rusya'da temsilciliğinin bulunmasına izin vermesi ve Suriye'deki terör uzantıları ile ilişki içerisinde bulunması Türkiye - Rusya ilişkilerinin sorunlu olduğu kadar zorunlu olduğunu da ortaya koymaktadır.

Rusya, Suriye'de izlediği politikalar ile ülkede istikrarın sağlanmasında başarıya ulaştığı takdirde, bölgede yeni düzenin oluşmasında önemli bir ülke olarak nüfuzunu artıracaktır. Suriye konusunda başarıya ulaşmak için Türkiye'ye ihtiyaç duymaktadır. Çünkü muhalif unsurların silah bırakması ve mevcut siyasi süreçte yer almalarında Türkiye'nin muhalif gruplar üzerindeki etkisinden faydalanmak istemektedir. Rusya'nın Suriye'de istikrarı sağlamaya yönelik yaklaşımı Türkiye açısından olumlu

karşılanmakta ve iş birliğine cazip bakmasına neden olmaktadır. Çünkü Suriye’de istikrarın sağlanması ile birlikte Türkiye’ye yeni bir mülteci akınının önünün kesilmesinin yanı sıra Türkiye’deki 3 milyon 500 binden fazla Suriye’linin topraklarına dönmesinin önü açılmış olacaktır.

Sonuç olarak; Türkiye ve Rusya, Suriye’de doğrudan veya dolaylı olarak karşı karşıya gelme potansiyeli olan farklı konum ve tutumlara sahip iki ülkedir. Her iki ülke arasındaki ilişkiler, ortak çıkar ve menfaatler doğrultusunda bir seyir izlemektedir. Söz konusu ilişkilerde bölgedeki tüm aktörlerin işlevleri de göz önünde bulundurulmak suretiyle her iki ülke karşı karşıya gelmekten ziyade diyalog ve işbirliği politikalarıyla daha olumlu sonuçlara ulaşılacağına bilincinde olarak hareket etmektedirler.

KAYNAKÇA

- ABDULRAHMAN, R. (2020). “2020-2006 14 years of defending human rights”, SOHR 14th Anniversary. https://www.syriahr.com/en/wp-content/uploads/2020/06/14-y-en.pdf?__cf_chl_jschl_tk__=pmd_Iwguzgm0cuY4jhhL9jpDB2LO16N40UWB1j5KMVNKmdY-1635844192-0-gqNtZGzNAjucnBszQj9, 18.10.2021.
- BALCI, A. (Mart 2017). “Görseller ile Türk Dış Politikası”, <http://www.abalci.com/wp-content/uploads/2017/03/Yap%C4%B1sal-Krizler-Sarmal%C4%B1nda-D%C4%B1s%CC%A7-Politika-2013-2017.pdf> 20.10.2021.
- CELİKPALA, M. (2019). “Bugüne Tarih Olarak Bakmak: Türkiye- Rusya İlişkilerinin Serencamı ve Geleceği”, *Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM)* (5): 1-29.
- DAĞ, A. E. (2013). *Suriye Bilad-i Şam’ın Hazin Öyküsü*. İstanbul: İstanbul İHH Araştırma ve Yayınlar Birimi.
- DALAY, G. (2021). “Turkish-Russian Relations in Light of Recent Conflicts Syria, Libya, and Nagorno-Karabakh”, *SWP Research Paper* 5 August 2021, Berlin.
- Erdoğan Putin görüşmesi sonucu, 2020, <https://www.cnnturk.com/turkiye/erdogan-putin-gorusmesi-sonucu-6-mart-idlib-son-dakika-haritasi>,
- “Erdoğan: İdlib’de 36 şehidimiz var”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/erdogan-idlibde-36-sehidimiz-var-1724181> 20.10.2021.
- ERGİN, S. (2020). “İdlib’deki saldırı sırasında havada kimin uçakları vardı?”, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/idlibdeki-saldiri-sirasinda-havada-kimin-ucaklari-vardi-41459647> 20.10.2021.
- ERŞEN, E. (2016). “Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2):153-171.
- GİRİT, S. (2016). “Turkey Faces Big Losses as Sanctions Bite,” *BBC News*, retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-europe-35209987>. 20.10.2021.
- GOLKARIAN, G. (2017). “Suriye Krizi Bağlamında Astana Süreci”, https://www.academia.edu/34930498/SUR%C4%B0YE_KR%C4%B0Z%C4%B0_BA%C4%9ELAM_INDA_ASTANA_S%C3%9CREC%C4%B0 20.10.2021
- GÖZEN, R. (2011). “Türkiye ve Arap Baharı: Değişimi Açıklamak ve Anlamak”, *Adam Akademi*, (2), 1-25.
- İPEK, C.D., & GÜLER, M.Ç. (2021). “Turkey and Russia İn Syrian War: Hostile Friendship”, *Security and Defence Quarterly*.(35), 77-92
- KHLEBNİKOV, A. (2020). “Russia and Syrian Military Reform: Challenges and Opportunities”, <https://carnegie-mec.org/2020/03/26/russia-and-syrian-military-reform-challenges-and-opportunities-pub-81154> 20.10.2021.
- KILIÇARSLAN, M. T. (2016). *Suriye Krizi Denkleminde Türkiye Rusya İlişkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KİRAZ, S. (2016). “Bağımsızlıktan 21. Yuzyıla Suriye-Rusya İlişkileri”, Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), Bağımsızlıktan Arap Baharı’na Suriye: İç ve Dış Politika içinde. (ss.291-312.) İstanbul: Nobel Yayınları, 2016,

KOÇAK, M. (2017). “Türkiye-Rusya İlişkiler”, SETA Analiz, Sayı: 201.

KÖSE, T. (2018). “Türkiye-Rusya İlişkilerinin Suriye Denklemiindeki Fırsat ve Riskleri”, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/talhakose/2018/01/27/turkiye-rusya-iliskilerinin-suriye-denklemindeki-firsat-ve-riskleri> 20.10.2021.

MARCOVİTZ, H. (2013). “The Arab Spring Uprisings, California: ReferencePoint Press, 2013.

Memorandum of Understanding Between Turkey and the Russian Federation” <http://en.kremlin.ru/supplement/5452>, 20.10.2021.

ÖNHON, Ö. (2021). “Turkey-Russia Relations: Friend or Foe or Just Pragmatism”, <https://english.aawsat.com/home/article/3197361/turkey-russia-relations-friend-or-foe-or-just-pragmatism> 20.10.2021.

Özer, Ç. (2021). Hazar Bölgesi’nde Enerji Mücadelesi Ve Türkiye. (Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

POLAT, D. Ş. (2020). “Türkiye’nin Suriye’nin Kuzeyindeki Askerî Harekâtının Amaçları ve Sonuçları”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, 16 (33): 53-96. DOI: 10.17752/guvenlikstrj.719968

Purtaş, F. (2017). “Türk-Rus İlişkilerinde Bir Asırlık Barışın Formülü: Krizlere Rağmen Bozulmayan İyi Komşuluk. ULİSAANALİZ-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (Türkiye-Rusya İlişkileri”, Türkiye’nin Dış İlişkilerinin Son On Yılı Panel Serisi-7). https://aybu.edu.tr/yulisa/contents/files/ULISA%20ANALIZ%203%20-%20Turkiye-R%20usya%20%20C4%B0li%C5%9Fkileri_yeni.pdf

“Putin: Rusya kimseyle savaşmayı planlamıyor”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51705679>,

Russia's military action in Syria – timeline, <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/14/russias-military-action-in-syria-timeline>

SEVİM, M. (2018). Suriye İç Savaşı’nda İç ve Dış Aktörlerin Politikaları, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Nisan 2018, s. 59.

SOULEİMANOV E. A. (2018). “Valery Dzutsati, “Russia’s Syria War: A Strategic Trap?”, Middle East Policy, 25 (2): 42-50.

SOULEİMANOV, E.A. (2016). “Mission Accomplished? Russia’s Withdrawal From Syria”, Middle East Policy, 23 (2): 108 -118

Syrian Civil War Fast Facts, 2020,<https://edition.cnn.com/2013/08/27/world/meast/syria-civil-war-fast-facts/index.html>

ŞEN, Y. (2013). “Suriye’de Arap Baharı”, Yasama Dergisi, (23): 57-64.

ŞENSOY, A. (2018), Suriye 2018, Ortadoğu Enstitüsü Yıllığı,

ŞENSOY, A. A., ve Duman, T. İ. (2018). “Türkiye’nin Suriye ve Lübnan Politikası” s.185-211 (Ed.) DURAN,B., İNAT, K. ve M. CANER, Türk Dış Politikası Yıllığı, SETA Yayınları, İstanbul.

ÜREN, M. (2019). “Ortadoğu’daki Yeni Jeopolitik Ortamda Rusya’nın Suriye Politikası”, Avrasya İncelemeleri Dergisi, 8 (2): 231-275.

YETKİN, M. (2016). “Story of Secret Diplomacy that Ended Russia-Turkey Jet Crisis,” Hürriyet Daily News, <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/murat-yetkin/story-of-secret-diplomacy-that-ended-russia-turkey-jet-crisis-102629>. 20.10.2021.

Presentation ID / Sunum No= 13

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0001-5901-9708 / 0000-0002-3878-5128

İllüstrasyonlarda Antropomorfik Karakter Oluşumu ve Metaforik Anlatım: “Korku” Grafik Roman Örneği

Çağrı Gümüş¹, Elif Sena Alkan²,

*¹Doç. Dr., KTO Karatay Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Grafik Tasarım Bölümü
email: cagrigumus79@gmail.com*

*²Yüksek Lisans Öğrencisi, KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Grafik Tasarım Bölümü
email: senaalkaan@gmail.com*

Özet

İllüstrasyon insanlığın ilk dönemlerinden beri var olan ve gelişimini sürdürmekte olan bir sanat ve tasarım alanıdır. İllüstrasyonun esas amacı bir mesajı ya da bir anlatıyı görsel anlamda destekleyerek dolaylı ya da doğrudan alıcıya iletmektir. İllüstrasyonun üslubu, illüstrasyonda kullanılan renk, kullanılan öğeler, yaratılan karakterler, mekanlar vb. gibi birçok faktör illüstrasyonun hikayesini ve mesajını etkilemektedir. Bu çalışmada illüstrasyonlarda sıklıkla karşılaşılan antropomorfik (insan biçimci) karakterlerin illüstrasyonlardaki yeri ve amacı, bu karakter ve tasvirlerin metafor kavramı ile bağlantısı araştırılacak ve illüstrasyonlara kattığı derinlik ve boyut irdelenecektir. Araştırma, antropomorfizm ve metafor kavramlarını barındıran bir grafik roman örneği ile desteklenecek, illüstrasyonları bu kavramlar doğrultusunda incelenecektir. Araştırmanın amacı antropomorfizm ve metafor kavramlarının arasındaki bağlantının incelenmesi ve illüstrasyondaki etkisinin analiz edilmesidir. İncelenen kavramlar kapsamında tasarlanmış bir grafik roman örneği ile de araştırmayı desteklemek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İllüstrasyon, Antropomorfizm, Metafor, Grafik Roman

Anthropomorphic Character Formation and Metaphoric Expression in Illustrations: A Graphic Novel Example of "Fear"

Abstract

Illustration is a field of art & design which has been existed since the early periods of humanity and still keeps evolving. The main aim of illustration is to deliver a message or a narrative while visually supporting it, in a direct or indirect way. The genre of illustration is affected by the use of colors, components, characters and places etc. which were created. Those affects the story and the message of

the illustration. In this study, the place and purpose of anthropomorphic characters in illustrations, the connection of these characters and descriptions with the concept of metaphor, also the depth and dimension they add to illustrations will be examined. The research will be supported by a graphic novel example that contains the concepts of anthropomorphism and metaphor, and its illustrations will be examined in line within these concepts. The aim of the research is to examine the connection between the concepts of anthropomorphism and metaphor, also to analyze its effect on illustrations. It is aimed to support the research with an example of a graphic novel designed within the scope of the concepts examined.

Keywords: Illustration, Anthropomorphism, Metaphor, Graphic Novel

1. GİRİŞ

İllüstrasyon, Antik dönemlerden günümüze kadar gelmiş, kullanımı sıklıkla devam eden ve halihazırda gelişimini sürdürmekte olan önemli bir tasarım elemanıdır. İllüstrasyonlar resimsel bir değer taşımakla birlikte, resimden farklı olarak illüstrasyonda bir görevi yerine getirme, bir mesaj iletme, anlatım ve betimleme kabiliyeti aranmaktadır. Bu nedenle illüstrasyonlar nitelendirme ve tasvir etme kavramlarına yoğunlaşırken, resimde bu kavramların gerekliliği bulunmamaktadır. İllüstrasyon, alıcılığı gördüğü şey üzerinde düşünme, idrak etme ve yorumlamaya sevk etmektedir (Gönüllü, 2017:909). İllüstrasyon birçok farklı tasarım alanında çok yönlü olarak kullanılabilir. Özellikle kitap, animasyon, anime, grafik roman, çizgi film gibi sanat ve tasarım ürünlerinde kullanılan illüstrasyonlarda karakter oluşumu oldukça önem arz etmektedir. Karakterlerin kendine has özellikleri illüstrasyona ve eserin bütününe katkıda bulunmaktadır. İllüstrasyonlarda çokça görülen antropomorfik (insan biçimci) karakterler, en yalın tanımıyla insana ait birtakım özelliklerin, insan olmayan canlı ya da cansız varlıklara verilmesidir (Özer & Uğurhan, 2019:339). Antropomorfizm hayvanların, bitkilerin, soyut varlıkların insana ait fiziksel, duygusal ve psikolojik özellik ve davranışlarını bir araya getiren, gerçeklikten uzak bir imgeler dünyası oluşturmaktadır (Çalışkan, 2020:477). İllüstrasyonlarda, edebiyatta, çizgi filmlerde, animasyon sinemasında, ambalaj tasarımı gibi alanlarda görülen antropomorfik karakterlerin metafor kavramı ile doğrudan bir bağlantısı bulunmaktadır (Tekdemir Dökeröğlu, 2018:221). Metafor, anlatılmak istenen konunun veya aktarılmak istenen duygunun dolaylı yoldan alıcıya ulaştırılmasında rol oynamaktadır (Acartürk, 2019:59). Bu aktarım sırasında soyut bir fikri somut olarak ya da somut bir durumu soyut bir düşünceye çevirmek mümkündür.

Grafik roman kavramı çizgi romanın ardından gelmiştir ancak çizgi romandan hikâye, illüstrasyon, sayfa sayısı, cilt ve yayınlanma sıklığı gibi faktörler ile ayrılarak kendine basılı mecrada yer edinmiştir. Yılmazkaya ve Topçu (2018) grafik romanları;

“Grafik roman nasıl tanımlanırsa tanımlansın veya bünyesinde ağırlıklı olarak hangi unsuru barındırırsa barındırsın, araştırmacıların gözden kaçırmaması gereken nokta, bu türün 90’lardan sonra yıldızının hızla parladığıdır. Gerek edebiyat, gerek televizyon uyarlamalarıyla gerekse yeni üretimlerle grafik romanlar hem sosyal bilimler hem de güzel sanatlar alanındaki araştırmacılar için keşfedilmeyi bekleyen bir alandır” olarak tanımlamaktadır (Topçu & Yılmazkaya, 2018).

Araştırmanın ilk bölümünde illüstrasyon kavramı, kullanım alanları ve illüstrasyon çeşitlerinden bahsedilecektir. İkinci bölüm araştırmanın örneğini de oluşturan grafik romanlardan oluşacaktır. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde antropomorfizm ve metafor kavramları irdelenecek, beşinci bölümde araştırma kapsamında hazırlanmış grafik roman çalışması bulunacaktır. Bulgular ve yorum kısmında, Korku grafik romanı ön ve arka kapak, hikâye, illüstrasyonlar ve tipografi gibi farklı kavramlar kapsamında incelenecek, grafik romanın hedef kitlelerinden ve amacından bahsedilecektir. Sonuç bölümünde de araştırmanın nihai sonuçlarından bahsedilecektir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada betimsel tarama modelinden yararlanılmış ve ikincil kaynaklar öncelikli başvuru kaynakları olarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın evrenini, illüstrasyonlarda antropomorfik karakter oluşumunun ve metaforik anlatımın bir örneği niteliğinde tasarlanmış ve hikayelendirilmiş, 10 (on) sayfadan oluşan “Korku” grafik romanı oluşturmaktadır.

3. BİR GRAFİK TASARIM ALANI OLARAK İLLÜSTRASYON

İllüstrasyon kelimesi Latince “illustrare” kelimesinden türemiş olup, aslen “aydınlatmak, açıklamak ve süslemek” anlamlarına gelen bir kavramdır. İllüstrasyonlar özellikle tasarım alanlarında bir mesaj iletmek, bir fikri açıklayıcı bir görsele dönüştürmek, anlatmak amacıyla kullanılmaktadır (Gökçen, 2020:3). İllüstrasyon yapan kişiler için Fransızca “illustrateur” kelimesinden dilimize geçmiş bir telaffuz olarak “illüstratör” kelimesi kullanılmaktadır. Ancak bu kelime TDK (Türk Dil Kurumu) tarafından sözlüğe eklenmemiştir. İllüstratör kelimesi, illüstrasyon yapan kişilere yönelik olarak günlük hayatta ve akademide kullanılmaktadır (Gönüllü, 2017:910-911).

İllüstrasyonların amacı mesajı ve fikri alıcıya doğrudan iletmektir. Zamanla illüstrasyon görsel bir anlatım biçimi haline gelerek grafik sanatlarda ön plana çıkmış ve sıklıkla kullanılan bir grafik tasarım öğesi haline gelmiştir. Estetik açıdan güçlü, hitap ettiği kitleye uygun ve anlaşılır bir dil ile tasarlanan illüstrasyonların birçok farklı alanda kullanılması mümkün olmuştur (Acartürk, 2019:10). İllüstrasyon sanatı ilk örneklerini yazının icadından da öncesinde mağara duvarlarına yapılan resimler ile vermiştir. Dolayısıyla yazının icadına kadar insanların iletişim için kullandıkları yöntem duvar resimleri olmuştur (İpek & Baldaş, 2019:227). Buzul Çağı döneminde yapıldığı bilinen bu ilk örnekler İspanya-Altamira Mağaraları ve Fransa-Lascaux Mağaralarında görülmüştür (Ünal, 2019:6). Yazının bulunmasından sonra da insanlar resimleme yöntemini kullanarak iletişim ve anlatıma devam etmişlerdir. Orta çağ döneminde resimli ve süslemeli kitapların kullanılması illüstrasyonun kullanılmaya devam ettiğinin göstergesi olmuştur. İçerisinde illüstrasyonların bulunduğu bu kitaplar dini içerikte olup, illüstrasyonlarının da din törenlerinin anlatılması için yapıldığı bilinmektedir (Hidayetoğlu, 2008:19). Sanayi Devrimi'nin başlamasıyla birlikte reklamcılık ve ürün tanıtımları daha da önemli hale gelmiştir. Bu nedenle ürünlerin tanıtılmasında dikkat çekici ve akılda kalıcı, güçlü görsellere ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç karşısında reklamcılar ürün tanıtımlarında illüstrasyonları kullanılmış ve markalara olan talep artmıştır. İllüstrasyonların Türkiye’de kullanılması başlarda kitap kapakları, dergi ve afiş gibi alanlarda sınırlı kalmıştır ancak illüstrasyonlar sayesinde kitap satışlarında önemli bir artış meydana gelmiştir (Atan, 2013:27). 1700’lü yılların sonlarında ortaya çıkan ve tüm dünyayı kapsayan sanat akımları, illüstrasyonu benimsemiş ve akımları oluşturan sanatçılar illüstrasyonu eserlerinde kullanmıştır. Art Deco, Arts&Crafts, Art Nouveau, Kübizm, Sürrealizm, Ekspresyonizm, Fütürizm, De Stijl vb. birçok sanat hareketi, 18. Yüzyılın sonlarından günümüze kadar illüstrasyon kavramını beslemiş ve günümüzde de illüstrasyonu biçimlendirmeye devam etmektedir (Gökçen, 2020:5). 20. ve 21. Yüzyılda meydana gelen teknolojik gelişmeler ile, klasik çizim araç gereç ve tekniklerinin yanında illüstrasyon kavramı bilgisayarlarla birlikte dijitalleşmeye başlamıştır. İllüstrasyonun bilgisayar ortamında yapıldığı teknikte sanatçılar tasarım programları üzerinden mouse (fare) yardımı ile illüstrasyonu oluştururken, çizim tabletleri ile dijital bir kalem yardımıyla illüstrasyonu oluşturabilmektedir (Gürses, 2014:59).

3.1. İllüstrasyonun Kullanım Alanları

İllüstrasyonlar birçok ortamda basılı veya dijital olarak kullanılmaktadır. Bunlardan ilki reklam illüstrasyonlarıdır. Reklam illüstrasyonlarında bir ürünü, bir hizmeti ya da etkinliği tanıtmak amaçlanır. İllüstrasyonların tanıtım amacıyla üretilmesi, özellikle hedef kitlenin belirlenmesini daha ön plana çıkarmakta ve seçilen hedef kitleye hitabetin daha önemli hale gelmesini sağlamaktadır (Büyükaşçıyan, 2016:43-44). Reklam illüstrasyonları ambalaj tasarımları, etkinlik afişleri ve billboardları, basın ilanları gibi alanlarda kullanılmaktadır (Atan & Temel, 2020:1632). İllüstrasyonların bir diğer kullanım şekli de basın-yayın illüstrasyonlarıdır. Basın-yayın terimini karşılayan kitap, gazete, ansiklopedi, dergi gibi basılı mecralarda, bir makaleyi açıklamak, bir konuyu görsel olarak anlatmak, haberleri desteklemek ve bazen sadece okuyucunun dikkatini çekmek gibi amaçlar doğrultusunda illüstrasyonlar kullanılmaktadır. İllüstrasyonların kullanıldığı diğer bir mecra da tıp, arkeoloji, botanik vb. gibi bilimsel alanlardır. Bu alanlarda yapılan illüstrasyonlarda asıl amaç bilgi vermek ve illüstrasyonun görsel gücü ile kavramları tanımlamaktır. Bu alanlarda kullanılan illüstrasyonlar genelde ayrıntılı çalışılmaktadır ve illüstratörlerin konu kapsamında bilgili olması beklenmektedir. Gelişen teknolojinin getirileriyle birlikte illüstrasyonların ön planda olduğu bir diğer kullanım alanı da animasyon ve bilgisayar oyunlarıdır. Bu

dijital mecralarda sıklıkla görülen 2 veya 3 boyutlu illüstrasyonlarda, genelde karakter ve arka plan ön plandadır. İllüstrasyonların belki de en yoğun olduğu medya türü kitap içi illüstrasyonlardır. Bu illüstrasyonlar özellikle çocuk kitaplarında yaş seviyelerine göre artmakta veya azalmaktadır. Bu illüstrasyonların amacı kitapların hikayelerini desteklemek ve metni daha anlaşılır hale getirmektir. Çocuk kitabı illüstrasyonlarının dışında yetişkinlere yönelik olarak da illüstrasyonlu hikaye ve romanlar bulunmaktadır (Büyüктаşçıyan, 2016:42-45).

3.2. İllüstrasyon Çeşitleri

İllüstrasyonlar kullanıldığı alanlarda çeşitlilik gösterdiği gibi, üslup ve konuyu ele alma biçimlerine göre türlere ayrılmaktadır. Bu türler; Realist, Sürrealist, Fantastik, Gotik, Pop Art, Psychedelic (Saykodelik) ve Tipografik olarak sıralanmaktadır. Realist olarak da adlandırılan Gerçekçi stil, illüstrasyonlarda gerçekçi görünen karakter ya da mekanları içerisinde barındırmaktadır.

Resim 1 *Coca Cola Reklam Afişi*

(1940)

Diğer bir üslup olan Sürrealizm, hayallerin ve bilinçaltının, psikolojik etkilerin ve duyguların yansıtıldığı bir üslup olarak illüstrasyona yansımaktadır.

Resim 2 *Girl With Birds Hair*

(Nicoletta Ceccoli, 2012)

Bir başka illüstrasyon stili olarak Fantastik ve Gotik illüstrasyonlar aynı başlıkta incelenmektedir. Gotik illüstrasyonlarda bulunan gotik öğeler genelde karanlık, yalnızlık, benlik çatışmaları olurken, fantastik illüstrasyonlarda gotik illüstrasyonlara benzer öğeleri yansıtmaktadır. Ejderha, tabiatüstü canavarlar ve

olaylar, sihir, büyü ve elf karakterleri barındırmaktadır. Fantastik illüstrasyonlarda gotik, gotik illüstrasyonlarda da fantastik öğelere rastlanabilir.

Resim 3 *Dragon Fantastic*
(John Howe, 1991)

Resim 4 *Strange Brew*
(Abigail Larson, 2017)

Pop art illüstrasyonlar 1950 ve 1960'lı yıllar arasında bir sanat hareketi olarak ortaya çıkan Pop Art akımından izler taşıyan illüstrasyonlardır. Bu üslupta belirgin renkler, nokta ve çizgiler kullanılmaktadır.

Resim 5 *Girl With Hair Ribbon*

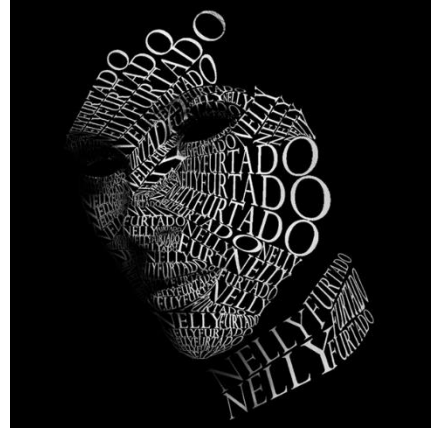
(Roy Lichtenstein, 1965)

Psychedelic illüstrasyonlar 1960'lı yılların popüler hale gelen akımı Psychedelic akımdan ilham alınarak yapılan illüstrasyonlardır. Uyuşturucu kullanımının etkilerinin yansıtıldığı bu illüstrasyonlarda, alıcıya sanrılar ve halüsinatik etkiler parlak renkler, küçük detaylar, iç içe geçmiş renk ve dokular, gerçeküstü ve fantastik öğeler ile yansıtılmaktadır.

Resim 6 *The Celestial Feast*

(Scott Balmer, 2020)

Resim 7 *Nelly Furtado*

(Cuong Le, 2009)

Tipografik illüstrasyonlar ise en yalın haliyle yazı karakterleri kullanılarak oluşturulan illüstrasyonlardır. Görseller, verilmek istenen mesaja ya da illüstrasyonun amacına uygun olarak belirlenen kelimeler ile oluşturulmaktadır. Bazı tipografik illüstrasyonlarda kelimelerin arasında kalan boşluklardan faydalanılarak oluşturulan bir görsel bulunmaktadır (Büyüктаşıçyan, 2016:47-51).

4. GRAFİK ROMAN

Grafik roman kavramı 20. yüzyılın sonlarında literatürde yer edinmiştir. 21. Yüzyıl içerisinde gençler başta olmak üzere insanların ilgisini çekmiş ve yayın ortamlarında bir basılı mecra olarak yer almış ve hızlı bir ilerleme kaydetmiştir (Ökmen, 2017:1). Grafik roman kavramı “çizgi roman” adı altında anılsa da çizgi romanlardan farklı özellikleri ile uzaklaşmışlardır. Grafik romanlar çizgi romanlara nazaran düşünmeye sevk eden bir okumayı amaçlarken, daha derinlikli hikâye ve karakterleri de içerisinde barındırır. Grafik romanlarda olayların kronolojik sıralamasının önemi ve şartı olmamaktadır. Okuyucuya illüstrasyonları ve hikayesinin bütünü ile farklı perspektifler sunar ve hikayenin varacağı nokta ile değil, var olduğu nokta ile ilgilenmektedir (Karaçeper, 2018:130).

Grafik romanlarda hikâye, korku, suç, macera, aşk vb. gibi tek bir kavram ile sınırlanmamaktadır. Hikâye bağlamında çizgi roman kavramından ayrılarak, daha:130 edebi ölçüde anlatımlara uzanmaktadır. Özetle grafik romanlar, belirli bir temaya sahip, genellikle tek bir kitap şeklinde basılan, çizgi romandan daha derin olarak yetişkinlere hitap eden, kitap formunda üretilen görsel ve yazınsal bir bütündür (Bezci, 2015:255-256).

Cantek (2015), grafik romanlar ve çizgi romanlar arasındaki farkı şu şekilde tanımlamıştır;

“Grafik roman, çizgi romandan farklı olarak kahramanların ölebildiği ve değişim geçirdiği insani hikâyeler içeriyorlar. Her şeyi başaran, daima kazanan kahramanların hâkimiyetindedir çizgi romanlar. Erkek anlatıdır, kırılganlığı ve krizi yoktur, çoğunluk değerlerine hitap eder, edebilir ya da sanat gibi bir iddiası yoktur, piyasanın belirlediği kodlara göre yazılır ve çizilir.”

Paul Williams’a göre;

“ 1970’ler “uzun çizgi roman anlatılarının” doğum saatiydi ki 1975’ten sonra bu sayı ciddi şekilde artmıştır. Williams, yeni bir dağıtım yapısını, doğrudan pazarı, yeni, finansal olarak daha güçlü bir hedef grubu ve daha sonra yazarlar ve yayıncılar için anlatı yeniliklerini mümkün kılan bir neden olarak tanımlamaktadır “ (Williams, 2020:154).

Grafik romanların 21. yüzyılda gelişmeye başlamasından kaynaklı olarak, kavramsal anlamda hala tartışmalara sebep olmakta ve çizgi roman ile karıştırılabilmektedir.

5. ANTROPOMORFİZM (İNSAN BİÇİMCİLİK)

Antropomorfizm diğer bir deyişle insan biçimcilik, Türkçe karşılığı “insan” olan Yunanca kökenli “antropos” kelimesi ve Türkçe karşılığı “biçim” olan Yunanca kökenli “morphe” kelimesinden türetilmiştir (Çalışkan, 2020:477). Antropomorfizm cansız ya da hayali varlıkların, insana ait karakteristikler, duygular, düşünceler vb. gibi özellikler ile bütünleştirilmesidir (Özer & Uğurhan, 2019:339). İnsan biçimciliğin reklam, mimari, plastik sanatlar, endüstriyel tasarım, yapay zekâ vb. gibi alanlarda kullanımlarına rastlanılmaktadır. Antropomorfizm geçmişte doğüstü varlıklar ile ve farklı inanç türleri ile ilişki içerisinde olmuştur. İçeriğinde ruhani ve dini inanışları barındırılmaktadır. Mitolojinin ve efsanelerin büyük bir çoğunluğunda karşılaşılan insan dışı varlıklar, Antik çağlarda hayvanların tanrılaşması antropomorfik karakterlerin geçmişten gelen örnekleridir. Antropomorfizm bir hayvana, nesneye, doğüstü bir yaratığa ya da bir tanrıya ruh bahşetmenin yanı sıra, onu anlamlı hale getirip duygusal olarak bir bağ kurulmasını sağlamayı amaçlar (Çalışkan, 2020:477-478). İnsana özgü hikayeleri anlamlandırıp empati kurma yolu ile aktarmayı sağlar. Aynı zamanda fantastik, ütöpik, distöpik vb. dünyalar yaratarak verilmek istenen mesajı anlamlandırma, yorumlama, empati kurma ve idrak etme gibi duygusal ve zihinsel süreçlerden geçirilmesine katkıda bulunmaktadır (Tekdemir Dökeroğlu, 2018:215).

Resim 8 Erik

(Shaun Tan, Taşradan Öyküler, 2017)

Resim 9 Kalbin Tartılması Töreni

(Antik Mısır Duvar Resmi)

Resim 10 BoJack Horseman

(Raphael Bob-Waksberg, Netflix)

6. METAFOR KAVRAMI

Metafor kelimesi köken itibariyle Yunanca “meta” (öte) ve “pherein” (taşımak) kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Kelime anlamı, “bir kavramı olduğundan daha ileriye taşımak ve olduğundan fazlasını yüklemek” olarak bilinmektedir (Uyan Dur, 2016:123). Türkçede “mecaz” metafor kelimesini karşılamakta ve kendi anlamı dışında benzeti yoluyla başka bir anlama gelmesini sağlamak olarak tanımlanabilmektedir (Kılıç & Altıntaş, 2016:189-190).

Metafor, soyut kavramlara dayalı ilişkileri algılamak ya da çözümlmek için somut bir kavramın kullanılmasını esas almaktadır. Doğaüstü varlıklar, simgesel hayvanlar ve bitkiler, dini inanışlara, gündelik yaşama referans veren sahneler, işaretler ve tabiatta var olan maddelere yansıtılmış özgün tasvirlerdir (Berkli & Gültepe, 2016:45). Edebiyatçılar metaforların vasıtasıyla dili yeni bir oluşuma sokmuş ve roman, şiir gibi eserler ortaya koymuşlardır. Metaforlar görsel sanat dallarında “görsel metafor” olarak kullanılmış ve sanatçılar tarafından bir fikri, bir mesajı alıcıya aktarmışlardır. Düşünsel metaforların görsel ifadesinde daha çok algılama odaklı durumlar yansıtılmaktadır (Kılıç & Altıntaş, 2016:190). Metaforlar, imge ve sözcükten meydana gelen, somut bir varlığa bir mesaj doğrultusunda gönderme yapan görsel bir araç niteliğini taşırlar (Berkli & Gültepe, 2016:45).

7. İLLÜSTRASYONLARDA ANTROPOMORFİK KARAKTER OLUŞUMU VE METAFORİK ANLATIM: KORKU GRAFİK ROMAN ÇALIŞMASI

8. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, metafor ve antropomorfizm kavramlarının harmanlanarak illüstrasyonlarda bir karakter olarak kullanılmasının hikâyeye etkisi ve buna örnek olarak yapılan “Korku” adlı grafik roman çalışmasının açıklaması ve yorumlamaları bulunmaktadır.

Korku Grafik Romanı verdiği mesaj ve anlatım dili açısından küçük çocuklara hitap etmemektedir. Genç ve yetişkin okurlar hedef kitle olarak belirlenmiştir. Hikâyenin anlatımı karamsar bir bakış açısından direk okuyucuya yönelik bir hitap ile şekillenmektedir.

Hikâyenin başlıca karakterleri olarak “Korku” ve çocukluktan yaşlılığa erişen bir kadın görülmekte. Grafik romanın ilk sayfasında, kâğıt üzerine resim çizerken çizim alanını genişletip yerlere de birtakım karalamalar yapan bir kız çocuğu görülüyor. Sağ kısımda görülen büyük kadın figürü, bu olaya sinirlenmiş bir anneyi temsil etmektedir. Kız çocuğunun arkasındaki karakter ise, kızın o an hissettiği korkunun somutlaşmış bir biçimidir. Kızın hemen arkasında oturmakta, boş gözleriyle anne figürüne bakmaktadır. Korkunun çocuğun içinde ilk hissedilişi, bir o kadar da küçük halidir. Korku koyu renkli,

karmaşık çizgilerden oluşmakta, hissedildiği kadar karanlık ama bir o kadar savunmasız olarak resimlenmiştir. Soyut bir duygu metafor bağlantısı ile somut bir karaktere dönüşmüş ve bu karaktere insana ait özellikler verilerek antropomorfik hale getirilmiştir.

Bir sonraki sayfada kızın çocukluktan gençlik çağına geçtiği, korkunun da bir o kadar büyüdüğü görülmekte. Çocukluk dönemine göre daha alışmış bir tavra sahip olan kız, artık korkuyu görüyor ve onun belli belirsiz yüzüne bakabiliyor. Korku karakterinin kitap ve kâğıt yığını üzerinde oturuyor oluşu, kızın üzerindeki okul kıyafetleri ve sırt çantası kızın o dönemde okul, ders, sınav, gelecek gibi kavramlardan korktuğunu betimlemekte. İllüstrasyonlardaki kıyafet, takı, kitap gibi eşyaların pastel renklerde kullanılması Korku karakterinin karanlık renk ve biçimine bir zıtlık oluşturması için tercih edilmiştir.

Sonraki sayfada karakterlerin arka planında kalan kısmın karardığı görülmekte. Bu karanlık ortam hikâyenin gidişatını destekler nitelikte ve ay, yıldız gibi figürlerin etkileşimi ile derin bir gece uykusunu betimlemektedir. Bir önceki sayfada görüldüğünden çok daha büyümüş, daha karanlık ve daha karmaşık görünen, gözleri daha boş ve daha karanlık olan Korku karakteri, gençlik çağından çıkıp yetişkinlik evresine gelmiş olan karakteri sarmalamış, huzurlu derin bir uykuya yatırmış olarak görülmekte.

Bir sonraki sayfada Korku'nun ve gecenin karanlığının neredeyse tüm sayfayı kapladığı görülmektedir. Bir önceki illüstrasyonda görüldüğünden daha yaşlı olan kadın karakter, umutsuzluk yüklü bakışları ile bir yöne doğru bakmaktadır. Büyüyen hatta devleşen korkularına engel olamamış, onunla yaşamaya alışmış bir şekilde, Korku'nun kolları ile sarkıttığı bir salıncağa oturmuştur. Eski hallerine göre her iki karakterin de değiştiği görülmektedir.

Son sayfada Korku karakteri o kadar çok büyümüştür ki, yalnızca bir kısmı oturur durumda gözükmektedir. İçerisine hapsettiği kadın daha yaşlı, daha güçsüzdür. Korku'nun karanlığı ve karmaşasının içinden tam olarak belli olan ise sadece bir çift yardım bekleyen gözdür. İllüstrasyonun sol sayfasında yer alan hikâyenin son sözlerinde ise Korku'nun bir süre sonra bir insanı oluşturacağından bahsedilmektedir. "O, sen oldu" cümlesi, korkularının esiri olmuş, korkularının hayatına yön vermesine izin vermiş, korkularıyla yaşamak zorunda kalmış her insan için bir direk söylem niteliğindedir. Tüm hikâyenin yer yer çizimler içerisinde, yer yer boş sayfalarda yer alan metni ise, düz ve ince bir yazı karakteri ile yazılmış, bir süreci anlatırcasına akış haline getirilmiştir. Bazı cümleler arasında bulunan fazla boşluklar, bir sonraki cümle için bir nefes alma aralığı olarak planlanmıştır. Vurgulanması gereken kelimeler ve cümleler, yazı karakterinin kalın versiyonu ile vurgulanmıştır.

Grafik romanın kapağında Korku'nun çizildiği üslupta tasarlanmış, karmaşık, dolaşmış ve koyu çizgilerden oluşan bir yazı karakteri ile KORKU yazılmıştır. Kelimenin O harfinde Korku karakterinin kendisi kullanılmıştır. Burada kitabın kapağına bakıldığında içerikte kullanılan illüstrasyonlar ve korku duygusunun bir hikâye kapsamında ele alınmış olmasının anlaşılabilirliği, tahmin edilebilirliği amaçlanmıştır. Arka kapakta, hikâyede kullanılan yıldızlı, siyah gökyüzü, ön kapakta ise yine hikâye resimlemelerinin arka planlarında kullanılan eskimiş dokulu açık renk kâğıt görüntüsü kullanılmıştır. Hikâyedeki karakterlerin zıtlığının ön ve arka kapaklarda da yakalanması hedeflenmiştir.

Korku, her insanın içerisinde bulunduğu, bazen yendiği, bazen yenildiği bu duyguya, böylesine bir soyut kavrama somut bir gözle bakılmasını amaçlamıştır. Korkuları aşmaktansa, onu içeride büyütme bir insanın hayatını hapsolmuş, çaresizce yaşamasına sebebiyet verebilir. "Korku" hikâyesinin amacı yaşanması muhtemel olan bu esareti anlatmak ve insanları farklı dönemlerinde, farklı yaşlarda, bambaşka sebeplerden yakalayabilecek olan bu duyguyu çaresizce büyütüp zarar görmek yerine onunla savaşmanın önemini vurgulamaktır.

9. SONUÇ

İllüstrasyon kavramı eski çağlarda duvar resimleri ile ortaya çıkarak halihazırda dijital ortamlardaki uygulamalara kadar gelerek gelişme kaydetmiştir. İllüstrasyonların bir tasarım ögesi olarak birçok mecrada kullanıldığı görülmektedir. İllüstrasyonun esas amacı bir mesajı, bir hikâyeyi, bir anlatıyı görsel anlamda destekleyerek, tasarımı ulaşması gereken noktaya çıkarmaktır. İllüstrasyonlar da

geçmişten günümüze taşınmış sanat hareketlerinden etkilenmiş, bu akımlar doğrultusunda belirli üsluplara sahip olmuşlardır. Reklamcılık, mimari, moda, sinema, oyun tasarımı, kitap, dergi gibi basılı yayınlar illüstrasyonu bir tasarım ögesi olarak sıklıkla kullanılmaktadır. Çalışmanın örneğini de oluşturan grafik romanlar, çizgi roman furyasından meydana gelmiş fakat günden güne gelişip kendini çizgi roman kategorisinden sıyırmaya çalışmıştır. Hala çizgi roman ve grafik roman kavramları arasındaki farklar ve benzerlikler tartışılrsa da özellikle hikâye anlatımı açısından grafik romanlar daha edebi bir seviyeye gelmiştir. Grafik romanlarda konu sınırlaması bulunmamakla beraber, literatürdeki araştırmalara göre çizgi romanlara kıyasla daha çok genç ve yetişkin alıcılara hitap ettiği görülmektedir. Grafik romanlar içerisinde her çeşit hikâye, anlatım biçimi, illüstrasyon üslubu ve tekniği bulundurmaktadır. Araştırmada yapılan örnek grafik roman çalışmasında antropomorfik karakter tasarımı ön plana çıkmaktadır. Antropomorfizm farklı sanat dallarında görüldüğü gibi geçmişten bugüne illüstrasyonlarda oldukça fazla tercih edilen bir yaratım biçimidir. Antropomorfik karakterler genel hatlarıyla bir cansız varlığın ya da insan dışı canlıların insana özgü hareket ve duygular ile harmanlanmış bir biçimdir. Antropomorfik karakterlerde metafor kavramının bağlantısına rastlanılmaktadır. Metafor ise bir sanatsal üretimde verilmek istenen mesajı dolaylı yoldan, somut bir ögeyi soyut bir şekilde ya da tam tersi soyut bir olguyu somuta dönüştürerek algılatmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda metafor kavramı ve antropomorfizmin güçlü bir ilişkisinin olduğu söylenebilmektedir. Araştırmanın son kısmında incelenen “Korku” grafik roman çalışmasında, korku duygusunun antropomorfizm ve metafor kavramları doğrultusunda oluşturulduğu bir karakter ile bu bağlantı örneklendirilmiştir. Ayrıca bu örnek çalışmada illüstrasyonun, üslubun ve karakter yaratımının hikâyeye vermiş olduğu derinlik ve kattığı etkiler incelenmiştir. Bu bağlamda illüstrasyonda kullanılan teknikler, renkler, tipografi, karakter özellikleri, doku ve çizgi gibi temel sanat öğeleri, anlatıyı desteklemekte ve hikâyeyi istenen yöne çekmektedir.

KAYNAKÇA

- ACARTÜRK, G. (2019). İllüstrasyonda Görsel Göstergelerin Anlatılması ve Mesaj : Gürbüz Doğan Ekşioğlu, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- ATAN, U. (2013). "Grafik İllüstrasyon Olarak Minyatür", *Akdeniz Sanat Dergisi*, 6(11), 23–33.
- ATAN, U. ve TEMEL, N. D. (2020). "Fantastik - Gotik Romanlardaki İllüstrasyonların İncelenmesi", *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(55), 1627–1650.
- BERKLİ, Y. ve GÜLTEPE, G. (2016). "Sanat Metafor Ve Dönüşüm", *Sanat Dergisi*, 30, 44–51.
- BEZCİ, Ş. (2015). "Maus: Grafik Roman ve Edebiyat", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 55(2), 251–270.
- BÜYÜKTAŞCIYAN, L. (2016). Fantastik ve Sürrealizmin Görsel İletişimle İllüstrasyona Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÇALIŞKAN, S. (2020). "İnsan Biçimcilik ve Canlandırma Sanatında İnsan Biçimli Hayvan Karakterlerinin Kullanımı", *SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 13(26), 474–490.
- CANTEK, L. (2015). "Levent Cantek: “Grafik roman, çizgi romanı itibarlandırdı”. <https://www.edebiyathaber.net/levent-cantek-grafik-roman-cizgi-romani-itibarlandirdi/>, 20.05.2021.
- GÖKÇEN, N. K. (2020). Yayın İllüstrasyonlarında Görsel Hikaye Anlatımı, Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- GÖNÜLLÜ, A. B. (2017). "İllüstrasyon “Resimleme” Sanatını Tanımlamak", *I.Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu*, 909–919.
- GÜRSES, B. (2014). Plastik Sanatlarda Resim ve İllüstrasyon, Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- HİDAYETOĞLU, T. F. (2008). Güzel Sanatlar Fakülteleri Lisans Programlarında Yer Alan İllüstrasyon Derslerinin Eleştirel Bir İncelemesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

İPEK, M. ve BALDAŞ, B. (2019). "Bir İllüstrasyon Sanatçısı: Nazan Erkmen", Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 9(Kadın Özel Sayısı), 225–238.

KARAÇEPER, Ç. (2018). Grafik Romanda Özgünlük ve Etkileşimli Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.

KILIÇ, İ. ve ALTINTAŞ, O. (2016). "Çağdaş Sanatta Metaforik Düşünce", Idil Journal of Art and Language, 5(20), 185–202.

ÖKMEN, G. S. (2017). Uluslararası Bakalorya Diploma Programı Dil: Türkçe A Dersleri Kapsamında Grafik Romanların İncelenmesi: Puslu Kıtalar Atlası Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ÖZER, S. ve UĞURHAN, Y. Z. C. (2019). "Ambalaj Tasarımında Antropomorfik Uygulamaların Rolü Üzerine Deneysel Bir Araştırma", PPAD Pazarlama Kongresi, May, 337–345.

TEKDEMİR DÖKEROĞLU, Ö. (2018). "Bir Sanat Biçimi Olarak Antropomorfizm", Sosyal Bilimler Dergisi 20(5), 278–279.

TOPÇU, H. ve YILMAZKAYA, E. (2018). Sözcükten Çizgiye Grafik Roman: İstanbullular, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

ÜNAL, M. (2019). İllüstrasyonda Doku, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

UYAN DUR, B. (2016). "Metafor ve Ekslibris", International Journal of Ex-libris, 3(5), 122–128.

WILLAMS, P. (2020). Paul Williams: Dreaming the Graphic Novel : The Novelization of Comics, Rutgers University Press, New Jersey.

Presentation ID / Sunum No= 36

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-3011-3183

Türkçede Dilbilim Terimlerinin Karmaşası

Doç. Dr. Elena KRAINIUCHENKO¹

¹*Selçuk Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yanabancı Diller Bölümü; alyona-kray@yandex.ru*

Özet

Terimler, belirli bir bilimsel alanına özgü olan kavramları ifade etmek, onun tipik nesnelere adlandırmak için kullanılan kelime ve kelime öbekleridir. Terimin belirli özelliklere sahip olması gerektirir. Şunlar: 1) terminolojik sistemin parçası olması; böylece bu sistem karşılıklı olarak birbirini sınırlandıran ya da tanımlayan birimlerden oluşturulur; 2) sistemin diğer birimleriyle üstanlam (İng. hypernymy) ya da altanlam (İng. hyponymy) ilişkisi içinde olması; 3) tek anlamlı olmasıdır. Terimler, dilin birimleri olarak bu dilin fonetik ve gramer kurallarına uymalıdır. Ayrıca belli bilim dalına özgü terimlerin incelendiğinde genellikle onların oluşumunda düzenli olarak aynı kalıpların ya da biçimbirimlerin kullanılması gözlemlenir. Fakat terminoloji, semiyotik olarak kusursuz bir sistem olmadığı için, terminolojiyi düzeltme konusunda sürekli bir sorun vardır. Bu çalışmada mevcut olan dilbilim terimleri sözlüklerine bakılıp farklı kaynaklardaki terimler arasında karşılaştırma yapılmıştır. Modern Türkçe dilbilim terminolojisine bakıldığında aynı kavram için birkaç terimin kullanılması çok yaygın. Bazen söz konusu eş anlamlı terimlerin olması gerekçeli olur ve araştırmacıların aynı konuya farklı bakış açılarını gösterir (tasvir fiilleri/ fiillerde kılınış/ art fiil). Bazen ise bir kavramı gösteren birkaç terimin etimolojik olarak aynı köke/köklere bağlı olması ve sadece fonolojik veya morfolojik yapısında ayrılık göstermesi, terim karmaşasına sebep olur (dilbilim/ dil bilimi; biçimbilim/ biçim bilimi/ biçim bilgisi). Bu gibi terimler eşil (İng. doublet) olarak nitelendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Dilbilim Terimleri, Terim Karmaşası, Terminoloji

The Complexity of Linguistic Terms in Turkish

Abstract

Terms are words and phrases used to express concepts, which are specific to a particular scientific field, to name its typical objects. The term must have certain properties. They are: 1) to be a part of the terminological system; thus this system is formed of units that mutually delimit or define each other; 2) being in a relationship of hypernymy or hyponymy with other units of the system; 3) to be

monosemantic. The terms, as units of the language, must conform to the phonetic and grammatical rules of that language. In addition, when the terms specific to a certain discipline are examined, it is observed that the same patterns or morphemes are regularly used in their formation. But since the terminology is not a semiotically perfect system, there is always a problem with correcting the terminology. In this study, the existing linguistic terms dictionaries were examined and a comparison between the terms in different sources was made. Looking at the modern Turkish linguistics terminology, it is very common to use several terms for the same concept. Sometimes having synonymous terms in question is justified and shows researchers' different perspectives on the same subject (tasvir fiilleri/ fiillerde kılınış/ art fiil). Sometimes, the fact that several terms denoting a concept are etymologically related to the same root / roots and differ only in their phonological or morphological structure causes term confusion (dilbilim/ dil bilimi; biçimbilim/ biçim bilimi/ biçim bilgisi). Such terms can be characterized as doublets.

Keywords: Linguistic Terms, Term Confusion, Terminology

Giriş

Terimler, belirli bir bilimsel alanına özgü olan kavramları ifade etmek, onun tipik nesnelere adlandırmak için kullanılan kelime ve kelime öbekleridir. Bilimsel bir makale yazıldığında araştırmacının terminolojiyi bilmesi ve doğru bir şekilde kullanması şarttır. Bilim adamının kendi düşüncelerini doğru ve açık bir şekilde ifade edebilmesi ve çoğu zaman doğru veya en azından mantıklı sonuçlara varabilmesi için bilimsel toplulukta kabul edilen terimleri kullanması gerekir. Ayrıca yeni bir terim tanımlandığında yazar onu net bir şekilde tanımlamalı ve bu yeni terimin kullanılmasının gerçekten gerektiğini (yani eski terimlerin eksik ve yetersiz olduğunu) ispatlamalıdır.

Türk dili araştırmacılar 'terim' sözcüğünün farklı tanımlarını (bk.: Kahraman, 2017) sunsalar bile terimlerin belirli özelliklerine sahip olması üzerine bir fikir birliğine varılmıştır. Terimin en önemli özelliği, onun tek anlamlı olmasıdır. Bunun yanı sıra terimler ne duygusal görünüşü ne de anlatımı ifade etmelidir. Ayrıca terimler tek başına değil, terminolojik sistemin parçası olarak var olur. Bu sistem karşılıklı olarak birbirini sınırlandıran ya da tanımlayan birimlerden oluşur ve terimler sistemin diğer birimleriyle üstanlam (İng. hypernymy) ya da altanlam (İng. hyponymy) ilişkisi içinde bulunur. (Vasilyeva, 1990; Ahmanova, 1990; Vardar, 2002:6; Karaman, 2009; Karaağaç, 2013:15; Şaş, 2020:245-246)

Terminoloji üstdil (İng. metalanguage) olarak nitelendirilebilir. (Ahmanova, 1990; Vardar, 2002:6) Böylece terimler, belli bir dilin birimleri olarak onun fonetik ve gramer kurallarına uymalıdır. Türkçede dilbilim terimleri mevcut olan gramer kurallarına göre oluşturulur ya da başka dillerden ödünçlenir. Ödünçlenen terimlerin oluşumunda hem Doğu dillerinden (Arapça, Farsça) hem de Hint-Avrupa dillerinden (İngilizce, Almanca, Fransızca, Yunanca, Latince) faydalanılır. Bir terim kaynak dilden aktarılırken fonologisini, yazılışını ve yapısını alıcı dilin (yani Türkçenin) sistemine entegre edilir. Yeniden oluşturulan terimlerin incelendiğinde de onların yapısının belli başlı kurallara dayanması yani oluşumunda düzenli olarak aynı kalıpların ya da biçim birimlerinin kullanılması gözlemlenir. Fakat terminoloji, semiyotik olarak kusursuz bir sistem olmadığı için, terminolojinin düzeni sağlama konusunda sürekli bir sorun ortaya çıkar.

Bu çalışmada mevcut olan dilbilim terimleri sözlüklerine ve dilbilim ile ilgili çalışmalarını paylaşan internet sitelerine bakılıp farklı kaynaklardaki bazı terimler arasında karşılaştırma yapılmıştır.

1. Dilbilim mi Dil Bilimi mi

Dili bilimsel yöntemler vasıtasıyla inceleyen bilim dalının adına bakıldığında görebiliriz ki neredeyse bütün Hint-Avrupa dillerinde Latince'den ödünçlenmiş aynı terim kullanılır: İng. linguistics, Alm. Linguistik, Fr. linguistique, Rus. лингвистика; Hint-Avrupa dillerine ait olmayan Arapça bile لغويستىكا terimini ödünçlemiştir.

Türkçede kelime ve terimlerin kullanımının doğru hali TDK'da kayıtlıdır. TDK sözlüğünde bu terimin birkaç eş anlamlısı (linguistik, lengüistik, lisaniyat) verildi, oysa ki temel terim olarak dil bilimi kabul edilir ve bir sürü sözlük ve monografide kullanılır (Karaağaç, 2013:293; Korkmaz, 2017:113).

Yapısal açıdan belirtisiz isim tamlaması olduğundan bu sözcük ayrı yazılmalıdır. Diğer taraftan bilimsel çalışma, makale ve monografilerde sözü geçen terimin dilbilim versyonu bulunabilir (Vardar, 2002:73; İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011:92; Toklu, 2015; Demirci, 2014; Özsoy, Balcı ve Turan, 2011; Özsoy, Erk Emeksiz, Turan ve Uzun, 2011). Bu sözcük yapısal olarak birleşik ad olduğu için bitişik yazılır. Terimin hangi versyonu bilimsel toplulukta daha yaygın ve terminolojiye yerleşik hale gelmiş olduğunu görmek için Google kullanarak Türk Üniversitelerinde yayınlanan çalışmalara göz atıldığında sonuçlar şu şekildedir:

Tablo 1

Terim	Sonuç sayısı
Dilbilim	59 300 (İnternet Kaynakları (1))
Dilbilimi	16 400 (İnternet Kaynakları (2))
dil bilimi *	12 200 (İnternet Kaynakları (3))

Bu tabloda ve aşağıdaki tablolarda yıldızlı (*) terim TDK Sözlüğünde kullanılan terimdir.

Gördüğümüz gibi terimin TDK Sözlüğündeki versyonu en az kullanılır. Ayrıca bir grup araştırmacı belirtisiz isim tamlaması olan terimi ayrı değil bitişik yazıyor; bununla beraber sözcüğün tam bu bitişik versyonu bazı üniversitelerde bölüm ismi olarak kullanılır ².

2. Dilbilimin Alt Dalları

2.1. Fonetik ve Fonoloji

Dilin seslerini farklı açıdan inceleyen iki bilim dalı vardır. Birisi seslerin boğumlanma ve fizik özelliklerini incelerken ikincisi ise onların işlevsel niteliklerini inceler. Hint-Avrupa dillerinde kullanılan bu terimler Yunanca kökenli: *İng.* **phonetics - phonology**, *Alm.* **Phonetik - Phonologie**, *Fr.* **phonétique - phonologie**, *Rus.* **фонетика - фонология**.

Türkçedeki terimler TDK'ya göre **ses bilgisi** ve **ses bilimi**'dir. Yapısal açıdan belirtisiz isim tamlaması olduğundan bu sözcükler ayrı yazılır. Türk araştırmacı ve bilim adamları ise sözü geçen terimleri şu şekilde kullanırlar:

Tablo 2

terimler		Terimin kullanıldığı kaynak
phonetics	phonology	
ses bilgisi	ses bilimi	TDK
ses bilimi	ses bilgisi	Karaağaç, 2013:658, 660
ses bilimi	ses bilgisi	Korkmaz, 2017:207
ses bilgisi	sesbilim	Vardar, 2002:167, 168
sesbilgisi	sesbilim	İmer, Kocaman ve Özsoy: 2011: 220, 221
sesbilgisi	sesbilim	Özsoy, Erk Emeksiz, Turan ve Uzun, 2011:4, 19
ses bilgisi	sesbilim	Demirci, 2014:62, 65
sesbilim	görevsel sesbilim	Toklu, 2015:49

Google'daki Türk Üniversitelerinde yayınlanan çalışmalara bakıldığında da şu sonuçlar gözlemlenir:

² 12 Kasım 2021 tarihinde <http://linguistics.ankara.edu.tr/> ve <https://erbakan.edu.tr/dilbilimi/sayfa/3878> adreslerinden erişildi

Tablo 3

Terim	Sonuç sayısı
ses bilgisi *	15 300 (İnternet Kaynakları (4))
sesbilgisi	4 370 (İnternet Kaynakları (5))
sesbilim	2 540 (İnternet Kaynakları (6))
sesbilimi	1 800 (İnternet Kaynakları (7))
ses bilimi *	658 (İnternet Kaynakları (8))

Tablolardaki verilere göre ‘**ses bilgisi**’ Türk araştırmacılarca kabul edilmiş bir terimdir. Oysa yazılışının sabitlenmediğini söyleyebiliriz çünkü bazen ayrı bazen ise bitişik şekilde kullanılıyor. Fonolojinin (**ses biliminin**) oldukça genç bir bilim dalı olması nedeniyle, seslerin işlevsel özellikleri ile ilgili çalışmalar daha azdır. Belki bu yüzden incelediğimiz kaynaklarda bu terimin kullanım sayısı fazla değildir. Bunun yanı sıra fonoloji teriminin TDK Sözlüğündeki versyonu diğer versyonlara göre en az kullanılır.

2.2. Gramer

Gramer, kelimelerin yapısını ve çekimlenmesini, kelime öbekleri ve cümlelerin niteliklerini inceler. Bu bilim dalı, dilbilimin en eski alt dallarından biridir. Hint-Avrupa dilleri sözü geçen terimi Yunancadan ödünçlemiştir: *İng. grammar, Alm. Grammatik, Fr. grammaire, Rus. грамматика*.

Türkçede de **gramer** terimi kullanılır; fakat TDK’ya göre bu kavramı ifade eden sözcük, **dil bilgisi**’dir. Yapısal açıdan belirtisiz isim tamlaması olduğundan bu sözcük ayrı yazılır. Fakat modern araştırmalarda hem ayrı hem de bitişik yazılmış versyonu bulmak mümkün. Oysa diğer terimler ile karşılaştırıldığında **dil bilgisi** terimi üzerine bilim toplulukta bir fikir birliğine varıldığı söylenebilir. Aşağıdaki tablolarda bu terimin kullanımı basılı kaynaklarda (Tablo 4) ve Google’daki kaynaklarda (Tablo 5) gösterilmiştir.

Tablo 4

Terimler	Terimin kullanıldığı kaynak
dil bilgisi	Karaağaç, 2013:289
dil bilgisi	Korkmaz, 2017:113
dil bilgisi	Balyemez, 2016
dilbilgisi	İmer, Kocaman ve Özsoy: 2011:90
dilbilgisi	Vardar, 2002:73

Tablo 5

Terim	Sonuç sayısı
dil bilgisi *	73 800 (İnternet Kaynakları (9))
dilbilgisi	57 800 (İnternet Kaynakları (10))
gramer	37 400 (İnternet Kaynakları (11))

2.3. Morfoloji

Gramerin alt dalı olan morfoloji, kelimelerin yapısını, türeme yollarını ve çekim biçimlerini inceler. Hint-Avrupa dillerinde kullanılan bu sözcük Yunanca kökenli: *İng. morphology, Alm. Morphologie, Fr. morphologie, Rus. морфология*.

TDK bu kavramı ifade eden birkaç eş anlamlı terim kabul eder (**şekil bilgisi**, **yapı bilimi**, **morfoloji**) ama asıl terim olarak **yapı bilgisi** gösterir. Basılı kaynaklarda bu terimin kullanımına bakıldığında sonuçlar şudur (parantezde araştırmacının kabul ettiği eş anlamlısı gösterilir):

Tablo 6

Terimler	Terimin kullanıldığı kaynak
biçim bilgisi (şekil bilgisi)	Karaağaç, 2013:191, 788
şekil bilgisi (yapı bilgisi)	Korkmaz, 2017:220, 250
Biçimbilim	İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011:52
biçimbilim (yapıbilgisi)	Vardar, 2002:41, 218
Biçimbilim	Özsoy, Balcı ve Turan, 2011
morfoloji (biçim bilgisi, şekil bilgisi, yapı bilgisi)	Demirci, 2014:110
Biçimbilim	Toklu, 2015:67
biçim bilgisi	Demir, 2011

İncelememizin bu kısmında aynı kavram için farklı terimlerin kullanımını değil, aynı terimin tamamen farklı anlamlarda kullanılması da söz konusudur. Böylece G. Karaağaç, morfoloji için TDK tarafından önerilen **yapı bilgisi** terimini **köken bilgisi** yani **etimoloji'nin** eş anlamlısı olarak kullanır (Karaağaç, 213:855). S. Balyemez ise TDK'nın önerdiği terimi daha geniş bir manada kullanır: ona göre **yapı bilgisi** dilin bütün öğelerinin yapısını inceler; böylece morfoloji değil gramer için eş anlamlısı olarak nitelendirilebilir (Balyemez, 2016).

Google'da paylaşılan kaynaklara bakıldığında durum daha da şaşırtıcıdır. **Yapı bilgisi** internetteki çalışmalarda en çok kullanılan terimdir. Fakat makalelerin çoğu dilbilim ile değil mimarlık ile ilgilidir. Dil araştırmalarında ise daha tercih edilen terimler, **şekil bilgisi** ve **biçim bilgisi**'dir.

Tablo 7

Terim	Sonuç sayısı
yapı bilgisi *	13 700 (İnternet Kaynakları (12))
şekil bilgisi	10 800 (İnternet Kaynakları (13))
biçim bilgisi	3 220 (İnternet Kaynakları (14))
biçimbilgisi	2 520 (İnternet Kaynakları (15))
biçimbilim	2 400 (İnternet Kaynakları (16))
yapı bilimi	354 (İnternet Kaynakları (17))
şekilbilgisi	287 (İnternet Kaynakları (18))
yapıbilgisi	156 (İnternet Kaynakları (19))
yapıbilimi	10 (İnternet Kaynakları (20))

2.4. Sentaks

Sentaks, bir cümleyi oluşturan kelime türlerinin arasındaki ilişkileri ve cümlelerin türlerini inceleyen dil bilgisinin alt dalıdır. Diğer dilbilim terimleri gibi bu terim de Hint-Avrupa dillerine Yunancadan ödünçlenmiştir: *İng.* **syntax**, *Alm.* **Syntax**, *Fr.* **syntaxe**, *Rus.* **синтаксис**. Türkçede ise Yunanca kökenli terim fazla yaygın değil. TDK'ya göre asıl terim **söz dizimi**, onun eş anlamlısı ise **cümle bilgisi**'dir. Aşağıdaki tablolara göre bu terim üzerine Türk dilbiliminde fikir birliği gözlemlenir çünkü araştırmacıların çoğu **söz dizimi** terimini kullanmayı tercih eder. Oysa G. Karaağaç bu terimi

bilim dalının adı olarak değil söz zincirinde birbirini izleyen ve belli bir birim oluşturan öğeler birleşimi (*İng. syntagm*) adlandırmak için kullanır; bilim dalının adı ise ona göre **söz dizimi bilgisi**'dir (Karaağaç, 2013:741, 742).

Tablo 8

Terimler	Terimin kullanıldığı kaynak
söz dizimi bilgisi	Karaağaç: 2013:742
cümle bilgisi (söz dizimi)	Korkmaz, 2017:100, 218
sözdizim	İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011:230
sözdizim	Vardar, 2002:182
sözdizim	Özsoy, Balcı ve Turan, 2011:128
sentaks	Demirci, 2014:160
sözdizimi	Toklu, 2015:101
söz dizimi	Balyemez, 2016:177

Tablo 9

Terim	Sonuç sayısı
söz dizimi *	12 400 (İnternet Kaynakları (21))
sözdizimi	8 050 (İnternet Kaynakları (22))
cümle bilgisi	7 740 (İnternet Kaynakları (23))
sözdizim	4 270 (İnternet Kaynakları (24))

Sonuç

Sözlük bilimine göre sözlüklerin amacı dili düzenlemek değil onun mevcut durumunu kaydetmektir. Böylece sözlükte bir terim asıl terim olarak gösteriliyorsa bilimsel toplulukta kabul edilmiş ve terminolojiye yerleşik hale gelmiş olmalıdır. Oysa ki TDK Sözlüğünde kaydedilen bazı terimlerin araştırmacılarca ihmal edildiği ya da farklı manada kullanıldığı gözlemlenir.

Görüldüğü üzere modern Türkçe dilbilim terminolojisinde aynı kavram için birkaç terimin kullanılması çok yaygın. Bazen söz konusu eş anlamlı terimlerin olması gerekçeli olur ve araştırmacıların aynı konuya farklı bakış açılarını gösterir. Bazen ise bir kavramı gösteren birkaç terimin etimolojik olarak aynı köke/köklere bağlı olması ve sadece fonolojik veya morfolojik yapısında ayrılık göstermesi, terim karmaşasına sebep olur. Yapısal açısından Türkçede bilim dallarının adlarının çoğu belirtisiz isim tamlaması ya da birleşik adlar. Fakat modern çalışmalarda belirtisiz isim tamlaması olan terimlerin ayrı değil bitişik yazılması gözlemlenir; bunun yanı sıra birleşik ad olan terimler tercih edilmeye başlar. İsim tamlamalarında ikinci öge olarak genellikle **bilgi** biçim birimi kullanılır, birleşik adlarda ise ikinci kök olarak **bilim** kullanılır; örneğin: **biçim bilgisi – biçimbilim, ses bilgisi – sesbilim**. Bu gibi terimler **eşil** (*İng. doublet*) olarak nitelendirilir ve zamanla anlam ya da üslup açısından farklılaşır. Türkçede ise bu süreçler tamamlanmamış ve hala devam ediyor.

Kaynakça

Ahmanova O.S. (1990). Terminologiya Lingvistiçeskaya. *Lingvistiçeskiy Entsiklopediçeskiy Slovar*. Moskva: Sovetskaya Entsiklopediya, 508-509.

Balyemez S. (2016). *Dil Bilgisi Üzerine Açıklamalar*. Ankara: Pegem Akademi.

Demir N., Yılmaz E. ve Gencan N. (2011). *Türkçe Biçim Bilgisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Demirci K. (2014). *Türkoloji için Dilbilim*. Ankara: Anı Yayıncılık.

İmer K., Kocaman A. ve Özsoy A.S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Kahraman M. (2017). Türk Dilinin Terimsel Gelişim Sürecine Tarihî Bakış. *Medeniyet ve Toplum*, 1 (1), 137-160.

Karaağaç G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karaman B.İ. (2009). Terim Oluşturma Yöntemleri. *Bellekten*, II, 45-59.

Korkmaz Z. (2017). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özsoy S., Balcı A. ve Turan Ü.D. (2011). *Genel Dilbilim-I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Özsoy S., Erk Emeksiz Z., Turan Ü.D. ve Uzun L. (2011). *Genel Dilbilim-II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Şaş A.K. (2020). Türkçede Terim Oluşturma Yolları ve Bilişim Terimlerinin Oluşum Süreçleri. *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*, 21, 242-256.

Toklu M.O. (2015). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ.

Vardar B. (2002). *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.

Vasilyeva N.V. (1990). Termin. *Lingvističeskiy Entsiklopedičeskiy Slovar*. Moskva: Sovetskaya Entsiklopediya, 508-509.

İnternet Kaynakları

1. 12 Kasım 2021 tarihinde

https://www.google.com/search?q=%22dilbilim%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvLiLBX5ZfVFaLCPKwzpDaeBpDsD7Q%3A1637348521783&ei=qfSXYZWSL4X97_UPmNq54AE&ved=0ahUKEwjVio7IjqX0AhWF_rsIHRhtDhwQ4dUDCA4&uact=5&oq=%22dilbilim%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgnd3Mtd2l6EAM6BwgAEEcQsANKBAhBGABQpShYmkFgqVpoAXACeACAAdEFiAG4EJIBcZItMS4wLjEuMS4xmAEAoAEBByAEIwAEB&sclient=gws-wiz adresinden erişildi

2. 12 Kasım 2021 tarihinde

https://www.google.com/search?q=%22dilbilimi%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvJ_pYXThNgEY9ixuBSQDX-C95XRng%3A1636703452874&ei=3ByOYYDgNLKQ9u8P-dmn0A4&oq=%22dilbilimi%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgnd3Mtd2l6EAM6BwgAEEcQsANKBAhBGABQ8wdY8wdgpCNoAXACeACA AWoIAWOSAQExmAEOAEBByAEIwAEB&sclient=gws-wiz&ved=0ahUKEwiAvqS_q5L0AhUyIP0HHfnsCeoQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi

3. 12 Kasım 2021 tarihinde

https://www.google.com/search?q=%22dil+bilimi%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvKN_NFA5FU2VJC_nnFL8js0LIFXUg%3A1636703408124&ei=sByOYYPaBufO7_UPkeefmA4&oq=%22dil+bilimi%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgnd3Mtd2l6EAM6BwgAEEcQsANKBAhBGABQ5wVYoUpgkLpoAnACeACA AWGIAZgFkgEBN5gBAKABAcgBCMABAQ&sclient=gws-wiz&ved=0ahUKEwiD8vipq5L0AhVn57sIHZHzB-MQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi

4. 12 Kasım 2021 tarihinde

https://www.google.com/search?q=%22ses+bilgisi%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvJnEfiS76IihcgzDp0bDMtxcKB0MA%3A1636703570290&ei=Uh2OYY6jEdCK9u8PoqmtmAU&oq=%22ses+bilgisi%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgnd3Mtd2l6EAM6BwgAEEcQsANKBAhBGABQxgdY7h5gzCdoAXACeACA AWqIABoIkgEDNy40mAEOAEBByAEIwAEB&sclient=gws-wiz&ved=0ahUKEwiOIKP3q5L0AhVQhf0HHaJUC1MQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi

5. 12 Kasım 2021 tarihinde

<https://www.google.com/search?q=%22sesbilgisi%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvJK4mbuA>

- BsH9bNGcNwoHjEnhPbYVg%3A1636726792592&ei=CHiOYYHDI5T97_UPu_S4gAQ&oq=%22sesbilgisi%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EAM6BwgAEEcQsANKBAhBGABQiQdYiQdgiHBoAXACeACAAWOIAWOSAQExmAEOAEBByAEIwAEB&sclient=gws-wiz&ved=0ahUKEwiB58O4gpP0AhWU_rsIHTs6DkAQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi
6. 12 Kasım 2021 tarihinde
https://www.google.com/search?q=%22sesbilim%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvJf9YnqPV2G694hWsVTI7Ip9FixCg%3A1636727106319&ei=QnmOYeLoEr3h7_UPp7yw0Aw&oq=%22sesbilim%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EAM6BwgAEEcQsANKBAhBGABQ9gZY9gZghRBoAXACeACAAYyIAVySAQExmAEOAEBByAEIwAEB&sclient=gws-wiz&ved=0ahUKEWjikZDOg5P0AhW98LsIHSceDMoQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi
  7. 12 Kasım 2021 tarihinde
https://www.google.com/search?q=%22sesbilimi%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvK-pn1HOBAN0np1eKtFFWamU1752A%3A1636727052538&ei=DHmOYYH-H8OB9u8P5L2gwA4&oq=%22sesbilimi%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EAM6BwgAEEcQsANKBAhBGABQvgVYvgVguhpoAXACeACAAXCIAXCSAQmWlJGYAQCgAQHIAQjAAQE&sclient=gws-wiz&ved=0ahUKEwiBtL20g5P0AhXDgP0HHeQeCOgQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi
  8. 12 Kasım 2021 tarihinde
https://www.google.com/search?q=%22ses+bilimi%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvKALLPInRbB0i8iTQlfytMh0vaWpA%3A1636726832532&ei=MHIOYYfRH_6V9u8P18-P8As&oq=%22ses+bilimi%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EAM6BwgAEEcQsANKBAhBGABQphZY0Dhgr0RoAnACeACAAXCIAfQKkgEDNy43mAEAOAEBByAEIwAEB&sclient=gws-wiz&ved=0ahUKEwiHqcnLgpP0AhX-iv0HHdfnA74Q4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi
  9. 12 Kasım 2021 tarihinde
https://www.google.com/search?q=%22dil+bilgisi%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvJa5ksMoBt08Fxl9yEuCIkyWo_JPQ%3A1636727146353&ei=anmOYY3cFML-7_UP9rummAI&oq=%22dil+bilgisi%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EAM6BwgAEEcQsANKBAhBGABQnglY8y5gmEJoAXACeACA AZwBiAHGCZIBAzguNJgBAKABAcgBCMABAQ&sclient=gws-wiz&ved=0ahUKEwiNuZvhg5P0AhVC_7sIHfadCSMQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi
  10. 12 Kasım 2021 tarihinde
https://www.google.com/search?q=%22dilbilgisi%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvJ2KKO6fyZFFb_g91CAsa0o5UEL1Q%3A1636728632114&ei=OH-OYbqaBvSJ9u8Pko6JkAU&oq=%22dilbilgisi%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EAM6BwgAEEcQsANKBAhBGABQhQZYhQZg-xRoAXACeACA AW2IAdMBkgEDMC4ymAEAOAEBByAEIwAEB&sclient=gws-wiz&ved=0ahUKEwi6lteliZP0AhX0hP0HHRJHAIQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi
  11. 12 Kasım 2021 tarihinde
https://www.google.com/search?q=%22gramer%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvJ6pPPI9HQv0CLHBDbAABfZrIav_A%3A1636731728581&ei=UIuOYbvXlq36sAeP5proCQ&oq=%22gramer%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EAM6BwgAEEcQsANKBAhBGABQiRBY5h5g-iRoAHADeACAAdYDiAHmC5IBCTAuMy4xLjEuMZgBAKABAcgBCMABAQ&sclient=gws-wiz&ved=0ahUKEwi72ZjqlJP0AhUtPewKHQ-zBp0Q4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi
  12. 12 Kasım 2021 tarihinde
https://www.google.com/search?q=%22yap%C4%B1+bilgisi%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvJ3dUR-nKkKZ_FHlf5_fJ5T8LctVw%3A1636728668080&ei=XH-OYf6JBOrf7_UPh6GHqAo&oq=%22yap%C4%B1+bilgisi%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EAM6BwgAEEcQsANKBAhBGABQmwxYpSVg6i1oAXACeACA AZ0BiAHOCZIBAzcuNZgBAKABAcgBCMABAQ&sclient=gws-wiz&ved=0ahUKEwj-p-q2iZP0AhXq77sIHfYQAaUQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi
  13. 12 Kasım 2021 tarihinde
<https://www.google.com/search?q=%22C5%9Fekil+bilgisi%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvL->

- HfxywN9fCnGusgpzcyQP1KJsQ%3A1636730148853&ei=JIWOYZObM_Hg7_UPmPeJsAI&oq=%22%2C5%9Fekil+bilgisi%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EAM6BwgAEEcQsANKBAhBGABQvgdYyklg0VloAnACeAGAAccBiAGaDpIBBDYuMTCYAQCgAQHIAQfAAQE&scient=gws-wiz&ved=0ahUKEwiTvFX4jP0AhVx8LsIHZh7AiYQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi
14. 12 Kasım 2021 tarihinde
https://www.google.com/search?q=%22bi%C3%A7im+bilgisi%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvJMHRSoxibiMQfrUKO6Tk2mSIYi2Q%3A1636730272406&ei=oiWOYcOEGMLk7_UP5P6c4Ag&oq=%22bi%C3%A7im+bilgisi%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EANKBAhBGAFQ0BNYukZgy1ZoAnAAeACAAXGIAYMkkgEDOC41mAEAoAEBwAEB&scient=gws-wiz&ved=0ahUKEwjd1Oqzj5P0AhVC8rsIHWQ_B4wQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi
15. 12 Kasım 2021 tarihinde
https://www.google.com/search?q=%22bi%C3%A7im+bilgisi%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvLNKRw6O62yIUcWHeELztuvIP_kKQ%3A1636730330630&ei=2oW0YezvJZf_7_UP982luA4&oq=%22bi%C3%A7im+bilgisi%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EAM6BwgAEEcQsANKBAhBGABQ-gRY-gRg2RN0AXAcACAaWeIAcIBkgEDMS4xmAEAoAEBwAEB&scient=gws-wiz&ved=0ahUKEwjSxMzPj5P0AhWX_7sIHfdmCecQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi
16. 12 Kasım 2021 tarihinde
https://www.google.com/search?q=%22bi%C3%A7im+ilim%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvJh7dx3wgLoQ_50rC4A3fPSgrSWRg%3A1636730366681&ei=_oW0YZnsKPHI7_UP0oeM0A8&oq=%22bi%C3%A7im+ilim%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EANKBAhBGAFQwQVYrR1gny1oA3AAeACAAY0BiAGNCJIBAzEuOJgBAKABAcABAQ&scient=gws-wiz&ved=0ahUKEwiZ4-Tgj5P0AhXx8rsIHdIDA_oQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi
17. 12 Kasım 2021 tarihinde
https://www.google.com/search?q=%22yap%C4%B1+bilimi%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvJw9ItrNBKJGhAfFL-BL5uYtNMjCQ%3A1636730054290&ei=xoSOYZyCEbmK9u8P5rG3oA8&oq=%22yap%C4%B1+bilimi%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EANKBAhBGAFQngVYzSFgvCpoAXAAeACAaWiAd8KkgEDOC42mAEAoAEBwAEB&scient=gws-wiz&ved=0ahUKEwic_enLjp0AhU5hf0HHebYDfQQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi
18. 12 Kasım 2021 tarihinde
https://www.google.com/search?q=%22%2C5%9Fekilbilgisi%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvKl2Ke6lmbPARzZHeo-i410QBAGjQ%3A1636730236359&ei=fIWOYbGaFeTg7_UPqqKkwA0&oq=%22%2C5%9Fekilbilgisi%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EANKBAhBGAFQiazYiAZg4AxoAXAAeACAaWCIAWCSAQExmAEAoAEBwAEB&scient=gws-wiz&ved=0ahUKEwixyNKij5P0AhVx8LsIHSORCdgQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi
19. 12 Kasım 2021 tarihinde
https://www.google.com/search?q=%22yap%C4%B1bilgisi%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvKeWuXLW0EH0_U2EUbruWXeSEzOaw%3A1636729958666&ei=ZoSOYc2BKNiF9u8PrO2bqA4&oq=%22yap%C4%B1bilgisi%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EAM6BwgAEEcQsANKBAhBGABQvRhYvRhgxSZoAnAAeACAAXOIAc8BkgEDMS4xmAEAoAEBwAEB&scient=gws-wiz&ved=0ahUKEwjNzJ2ejp0AhXYgv0HHaz2BuUQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi
20. 12 Kasım 2021 tarihinde
https://www.google.com/search?q=%22yap%C4%B1bilimi%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvJOhtFhZ174qn_DWZYs0QIlhj2qlw%3A1636730104246&ei=-ISOYfGdDqJ9u8P5vmKIA&oq=%22yap%C4%B1bilimi%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EANKBAhBGAFQhQVYhQVgjRVoAXAAeACAAXOIAc8BkgEDMC4ymAEAoAEBwAEB&scient=gws-wiz&ved=0ahUKEwjxhtPjpp0AhWqhPOHHea8AgQQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi
21. 12 Kasım 2021 tarihinde
<https://www.google.com/search?q=%22s%C3%B6z+dizimi%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvKu9oo4GNbEawhb7u01W8AHDV18gw%3A1636730473162&ei=aYaOYYqbCaGA9u8PjcOV>

- IA&oq=%22s%C3%B6zdizimi%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EANKBAhBGAFQ-wdYjRlgrh9oAXAAeACAAZwBiAG2CZIBBDauMTCYAQCgAQHAAQE&scient=gws-wiz&ved=0ahUKEwjK88eTkJP0AhUhgP0HHY1hBQQQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi
22. 12 Kasım 2021 tarihinde
https://www.google.com/search?q=%22s%C3%B6zdizimi%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvKVn7cGDz4Oek2k6mZdePbPK9WAMw%3A1636731541781&ei=1YqOYYmEL4n0kwWn2qOQCA&oq=%22s%C3%B6zdizimi%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EAM6BwgAEEcQsANKBAhBGABQwQdYwQdg_RZoAXACeACAAXWIAeEBkgEDMC4ymAEAoAEBByAEIwAEB&scient=gws-wiz&ved=0ahUKEwjJoo-RIJP0AhUJ-qQKHSftCIIQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi
23. 12 Kasım 2021 tarihinde
https://www.google.com/search?q=%22c%C3%BCmle+bilgisi%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvJGnCMNVKcwDOKxZm2DX-2W1iMQhw%3A1636731671226&ei=F4uOYYn6DMqckgXNi6PQCw&oq=%22c%C3%BCmle+bilgisi%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EAM6BwgAEEcQsANKBAhBGABQ8QdYmA9g0BloAXACeACAAX2IAbcEkgEDMC41mAEAoAEBByAEIwAEB&scient=gws-wiz&ved=0ahUKEwjJ4evOlJP0AhVKjqQKHc3FCLoQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi
24. 12 Kasım 2021 tarihinde
https://www.google.com/search?q=%22s%C3%B6zdizim%22+site%3A.edu.tr&sxsrf=AOaemvIqVSSUhbQVjyohPfkgy11xkEig6A%3A1636731587304&ei=w4qOYfXVEaHjsAeEs5uQBg&oq=%22s%C3%B6zdizim%22+site%3A.edu.tr&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EAM6BwgAEEcQsANKBAhBGABQyAZYyAZgjA5oAXACeACAAXaIAXaSAQMwLjGYAQCgAQHIAQjAAQE&scient=gws-wiz&ved=0ahUKEwi1w-mmlJP0AhWhMewKHYYTZBmIQ4dUDCA4&uact=5 adresinden erişildi

Presentation ID / Sunum No= 23

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0003-4689-6060

Anna Ahmatova ve İlham Perileri

Dr. Öğretim Üyesi Esra Elmacıoğlu¹

¹ *Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü, esra.elmacioglu@yobu.edu.tr*

Özet

Yunan mitolojisinde adı geçen dokuz tanrıçayı tanımlayan musa, sanatsal yaratıcılık açısından esin kaynağı ya da ilham perisi olarak adlandırılır. Antik çağdan günümüze değin birçok şair ve müzisyen bu tanrıçalara ithafen eserler ortaya koyar. İlham için kullanılan bu metafor lirik bir idealin gerçekleşmesi aynı zamanda sanatçının yaratıcılığının kutsandığının doğrulanmasıdır. Yirminci yüzyıl Rusya için toplum ve sanat açısından büyük bir değişim sürecinin başlangıcıdır. Şiir sanatı açısından da geçiş dönemi olarak kabul edilebilecek modernist akımları destekleyen birçok sanatçı vardır. Genel olarak gümüş çağ olarak adlandırılan bu dönemde fütürizm, akmeizm, sembolizm gibi akımları destekleyen oldukça fazla şair bulunur. Geçiş döneminde eserler vermeye başlayan şairlerden biri olan Anna Ahmatova (1889-1966), sanatında XIX. yy geleneklerini takip eden nadir isimlerden biridir. Bu sunumda Anna Ahmatova'nın *İlham Perisine (Myze, 1911)*, *İlham Perisi Yolda Kayboldu (Myza yuwa no dopoze, 1915)* ve *İlham Perisi (Myza, 1924)* şiirlerinde şairin ilham perisi olgusu ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İlham Perisi, Anna Ahmatova, Şiir, XX. yüzyıl

Anna Akhmatova And The Muses

Abstract

The muse, which defines any of the nine goddesses mentioned in Greek mythology, is called the inspiration or muse in terms of artistic creativity. From ancient times to the present, many poets and musicians have created works dedicated to these goddesses. This metaphor used for inspiration is the realization of a lyrical ideal and, at the same time, a confirmation of artist's creativity sanctification. The twentieth century is the beginning of a great process of change in Russia in regards to society and art. There are many artists who support modernist movements, which and can be considered to mark a transition period in terms of poetry. In this period, which is generally called the silver age, there are many poets who support movements such as futurism, acmeism and symbolism.

Anna Ahmatova (1889-1966), one of the poets who started to produce works in the transition period, is one of the rare names that follows the traditions of the 19th century in her art. In this presentation, the poet's concept of muse will be analyzed Anna Ahmatova's poems "To Muse" (Музе, 1911), "Muse went on her way" (Муза ушла по дороге, 1915) and "Muse" (Муза, 1924).

Keywords: Muse, Anna Akhmatova, Poem, 20th century

Şiirsiz kalmasın diye dünya

Mısra doğurur çığlık çığlığa

İlham perileri gündüz ve gece (Altınışık, 2020: s. 17).

İlham perisi kavramı, birçok dilde Latince "musa" kökenine bağlı kalarak kendine yer edinir. İngilizce "muse" ve Rusça "muza" kavramları Türkçe kaynaklarda ise bu tanrıçaların çoğulluğuna işaret ederek "musalar" olarak karşımıza çıkar. Kavram karmaşasına yol açmamak için bu çalışmada ilham perisi kullanılacaktır. Azra Erhat Mitoloji Sözlüğü'nde ilham perilerini tanımlarken: "İlkçağ yazınında bir tanrısal varlık vardır ki ondan söz ederken her ozan, her yazar duygulanır, sesi bir başka içtenlik ve dokunaklılıkla çınlar kulaklarımızda. Ama Musa yalnız şairlere şiirler esinleyen bir peri de değildir, etki alanı çok daha geniştir. Adının kökeni asıl kimliğinin açıklanmasına yardım eder: "Mousa" Yunanca akıl, düşünce, yaratıcılık gücü kavramlarını içeren "men" kökünden gelmez. Bu kök Zeus'un Musaları üretmek için birleştiği Titan Tanrıça Mnemosyne'nin³ adında da görülür, Athena'ya gebe kalan Metis'in⁴ adında da. O da demektir ki, kaba güçleri yenip başa geçtikten sonra kendi egemenliğini kurabilmek için Zeus Tanrının ilk işi düzenli ve ölçülü oldukları oranda yaratıcı güçleri benimsemek olmuştur. Musalar işte bu gücün ürünü ve simgesidir. Bu güç ise tanrıya olduğu kadar insana da vergidir, giderek Olympos tanrıları insanüstü doğa güçlerinden uzaklaşıp insana yaklaşmayı amaç edindikleri zaman benimsedikleri bir güçtür" (2010: 208) ifadesini kullanır.

Anna Ahmatova, gümüş çağ Rus şiirinin en önemli kadın şairidir. Çağdaş sanatçılar onu, Aleksandr Blok'un (1880-1921) ölümünden sonra Rus şairler arasında ilk sırada kabul ederler. Tarihte Ahmatova'dan önce birçok kadın şair var olmuştur ancak o yaşadığı zamanın sesi olarak evrensel bir öneme sahip bir kadın şairdir. Şairinin yaratıcılığının ortaya çıkışı Çar Köyü'nde okuduğu lise yıllarına uzanır. Lise bahçesinde Puşkin'in varlığını tamamen ruhunda hissederek dolaşan şair, şiirlerinde görünmez olarak yer alan Puşkin'in sanatını kaderinde yol gösterici bir yıldız olarak kabul eder. İlk şiirlerini 1912 yılında yayınlamaya başlayan Ahmatova, ilk kitabı Akşam'ı (Вечер) okuyucuya 1914 yılında sunduğunda artık geniş çapta tanınan bir şair olmuş ve ününü hemen ardından yayınladığı Tespih (Четки) adlı yapıtıyla pekiştirmiştir (Günal, 2005: s. 121). Ahmatova'nın lirik beni şiirlerinde her zaman farklı bir biçimde ortaya çıkar. Kimi zaman çağdaş salonlarda boy gösteren bir kadın, kimi zaman elinde bohçasıyla dolaşan bir dilenci, İncil'den bir kadın kahraman, ülkesinin refahı için çalışan bir azize, Leningrad'ta ölen tüm çocukların annesi başka bir kadın.

İlham perisi kavramı, XIX. ve XX. yüzyıl Rus şiirinde oldukça sık kullanılan bir metafor olarak karşımıza çıkar. Puşkin, Tyutçev, Nekrasov, Fet gibi Rus şiirinde öncü şairler, kendilerine has bir biçimde ilham perisi imgesini sıklıkla kullanır. Anna Ahmatova, XX. yüzyıl Rus edebiyatında, XIX. yüzyıl geleneklerini takip eden ender hatta tek isim olarak kabul edilen bir şairdir. Sanatının olgunluk basamaklarına Puşkin'i örnek alarak geçen şair, Rusya'da büyük bir değişim sürecinin arifesinde eşi şair Nikolay Gumilyov önderliğinde kurulan akmeizm akımının ilkeleri doğrultusunda da eserler ortaya koyar. İnsanlık tarihinin en yüksek değer noktasını kültür oluşturduğundan, akmeistler eserlerinde zaman zaman mitolojik karakter ve hikâyeleri de kullanırlar (Elmacıoğlu, 2012: 551). Bu bağlamda Anna Ahmatova'nın ilham perisine ithaf ettiği İlham Perisine (1911), İlham Perisi Yolda Kayboldu (1915), İlham Perisi (1924), İlham Perisi (1960), İlham Perisi (Bu acıyla nasıl yaşarım) (1960, Муза (Как и жить с этой обузой)), İlham Perim İstirap Oldu (1960, Моей мукой оказалось мукой) başlıklarıyla birden fazla şiiri bulunmaktadır. Bu bildiriye, şairin erken dönem çalışmaları İlham

³ **Mnemosyne:** Adı bellek anlamına gelen Mnemosyne Uranos'la Gaia'nın kızıdır (Erhat, 2010: s. 207).

⁴ **Metis:** Adı akıl, us, bilgelik anlamına gelen Metis, Okeanos'la Tethys'in kızı, yani ikinci kuşak tanrılardandır (Erhat, 2010: s. 204-205).

Perisine (1911), İlham Perisi Yolda Kayboldu (1915) ve İlham Perisi (1924) şiirlerinde ilham perisi imgesi ve şairin bu imge ile diyaloglarına değineceğiz.

Anna Ahmatova, lirik şiirin ilk öncülerinden olduğu düşünölen Antik Yunan Şairi Sappho'nun Rus şiirinde yeniden şekil bulmuş bir hali olarak kabul edilir (Липатов, 2014: с. 135). Platon tarafından "Onuncu Musa" olarak adlandırılan Sappho, yaşadığı dönemin kadınlarından, ister aristokrat ister halktan olsun, daha özgürdür (Uslu, 2018: s. 262). Bu doğrultuda Anna Ahmatova da çağının öncü bir şairi olarak, birçok sanatçıya esin kaynağıdır. Gerek şiirleri, gerek yirminci yüzyıl devrim arifesinde vatanına ve halkına duyduğu sevgi çerçevesinde özgürlükçü bir kadın sanatçısıdır. Ahmatova'nın şiirinde ilham perileri farklı biçimlerde görülür. Sanatında ilk olarak, erken dönem şiirlerinde ortaya çıkan bu imge kimi zaman bir kız kardeş, yabancı bir kadın, ikiz kardeş, kimi zaman da bir cellat olarak belirir. Garip görüntüsü, şeffaf bir fuları, koyu teni ve alaycı bir yapısı vardır. Zaman zaman tüm bu betimlemeler şairin estetik ve etik görüşleri çerçevesinde şekil değiştirir.

İlham Perisi Şiirlerinin İncelenmesi

МУЗЕ

Муза-сестра заглянула в лицо,

Взгляд ее ясен и ярок.

И отняла золотое кольцо,

Первый весенний подарок.

Муза! ты видишь, как счастливы все —

Девушки, женщины, вдовы...

Лучше погибну на колесе,

Только не эти оковы.

Знаю: гадая, и мне обрывать

Нежный цветок маргаритку.

Должен на этой земле испытать

Каждый любовную пытку.

Жгу до зари на окошке свечу

И ни о ком не тоскую,

Но не хочу, не хочу, не хочу

Знать, как целуют другую.

Завтра мне скажут, смеясь, зеркала:

«Взор твой не ясен, не ярок...»

Тихо отвечаю: «Она отняла

Божий подарок».

1911

İlham Perisine

Kız kardeşim ilham perisi yüzüme baktı.

Bakışları net ve parlaktı.

Ve ilkbaharımın hediyesi

Altın yüzüğümü çekiştirerek aldı.

İlham perisi! Görüyorsun tüm insanlar nasıl mutlu...

Genç kızlar, kadınlar, dullar...

Sadece bu pranga zincirinde değil,

Ölüm çarkında ölmek daha iyidir.

Beni narın bir papatya gibi söküp atacıklarını

Biliyorum, tahmin ediyorum.

Ancak dünyada aşk için,

Her türlü acıyı çekmeliyiz.

Penceremde gün doğumuna kadar mumları yakıyorum,

Ve hiç kimseye özlem duymuyorum!

Lakin... Başkasını nasıl öptüğünü bilmek

İstemiyorum, istemiyorum, istemiyorum.

Yarın ayna bana gülümseyerek:

Bakışların bulanık ve solgun diyecek.

“İlham perim İlahi hediyesi benden çekti aldı”

Diye sakince cevaplayacağım.

Beş kıtadan oluşan *İlham Perisi*'ne şiirinin kompozisyonel yapısına baktığımızda çapraz uyak kullanılarak birbiri ile uyumlu dizelerden oluştuğu görülür. İlk ve son dördlükte şairin ilham perisi yüzünden yaşadığı keder dile getirilirken, ortadaki üç dördlükte bu kederin aşk acısıyla bağlantılı olduğundan ve ilham perisine duyulan ihtiyaçtan söz edilir. Bu şiirde Ahmatova, ilham perisini kız kardeşi olarak tanımlar, onunla dertleşir, içini döker: “*Kız kardeşim ilham perisi yüzüme baktı /Bakışları net ve parlaktı./Ve ilkbaharımın hediyesi /Altın yüzüğümü çekiştirerek aldı*” (Ahmatova: 1966: c.). Bu dördlükte ilham perisi şair için çok yakın bir dost, uzaklarda bir anı ya da onun gençliğini hatırlatan bir obje olabilir. Bu dizelerdeki ifade biçimi, geçmiş zamanda kullanıldığı için uzaklarda kalan bir kalp kırıklığına işaret etmektedir. “*Muza-sestra*” (kız kardeşi-ilham perisi) ifadesi ile ona çok yakın birinin varlığından söz edilebilir. “Altın yüzük” sembolü ise genelde karşılıklı iki kişinin birbirine verdiği ebedi bir nişandır. Ancak burada açıkça dile getirilmese de geçmişten kalma bir anı, ilkbaharın hediyesi ifadesiyle şairin gençliğinden kalma bir kalp kırıklığı ve bu acıyı azaltmak için kız kardeşi ilham perisi bu acının sembolü olan yüzüğünü çekip alır. İlham perisinin bakışları net ve parlak betimlemesi ise, onun çektiği acıya son vermek için kararlı bir şekilde davrandığını doğrulamaktadır. Duygusal anlamda insana daire acı çekmek, üzülme, kederlenme. Ancak bu ruh hali içerisinde uzun zaman bulunmak, farklı hastalıklara ya da yaşamdan kopmaya sebep verir. En yakınımızdaki arkadaş, dost, ailemizden herhangi biri bu durumda bize destek olur. Anna Ahmatova için onu bu ruh halinden çıkararak an’a döndürecek en yakın kişi ilham perisidir. İlham perisinin kararlılığına rağmen şair tereddütler içerisindeydi. Kederle yaşamak onun içgüdüsel tercihi olarak yansır: “*İlham perisi! Görüyorsun tüm*

insanlar nasıl mutlu .../Genç kızlar, kadınlar, dullar... /Sadece bu pranga zincirinde değil, /Ölüm çarkında ölsem daha iyidir” (Axmatova: 1966: c.). İkinci dörtlüğün bu dizelerinde geçmişteki kederi yeniden canlanır. Doğrudan ilham perisine dertlenirken yeniden o acının içinde var olma isteğinde olduğunu hissettirir. İlham perisine diğer insanların mutluluğunu göstererek kendi içindeki hüznüleri tekrar açığa çıkarır. Yıllar önce yaşadığı acı, mutlu insanların arasında tazelenir. Ölümü mutsuzluktan, yaşadığı ıstıraptan daha kolay bir yol olarak tercih eder. Diğer kadınların içerisinde özellikle dulların da adından söz edilmesi, hayatlarında acı kayıplar yaşamış olmalarına rağmen yaşama bağlılıkları, şair için anlaşılabilir bir olgudur. Bu acıyla hayatta kalmak bir nevi prangayla yaşamaya benzetilir ve kendisi için ölmenin daha iyi bir seçenek olduğu ifade edilir. Sonraki dörtlükte ise bu fikirden uzaklaşıp, aşkın acıları ile de güzel bir duygu olduğunu hissettirir; “/Beni narin bir papatya gibi söküp atacaklarını /Biliyorum: tahmin ediyorum /Bu dünyada aşk için/Her türlü acıyı çekmeliyiz” (Axmatova: 1966: c.). Bundan sonraki dörtlükte yeniden bu duygusundan uzaklaşır. Bir önceki kıtada, dünyada her türlü acıyı çekmeye razı olduğunu söyleyen şair: “Penceremde gün doğumuna kadar mumları yakıyorum /Ve hiç kimseye özlem duymuyorum/Lakin... Başkasını nasıl öptüğünü bilmek /istemiyorum, istemiyorum, istemiyorum” (Axmatova: 1966: c.) dizeleriyle kendini ikna etmeye çalışır. Son satırda üç kez tekrar ettiği istemiyorum ifadesi kendini bu konuda tereddütte hissettiğini doğrular. Şiirin son kıtasında yeniden geçmişe ve ilk kıtaya gönderme yaparak suçladığı ilham perisi şu dizelerde şairin bakışlarının ve kederinin tek sorumlusu olarak gösterilir: “Yarın ayna bana gülümseyerek:/Bakışların bulanık ve solgun diyecek./ “İlham perim İlahi hediymi benden çekti aldı/ diye sakince cevaplayacağım” . Şair, bu şiirde duygularını üç farklı zamanda aktarır. Geçmişte yaşadığı acının izleri, bugün dahi yaşanılır derecede hissedilirken, bu acıyla yaşamaktan büyük bir memnuniyet duyduğu aşikârdır. Bu ıstırap farklı bir ruh haline bürünmesine sebep olur. Tüm bu ıstıraba rağmen bakışlarının şiirin sonunda solması, cansızlaşmasının tek suçlusu ise ilham perisidir. Şair, duygularında hep bir ikilem içerisinde. Geçmişte yaşadığı acıya kâh tutunur, kâh o acının sembolünü elinden çekip alan ilham perisine serzenişte bulunur. Ya ölümü tercih eder ya da yeniden aşk acısı çekmenin özlemine.

Муза Ушла По Дороге

Муза ушла по дороге,
Осенней, узкой, крутой,
И были смуглые ноги
Обрызганы крупной росой.

Я долго ее просила
Зимы со мной подождать,
Но сказала: "Ведь здесь могила,
Как ты можешь еще дышать?"

Я голубку ей дать хотела,
Ту, что всех в голубятне белей,
Но птица сама полетела
За стройной гостьей моей.

Я, глядя ей вслед, молчала,
Я любила ее одну,
А в небе заря стояла,
Как ворота в ее страну.

1915

İlham Perisi Yolda Kayboldu

İlham perisi sonbaharın
Dar, keskin yolunda kayboldu,
Ve yoğun çiğleri etrafa sıçratan
Esmer ayakları vardı.

Kışı benimle beklemesi için
Ona uzun bir süre yalvardım.
Ancak ‘‘artık burası mezarlıktır, hala nasıl
Nefes alabiliyorsun?’’ dedi.
Ben, ona güvercinlikten
Beyaz bir güvercin vermek istedim.
Ama kuş, benim zarif konuğumun arkasından
Uçtu, gitti.

Sessizce arkasından bakarak sustum,
Ben bir tek onu sevdim
Gökyüzünde ise şafak vakti
Onun ülkesindeki giriş kapıları gibi dondu kaldı.

İlham Perisi Yolda Kayboldu şiiri çapraz ayak metoduyla dört kıtadan oluşur. Şiir anlamsal boyutta iki olgu üzerinde yoğunlaşır. İlk dördlükte ilham perisinin şairi terk etmesi, sonraki üç dördlükte ise terk edilmenin şairde hissettirdiği duygudur. İlk kıtada ortaya konulan ilham perisinin tasviri farklı bir biçimdedir. Bir önceki şiirdeki kız kardeşi, sırdaşı ilham perisi uzak diyarlardan gelen esmer tenli bir yabancısıdır bu şiirde: “*İlham perisi sonbaharın/Dar, keskin yolunda kayboldu./Ve yoğun çiğleri etrafa sıçratan/Esmer ayakları vardı*”. Mevsimin sonbahar olması da tesadüf değildir. Sonbahar, tıpkı ağaçlardaki dökülen yapraklar gibi, vedaları, ayrılıkları ve hüznü çağırıştırır. Etraf ıslak, esmer tenli ilham perisinin ayakları çıplak ve umarsızca kayboluyor yolda. Hemen ardından şu dizelerle şairin ruh hali ortaya koyulur: “*Kışı benimle beklemesi için/ ona uzun bir süre yalvardım./Ancak ‘‘artık burası mezarlıktır, hala nasıl nefes alabiliyorsun?’’ dedi*”. Yabancı diyarlardan gelen esmer tenli ilham perisi, şairin tek yoldaşısıdır. Gitmemesi için elinden geleni yapar, ancak nafiyledir. Şairin ruh halinin mezar benzetmesi ile ne büyük bir karamsarlık içinde olduğunu gösterir. İlham perisi onun bu durumundan kaçmaktadır. İlham perisini kendi duygularının kaçırdığının farkında olan şair, bu durumu düzeltmek için çabaladığını: “*Ben, ona güvercinlikten /Beyaz bir güvercin vermek istedim./Ama kuş benim zarif konuğumun arkasından/ Uçtu, gitti.*” Dörtlüğü ile ispatlamak ister. Beyaz güvercin, temizliğin ve barışın simgesi olarak kullanılır genel olarak, bu bağlamda hediye edilmek istenen beyaz güvercin şairle ilham perisi arasında bir kırgınlık olduğuna, şairin bu durumu düzeltmek için elini uzattığına işaret eder. Ancak çabası nafiyledir, ilham perisi çoktan gitmiştir ve beyaz güvercin de onun arkasından uçup gitmeyi tercih etmiştir. Şairin hüznü ruh hali, güvercin ve ilham perisi için durağan sıkıcı bir hale dönüşür. Ancak şairin ikisine de ihtiyacı olduğu son kıtada ortaya konulur: “*Sessizce arkasından bakarak sustum,/ Ben bir tek onu sevdim/Gökyüzünde ise şafak vakti/Onun ülkesinin giriş kapıları gibi dondu kaldı*”. Bu

dizelerde şairin ilham perisini çok sevdiği, ona ihtiyacı olmasına rağmen, ilham perisinin özgür bir birey olarak kabul edildiği yansıtılır. Şairin tek yapması gereken onun gelişini beklemek, gidişini ise izlemektir.

Муза

Когда я ночью жду ее прихода,
 Жизнь, кажется, висит на волоске.
 Что почести, что юность, что свобода
 Пред милой гостьей с дудочкой в руке.
 И вот вошла. Откинув покрывало,
 Внимательно взглянула на меня.
 Ей говорю: "Ты ль Данту диктовала
 Страницы Ада?" Отвечает: " Я!".

1924

İlham Perisi

Geceleri onun gelişini beklerken,
 Hayat pamuk ipliğine bağlı sanki.
 Sevgili misafirim elinde düdüğüyle;
 Şeref, gençlik ve özgürlük...
 İşte geldi. Başörtüsünü geriye atarak,
 Dikkatlice bana baktı.
 Ona: "Cehennemın sayfalarını
 Dante'ye sen mi dikte ettin?" diyorum. "BEN Mİ!" diye cevap veriyor.

Üçüncü inceleyeceğimiz şiir *İlham Perisi* serbest uyakla yazılmıştır. Anlamsal olarak özel bir duruma işaret etmemekle birlikte, şairin ilham perisi ile genel olarak ilişkisini özetlemektedir. Şairin erken dönem şiirlerinin karakteristik olarak akmeist prensiplere bağlı olarak yazıldığını daha önceki satırlarda belirtmiştik. Bu prensip doğrultusunda şiirinde kullandığı üslup günlük sıradan kelimeler üzerine kuruludur (Менцзяо, 2020: с. 288). Anna Ahmatova'nın bu şiirinde ilham perisinin elinde bir düdük olması, şairin şiirdeki ilk esin kaynağı olan Puşkin'in izinde olduğunun göstergelerinden biridir. Prof. Dr. E. Z. Günel'in *Şairlerin Muzalarıyla Sohbetleri* çalışmasında: "Muza, şairi henüz çocukken seçmiştir ve o, sazdan yapılmış içi boş kavalla beceriksizce marşlar ve antik dönem şarkıları çalarken hep yanındadır" (2016: s. 152) ifadesi bu hususu doğrulamaktadır. İlham perisinin gelişini beklerken bir çocuk telaşında olan şair: "Geceleri onun gelişini beklerken,/ Hayat pamuk ipliğine bağlı sanki." dizelerinde bu heyecanını ortaya koyar. Onun gelişinin ne zaman olacağını belirsizliği, bu belirsizliğe bağımlı olmak hayatını pamuk ipliğine bağlar. İlham perisinin gelişiyse: "sevgili misafirim elinde düdüğüyle: şeref, gençlik, özgürlük" namelerini haykırır. Şiirin bu dizeleri, şairin misafirinin gelişiyse nasıl neşeli bir ruh haline büründüğünü ortaya koyar. "İşte geldi./ Başörtüsünü geriye atarak, Dikkatlice bana baktı." Dizelerinde, bu gelen ilham perisi daha önceki şiirlerdeki ilham perisinden daha gizemlidir. İlham perisi ait olduğu şairi dikkatlice incelemektedir. O şairi incelerken, şairin ona sorduğu: "Ona: "Cehennemın sayfalarını Dante'ye sen mi dikte ettin?" dizesi Ahmatova'nın sanatında Dante'ye (İtalyan şair ve siyasetçi 1265- 1321) özel bir önem addettiği şiirlerinden sadece biridir. Ayrıca bu dizede Dante'nin İlahi Komedyasının üçüncü kantosu cehennem şiirini Dante'ye dikte eden bir ilham perisinin varlığı şair için ayrı bir onurdur. İlham perisinin "BEN Mİ!" diye cevap vermesi konuyu tam

olarak açıklığa kavuşturmasa da ilk dizelerde tasvir edildiği üzere elinde düdüğü ve başörtüsü ile uzak bir diyardan zafer edasıyla gelmiştir. Onun Dante'ye ilham vermiş olması, uzaklardan gelmesine rağmen onun zaferi ve mütevazılığının göstergesidir. Ahmatova'ya şiir yaratım süreci ile ilgili yöneltilen “şiir yazmak kolay mıdır? Sorusu üzerine, günlüğüne aldığı “onlar dikte ettiklerinde çok kolay, gelmediklerinde ise oldukça zor” ifadesinde ortaya koyulduğu üzere hayatında onların yokluğu gidişi derin sancılar ortaya koyar. Şairi özel hissettiren en önemli etken ise böyle özel bir ilham perisinin geçmiş zamanların en ünlü ismi Dante'ye de ilham veren aynı peri olmasıdır.

SONUÇ

Her şairin ilham perisi birbirinden farklı şekilde ortaya çıksa da, ilham perileri tarafından ziyaret edilmek sanatları açısından oldukça önemli bir olgudur. Sanatında yol göstericisi olarak Aleksandr Puşkin'i takip eden Anna Ahmatova, erken dönem şiirlerinde bu imgeyi sıklıkla kullanır. Ahmatova'nın ilham perisi farklı biçimlerde ortaya çıksa da, şair için gelişi hep beklenen bir yoldaştır. Bu yoldaş şaire kimi zaman yol gösterir, kimi zaman onu eleştirir, kimi zaman da onu içinde bulunduğu ruh halinden çıkarmaya çalışır. Erken dönem şiirlerinde ilk eşi şair Nikolay Gumilyov liderliğinde akmeist ilkelere bağlı kalarak eserler veren Ahmatova, akmeizm prensipleri doğrultusunda şiirlerinde mitolojik öğelere sıklıkla başvurur. Sanatının sonraki dönemlerinde ise vatanseverlik, doğa, savaş gibi konuları işler.

KAYNAKÇA

- ALTINIŞIK, G. (2020). “İlham Perisi Sappho. Şiirler”. <https://kaleminizi.com/wp-content/uploads/2020/07/ilham-perisi-Sappho-ISBN-978-625-400-280-9.pdf>. 10.11.2021
- ELMACIOĞLU, E. (2012, Mayıs). Rus edebiyatına özgü bir şiir akımı: akmeizm. *IV. Genç Bilim Adamları Sempozyumu (21-23 Mayıs 2012)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ERHAT, A. (2010). *Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.*
- GÜNAL, E. Z. (2005). “Ekim Devriminde Bir Şairin Kaderi: Anna Ahmatova”. *Karadeniz Araştırmaları*. 2005 (6): 120-127.
- GÜNAL, E. Z. (2016). “Şairlerin Muzalarıyla Sohbetleri”, s. 151-177, (Ed. KAŞOĞLU, A.), Profesör Dr. Altan Aykut'a Armağan. *Çeviribilim Yayınları, İstanbul.*
- USLU, L. (2018). “Antik Yunan'ın Asi Kızı Sappho”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2018 (21): 261-268.
- ЛИПАТОВ, А. Т. (2014). «Поэтическая исповедь музы печали. Перифраз как семантическая организующая и важная составляющая поэтического идиостиля Анны Ахматовой». *Вестник Марийского государственного университета*. 2014 (1 (13)). 135-141.
- МЕНЦЗЯЮ, В. (2020). «Образ музы в стихотворениях Муза А. С. Пушкина, А. А. Ахматовой и М. С. Петровых». *Вестник РУДН*. 2020 (25 (2)). 287-294.
- ХАЛФИН, Ю. (2008). “Два лика ахматовской музы”. *Вопросы литературы*. 2008 (3). 135-161.

Presentation ID / Sunum No= 40

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0003-0710-8375

İş Sağlığı ve Güvenliği Hukukunda İşyerinde Risk Değerlendirmelerindeki Toplumsal Cinsiyet Körlüğü

Z. Gönül BALKIR¹, Başak BALKIR GÜLEN²

¹Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku ABD, gonulbalkir@yahoo.com

²Öğr.Gör, Kocaeli Üniversitesi, Ali Rıza Veziroğlu MYO, Emlak Yönetimi Programı, basakbalkir@hotmail.com

Özet

Toplumsal cinsiyet körlüğü; sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bağlamlarda tanımlanan farklı cinsiyet rollerini görememe ve bu durumun eşitsizlik yarattığını anlayamama durumudur. Cins temelinde ayrımcılığın sürmesine yardım eden cins körlüğü; kadınla erkeğin ihtiyaçları, çıkarları, kaynaklara, iktidar ya da sosyo-politik statüye erişimleri konusundaki farklılıklarını göz önünde tutamayıp; düşünce ya da uygulamada cins çözümlemesinden yoksunluk halidir. Bu şekildeki cinsiyetsiz davranışlar, cinsiyet körü tutum ve politikalarla cinsiyet eşitsizliklerinin ve ayrımcılığının sürdürülmesine neden olmaktadır. Bu yönüyle cinsiyet körlüğü ile cinsiyet ayrımcılığı birbirini tamamlayarak ve çoğaltarak, kadınlar aleyhine ayrımcılık üreten tutum ve davranışlardır. İş sağlığı ve güvenliği mevzuatında, işyerlerinde işçilerin iş sağlığı ve güvenliğini korumak için zorunlu olarak yapılan risk değerlendirilmesinde kadın çalışanlarla ilgili hiç bir psikososyal tehlike ve risk göz önüne alınmamıştır. İş sağlığı ve güvenliği Hukukundaki düzenlemelerle ilgili klasik iş sağlığı ve güvenliği risk değerlendirmelerindeki bu kabul ve cinsiyet körlüğü kadınları riskli bir ortamda çalışmaya mahkûm ederek, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ayrımcılık yaratmaktadır. Mevcut yasal düzenlemelerde, kadınların psikososyal durumları dikkate alınmamış, sosyal, ruhsal ve bedensel bütünlükleri yok fazedilmiştir. Oysa kadın çalışanlarında kendileri için hiçbir tehlike ve riskin olmadığı bir işyerinde insanca çalışma hakları bulunmaktadır. Tam da bu nedenle işyerlerindeki risk değerlendirmelerinde kadınların özgün koşulları ve psikososyal riskleri dikkate alınarak işyerlerindeki düzenlemeler ve çalışma koşulları cinsiyet körü uygulamalardan arındırılmalıdır. Bu çalışmamızda İş sağlığı ve güvenliği bağlamında kadın çalışmasıyla ilgili işyerlerinde yapılan risk değerlendirmesinde kadın çalışanlarla ilgili psikososyal tehlike ve risklerin yok farzedilerek dikkate alınmadığına odaklanılacaktır. Mevcut yasalar çerçevesinde işyerlerindeki risk değerlendirilmesinde cinsiyet körlüğü yapılarak, bu şekildeki cins körlü davranışların doğrudan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini arttırarak, çoğalttığını ve gelecek nesillere taşıdığını göstermeyi amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyetçilik, Risk Değerlendirmesi, Cins Körlüğü.

Workplace in Occupational Health and Safety Law Gender Blindness in Risk Assessment

Abstract

Gender blindness is the state of not being able to see the different gender roles defined in social, cultural, economic and political contexts and not understanding that this situation creates inequality. Gender blindness, which helps perpetuate discrimination on the basis of gender; failing to take into account the differences between men and women in their needs, interests, access to resources, power or socio-political status, is a state of lack of gender analysis in thought or practice. Such gender-neutral behaviors lead to perpetuation of gender inequalities and discrimination through gender-blind attitudes and policies. In this respect, gender blindness and gender discrimination are attitudes and behaviors that complement and multiply each other, producing discrimination against women. In the occupational health and safety legislation, no psychosocial hazards and risks related to female employees were taken into consideration in the mandatory risk assessment to protect the occupational health and safety of the workers in the workplaces. This acceptance and gender-blindness in the classical occupational health and safety risk assessments related to the regulations in the Occupational Health and Safety Law condemns women to work in a risky environment, creating gender inequality and discrimination. In the current legal regulations, the psychosocial status of women is not taken into account, and their social, mental and physical integrity is destroyed. However, female employees have the right to work humanely in a workplace where there is no danger or risk for them. Precisely for this reason, the regulations and working conditions in the workplaces should be purified from gender-blind practices, taking into account the specific conditions and psychosocial risks of women in risk assessments. In this study, we will focus on the fact that the psychosocial hazards and risks related to female workers are not taken into account in the risk assessment made in workplaces related to women's work in the context of occupational health and safety. We aim to show that such gender-blind behaviors directly increase and increase gender inequality and carry it to future generations by making gender-blindness in risk assessment in workplaces within the framework of current laws.

Keywords: Gender Blindness, Risk Assessment, Sexism.

GİRİŞ

İş sağlığı ve güvenliği hem işveren hem de işçi açısından yükümlülük olmasına rağmen gereken önlem ve tedbirlerin planlanması ve yerine getirilmesi işverenin sorumluluğundadır. İşveren tüm çalışanlarla beraber kadın çalışanları için de hem iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili tüm tedbirleri almakla yükümlüdür.

Bu çalışmamızda İş sağlığı ve güvenliği bağlamında kadın çalışmasıyla ilgili olarak işyerlerindeki risk değerlendirmesinde; işverenlerin, kadın çalışanların iş sağlığıyla ilgili tehlike ve riskler konusunda gerekli tedbir ve önlemleri almadığına ve hatta bu konudaki ihtiyaçlarının yok kabul edilmesine dikkat çekmek istiyoruz.

1. İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİNDE ÇALIŞANLARIN KORUNMASI

İş sağlığı ve güvenliği kavramı, sanayileşmeyle başlayan fabrika tipi üretim sürecinde; işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmeye çalışılmasıyla ortaya çıkmıştır (Arıcı, 1999, 3).

Sağlıklı ve güvenli bir çalışma ihtiyacı insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen iş güvenliğinin bir sosyal ihtiyaç olarak kabulü yakın zamanlara dayanmaktadır(Mollamahmutoğlu, 2005, 725).

Sosyal güvenlik hakkı kapsamında yer alan iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması, Devlet için bir ödevdir(Güzel, Okur ve Caniklioğlu,2009.22). Devlet iş güvenliği hakkını sağlamak için, gerekli önlemleri alacak ve örgütleri kuracak ve bu örgütler eliyle denetleyecektir(Bayram, 2008, 5). İş güvenliği hakkı, bir yandan devlete yüklenmiş bir görev ve öte yandan insana tanınmış anayasal bir talep hakkı doğurmaktadır. 1982 Anayasasınının 60. maddesinde düzenlenen sosyal güvenlik hakkı kapsamında

yer alan iş güvenliği hakkına dayanarak; çalışanlar, işyerlerinin sağlık ve güvenlik koşullarına uygun hale getirilmesini, işverenden talep etmektedirler(Süzek, 1985, 21).

Çalışanların iş güvenliği hakkının koruma altına alınması görevinin yerine getirilmesi; gerek devlet ve gerekse iş ilişkilerinin taraflarının, çalışma ilişkilerindeki iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili koruma sistemlerine sahip çıkmasına bağlıdır. İş güvenliği hakkının korunması için, işin yapılmasından doğan tehlikelerin ortadan kaldırılması veya azaltılması yollarının araştırılması yoluyla yasa koyucunun iş sağlığı ve güvenliğine dair mevzuat hükümlerini en sağlıklı bir şekilde uygulanması gerekmektedir.

İşveren, işyerinde işin yapılmasından doğan tehlikelere karşı, işçileri korumak için, iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili yükümlülüklerini yerine getirecek alınması gereken tüm önlem ve tedbirleri alacaktır.

İş sağlığı ve güvenliğinin sağlanmasında, yaşam ve sağlık hakkının iş ilişkisinde ve işyerlerinde hayata geçirmesinin gereği olarak sosyal devlet, kişilere sağlıklı ve güvenli bir işyerinde çalışma imkanı sağlamalıdır (Tuncay ve Ekmekçi, 2011,76) .

Klasik iş sağlığı ve güvenliği anlayışına göre, somut olaylarla ilgili hangi önlemlerin alınması gerektiğini göstermek, devletin yetki ve sorumluluğundadır89/391/EEC Sayılı Sayılı Avrupa Birliği Çerçeve Yönergesi ile somut içerikte iş sağlığı ve güvenliği önlemleri yerine, uygulama sürecine odaklanan kurallara ağırlık vermiştir. İş güvenliğinin süreç olarak yönetilmesi zorunlu olduğundan; işverene, işyeriyle ilgili kendi iş sağlığı ve güvenliği önlemlerini tespit etme hak ve yükümlülüğü verilmiştir.

Avrupa Birliği Çerçeve Yönergesinde iş sağlığı ve güvenliği organizasyonu, iş sağlığı ve güvenliği hakkının korunması için oluşturulan yükümlülükler; kronolojik açıdan, birbirlerini takip eden aşamalıdır. Süreç önlemlerin alınması ile başlar, alınan önlemlerin etkinliklerinin denetlenmesi ile devam eder ve gerekli durumlarda uyarılma önlemlerinin alınması söz konusu olur (Kabakçı, 2009, 58).

89/391/EEC Sayılı AB Çerçeve Yönergesinde işverenin iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınması, etkinliklerinin denetlenmesi ve gerekli hallerde değişim ve uyarılma sürecini garanti altına alan bir iş güvenliği organizasyonu oluşturmakla yükümlü kılınmıştır. İş güvenliği yönetim sistemi ve organizasyonel yapılandırmanın genel kuralı, iş sağlığı ve güvenliği organizasyonunun işyeri ve işletmenin somut şartlarına uygun olmasıdır. İşverenin genel Organizasyon yükümlülüğü ise alınan önleyici tedbirler ile seçilen çalışma şekli ve üretim yöntemlerinin işyeri ve işletmenin idari yapılanmasının her kademesinde ve tüm faaliyetlerinde uygulanabilir olmasını sağlayacak şekilde bir iş sağlığı ve güvenliği bütünleşmesini kapsamaktadır (Demirbilek, 2005,35.).

İş sağlığı ve güvenliği sisteminin kurulmasıyla ortaya çıkan organizasyon, işverene; işyeri ve işletmenin iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili gerekli önlem ve denetimlerin alınması için büyük bir yükümlülük ve sorumluluk getirmektedir. İşverenden, ayrıca aldırıldığı bu önlemlerin uygulanması ve uygulamaların denetlenerek, gerektiğinde yeniden yapılandırılması ve yeni teknolojilere yeniden uyarılma yükümlülüğünü de yerine getirmesi beklenir. İş hukuku yönünden bu yükümlülük iş sağlığı ve güvenliği ne ilişkin tüm yükümlülüklerin iş bölümü şartlarına uygun bir biçimde yerine getirilmesinde tamamlayıcı bir işlev ya da araşsal bir yöntem olarak kabul edilebilir.

Sağlıklı ve güvenli bir ortamda çalışmak ve insan sağlığı göz önüne alınması, her işçinin korunması açısından her türlü tedbirin alınmasını gerektirir ki böylelikle iş ortamının risklerden arınmış olması mümkün olabilir. Sağlıklı ve güvenli bir ortamda çalışmak her işçinin en doğal hakkıdır. Çalışma ortamı, tüm risklerden arındırılmalıdır. İş yerinde mevcut olan risklerin bertaraf edilebilmesi için öncelikle bu risklerin saptanması, ayıklanması ve tekrar oluşumunun engellenmesi gerekir. (Ateş, 2020, 713) .

İş sağlığı ve güvenliği açısından alınacak tedbirlerin en önemli fonksiyonu, iş kazalarını ve meslek hastalıklarını önlemektir. Bunun için öncelikle işyerinde mevcut risklerin saptanması gerekmektedir. İş yerinde teknik bilgi ile risklerin belirlenmesi ve bunlara uygun tedbir planlamasının yapılması iş sağlığı ve güvenliğinin gereğidir. Böylelikle risklerin neler olduğu gösterilir ve bunlara karşı korunma yöntemleri işçilere öğretilir. (Tulukçu, 2014, 717).

İçinde yaşadığımız Pandemi ve covid-19 kapsamında işverenin ayrıca alması gereken önlemler hakkında işçinin yaptığı işle ilgili olarak meydana gelebilecek riskler konusunda tedbir alması, gerekli organizasyonu sağlaması, araç gereç temin etmesi, bu hususta işçiye yaptığı işe uygun iş sağlığı ve güvenliği eğitimi vermesi gerekmektedir. Oysa işverenlerin yaşanan bu Pandemi sürecinde, iş güvenliği önlemleri alması hususunda teknik bilgi bakımından yetersiz olduğu ya da maddi engeller nedeniyle, başka benzer işyerlerinde de gereken önlemlerin alınmadığı ortaya çıkmaya başlamıştır (Ateş, 2020, 721).

1.2. İş Sağlığı ve Güvenliğinde Risk Değerlendirmesi

Devletin anayasadan doğan yükümlülüklerini yerine getirirken, iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili konular üzerinde karar verme sorumluluğu, çalışma yaşamında denetim yapılması gereken konular ve bunların ardında yatan menfaat ilişkileri, vurgulanan değişim nedeniyle daima daha da karmaşık hale gelmektedir (Kabakçı, 2009, 58).

Özellikle 80'li yıllardan itibaren bilim ve teknikteki gelişmeler, başta üretim sistemleri yönüyle endüstride olmak üzere her alanda köklü değişimleri ortaya çıkartmıştır. Çalışma ilişkilerinde yaşanan değişimler, devletin çalışma yaşamındaki iş sağlığı ve güvenliğini sağlama sorumluluğunu güçleştirirken, ister istemez bir esneklik ve değişim yaratmıştır. (Balkır, 2012, 56.)Endüstri toplumunun bilgi toplumu formatında yeniden yapılanmasına, işin doğasındaki değişim ile enformasyon teknolojilerinin üretim sürecindeki mutlak egemenliğine, yeni iş ilişkileri ve değişen üretim sistemlerine bağlı olarak çalışma ilişkileri ve çalışma ilişkilerinde yer alan risklerin doğası da değişmiştir(Demirbilek, 2005,.33).

Çok geniş bir iş sağlığı ve güvenliği mevzuatına sahip olan Türkiye'de, iş kazaları ve meslek hastalıklarının izlediği olumsuz seyir, iş sağlığı ve güvenliği açısından mevzuattaki modernleşme ve ilerlemenin uygulamaya yansımadığını göstermektedir (Balkır, 2012, 57).

İş sağlığı ve güvenliğinde modern önleyici yaklaşımın ilk adımını oluşturan Risk değerlendirmesi kavramı Türkiye de 6331 sayılı İş sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile yasal bir zemine oturtulmuştur. İş güvenliğinin ilk adımı olarak risk değerlendirmesi, iş sağlığı ve güvenliğinde işçilerin korunmasının temelini oluşturmaktadır. (Özdemir, 2014, 234.)

Ülkemizde özellikle 30 Haziran 2012 tarihinde Resmi Gazete de yayımlanarak yürürlüğe giren Türkiye'de 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, iş sağlığı ve güvenliğinin korunmasıyla ilgili olarak, 4857 sayılı İş Kanunu'na göre daha detaylı düzenlemeler ve birçok yükümlülükler içermektedir. Yapılan düzenleme ve yasal müdahalelerle, ülkemizde iş kazalarını ve meslek hastalıklarını en aza indirmek üzere, tüm çalışanların iş sağlığı ve güvenliği kültürü ve bilinçlenmesi yapılmaya çalışılmış ve böylece risk yönetim süreci güçlendirmiştir.

6331 sayılı Kanun ile artık tüm işletmelerde risk değerlendirmesi yapılması, yasal bir zorunluluk haline gelmiş ve yapıma periyotları, işletmelerin tehlike sınıflarına göre tanımlanmıştır. Ayrıca teknolojik güncellemeler, yapılan yeni düzenlemeler, iş kazaları ve meslek hastalıkları, ramak kala olaylar vb. belirli durumlarda olayların öncesinde ve sonrasında yeniden risk değerlendirilmesi yapılması zorunluluğu getirilmiştir.

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu madde 3'te risk değerlendirmesiyle birlikte tehlike ve risk kavramları tanımlanmıştır. Tehlike, işyerinde var olan veya dışarıdan kaynaklanabilecek, çalışanı veya işyerini etkileyebilecek herhangi bir unsurun zarar veya hasara yol açma potansiyelini anlatırken; risk, tehlikeden kaynaklanan kayıp, yaralanma veya diğer zararlı sonuçların meydana gelme olasılığını ifade etmektedir. Risk değerlendirmesi ise işyerinde var olan veya dışarıdan kaynaklanabilecek tehlikelerin belirlenmesi, bu tehlikelerin riske dönüşmesine neden olan faktörlerin ve tehlikelerden kaynaklanan risklerin analiz edilerek derecelendirilmesi olarak tanımlanmıştır. Kanun ayrıca risk değerlendirmesinin ardından, belirlenen risk yönetimi politikasına göre gerçekleştirilen kaynakların, sistematik ve yinelemeli optimizasyonu şeklinde risk yönetimi kavramı da tanımlanmıştır.

6331 sayılı kanunun 4. maddesinde; işveren, çalışanların işle ilgili sağlık ve güvenliğini sağlamakla yükümlü olup, bu çerçevede işveren; mesleki risklerin önlenmesi, eğitim ve bilgi verilmesi dâhil her türlü tedbirin alınması, organizasyonun yapılması, gerekli araç ve gereçlerin sağlanması, sağlık ve

güvenlik tedbirlerinin değişen şartlara uygun hale getirilmesi ve mevcut durumun iyileştirilmesi için çalışmalar yapar. İşveren, işyerinde alınan iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyulup uyulmadığını izler, denetler ve uygunsuzlukların giderilmesini sağlarken, risk değerlendirmesi yapar veya yaptırır.

12 Haziran 1989 Tarihli, İşçilerin Güvenlik ve Sağlığının Geliştirilmesini Destekleyen Önlemler Alınması Hakkındaki 89/391/EEC Sayılı Avrupa Birliği yönergesindeki, Avrupa Birliği'nin iş sağlığı ve güvenliği alanındaki temel ilke ve kurallarını belirleyen hukuki metne uygun olarak hazırlanan risk değerlendirilmesi yönetmeliğiyle, risk değerlendirmesinin şeffaflığı, hayata geçirilmiştir (Özdemir, 2014, 240).

Risk değerlendirmesi yönetmeliğinde risk değerlendirme aşamaları; risk değerlendirmesi, tehlikelerin tanımlanması, risklerin belirlenmesi ve analizi, risk kontrol adımları, dokümantasyon ve risk değerlendirmesinin yenilenmesi şeklinde aşamalandırılmıştır.

29 Aralık 2012 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren, İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği ile işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği yönünden yapılacak risk değerlendirme çalışmalarının usul ve esasları düzenlenmiştir. Yönetmeliğin 12. Maddesi'nde yer alan risk değerlendirmesiyle ilgili düzenleme de; tehlike sınıfına göre çok tehlikeli, tehlikeli ve az tehlikeli işyerlerinde sırasıyla en geç iki, dört ve altı yılda bir yenilenir hükmü yer almaktadır.

2.RİSK DEĞERLENDİRİLMESİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET KÖRLÜĞÜ

2.1. Kadın Çalışmasında Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı

Cinsiyet, biyolojik olarak belirlenmiş ve doğuştan olduğu halde toplumsal cinsiyet, toplumda var olan kültürel, dini, ideolojik sistemlerin güçlendirdiği, geniş bir toplumsal işbölümünün yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet farklılığının dayandığı toplumsal kalıplar o kadar geniştir ki genetik farklılıklar bunu açıklamakta yetersiz kalmaktadır (Waters, 2008, s.388).

Biyolojik cinsiyetin ötesinde, toplumsal cinsiyet, toplumsal olarak kadınlığa ve erkeklığe atfedilen roller, değerler, iktidar konumlarıyla birlikte kadınlara ve erkeklere atfedilen sosyal, kültürel ve tarihsel farklılıklara toplumsal cinsiyet olarak tanımlanır(Göğüş Tan, 2018, 173)

Cinsiyetin biyolojik bir öz değil, toplumsal olarak ona atfedilen özellik, kapasite ve statü ile bağlantılı olduğu ortaya çıkınca toplumsal cinsiyet kavramıyla birlikte toplumsal cinsiyet ayrımcılığı kavramı kullanılmaya başlanmıştır.

Cinsiyet, kadın ve erkek arasında biyolojik olarak belirlenen farklılıklardır. Toplumsal cinsiyet ise kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel rol beklentileri olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı bazı çalışmalarda “kadınlar” kavramının yerine kullanılmakta ve böylece daha yansız ve nesnel bir anlatımın ön plana çıkması amaçlanmaktadır (Scott, 2007, s.12).

Cinsiyetler arası eşitlik sorunu bu kavramın ele aldığı içerikle, sadece bir kadın sorunu değildir; kadın, erkek, çocuk ve toplumun tümünü ilgilendiren bir bağlama sahiptir. Cinsiyete dayalı ayrımcılıklar ve eşitsizlikler, devleti, sivil toplumu, iktisadi ve kültürel kurumları, aile yapılarını; iktisadi gelişmişlik düzeyini ve demokratik kurumların işleyişini olumsuz etkileyen bir sorundur. Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı, cinsiyet eşitsizliğine yol açan asimetrik güç ilişkilerini, erkek egemenliğini pekiştiren kurumsal yapıları, cinsiyet atfettiğimiz özelliklerin zaman, mekân ve farklı toplum kesimlerine göre nasıl değiştiğini bize gösterir. Ayrıca cinsiyet eşitsizliklerini, biyolojik özcülüğe ve indirgemeciliğe düşmeden anlamamızı kolaylaştırır. (Sancar, 2018, 199) .

Bu konuda kadınların toplumsal cinsiyet ayrımcılığından kurtulmaları için düzenlenen en etkili güvencelerden biri Cedaw'dır. Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi bağlamında CEDAW, Kadın Hakları anayasası olarak kabul edilen uluslararası bir insan hakları sözleşmesidir. CEDAW sözleşmesinin 1. maddesinde “kadınlara karşı ayırım” deyimini kadınların, medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir.’ şeklinde tanımlanmıştır (Özdamar, 2009, 115).

Çalışma yaşamının egemen cinsiyetçi söylem ve kalıp yargıları TC eşitsizliği ve ayrımcılık yaratılmasında kilit rol oynamaktadır. Öte yandan geleneksel çalışma ilişkileri söyleminde hem kurumlar, çalışanlar ve örgütler, hem de iş süreçleri ve çatışma ilişkileri; cinsiyetsiz ya da nötr cinsiyetli olarak kabul edilmektedir. Bu durum sadece kadınların istihdama katılımının ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının daha az dikkate değer bulunmasının bir sonucu olarak görülmemekte, çalışma ilişkileri geleneğinin; işgücü piyasasındaki ve çalışma ilişkilerindeki yeni eğilimleri ve gelişmeleri, görebilmekteki yetersizliği ile ilişkilendirilmektedir (Kirton ve Greene, 2005, s.142).

İşgücü piyasasında emeğin kullanımı açısından bir cinsiyet farklılığı bulunmaktadır. İşgücü piyasasında kadın ve erkeğin beklentileri, kendilerine biçilen toplumsal roller gereği aynı değildir. Erkekler, kendisine biçilen toplumsal rolü gereği kadına göre daha çalışma yaşamında iyi bir konumda bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak kadınlar erkeklerin ücret, çalışma koşulları ve sosyal haklar açısından yetersiz gördüğü alanlarda daha fazla istihdam edilmektedir (Suğur, 2005, s.51).

2.2. Çalışma İlişkilerinde Toplumsal Cinsiyet Körlüğü Kavramı

Toplumsal cinsiyet körlüğü; sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bağlamlarda tanımlanan farklı cinsiyet rollerini görememe ve bu durumun eşitsizlik yarattığını anlayamama, toplumsal cinsiyet boyutunu ele almama durumudur. (Göğüş tan, 2018, 173) Toplumsal cinsiyet körlüğü, politika, düşünsel yaklaşım gibi birçok farklı olguyu betimlerken kullanılan bir kavram olarak, çalışma ve sosyal yaşam içindeki olaylarda toplumsal cinsiyetin görülmediğini ve dikkate alınmadığını anlatır. Toplumsal cinsiyeti göz önüne almayarak yapılan bu hata, yalnızca sosyal yaşamla birlikte çalışma ilişkilerinin bir kısmını görmezden gelmenin ötesinde, çalışma yaşamını eksikli hale getirmektedir.

Cins temelinde ayrımcılığın sürmesine yardım eden cins körlüğü; kadınla erkeğin ihtiyaçları, çıkarları, kaynaklara, iktidar ya da sosyo-politik statüye erişimleri konusundaki farklılıklarını göz önünde tutamama; düşünce ya da uygulamada cins çözümlenmesinden yoksunluk olarak anlaşılır.

Çalışma yaşamında ortaya çıkan cinsiyetsiz davranışlar, cinsiyet körü tutum ve politikalarla cinsiyet eşitsizliklerinin ve ayrımcılığının sürdürülmesine neden olmaktadır. Bu yönüyle cinsiyet körlüğü ile cinsiyet ayrımcılığı birbirini tamamlayarak ve çoğaltarak, kadınlar aleyhine ayrımcılık üreten tutum ve davranışlardır.

Çalışma ilişkileri geleneği içinde ortaya çıkan toplumsal cinsiyet körlüğü, çalışanların cinsiyetinin tanınmaması anlamına gelmektedir. Çalışma ilişkilerinde, kadınlar toplumsal cinsiyet öznesi olurken, erkeklere pozitif ayrımcılık yapılması, çalışma ilişkilerine ve kurumlarına sadece yapısal olarak yaklaşılması; daha çok erkek baskın mesleklerde yapılanma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Çalışma ilişkilerinin teorik boyutunun yanında politika üretmeye odaklı olduğu düşünüldüğünde, bu maskülen yapının; toplumsal cinsiyetin ve eşitsizliğin görünmezliğine, neden olduğu ileri sürülebilir (Kirton, 2006, s.1). Toplumsal cinsiyetin çalışma ilişkileri geleneği içinde yer almamasının en önemli nedeni olarak toplumsal cinsiyetin köklerinin işyeri ilişkileri içine değil aile içine uzandığının kabul edilmiş olması gösterilmektedir (Wajcman, 2000, s.187).

Cinsiyet körlüğü ile ilgili önemli boyutlardan biri, cinsiyet ayrımcılığı ile karıştırılmasıdır. Cinsiyet körlüğü ile mücadele cinsiyet ayrımcılığı ile mücadelenin bir parçasıdır. Farklı cinsiyetler için farklı sonuçlar doğuran politikaların belli ve sınırlı ilkeler ile her somut olayın özelliğine göre irdelenmesi, cinsiyet körlüğü ile cinsiyet ayrımcılığına karşı mücadelede çok önemli sonuçlar yaratır. Farklılıkları vurgulamanın içeriği, hangi farklılıkları, kimin ve nasıl vurguladığına bağlı olarak değişmektedir. Toplumsal cinsiyetin yalnızca kadınları temsil ettiğinin düşünülmesi kadınları ikincil konumda tutacaktır. Toplumsal cinsiyet kadınların yaşadığı bir deneyimden çok, kadınların ve erkeklerin çalışma hayatı ve kurumlarını birbirinden çok farklı şekillerde deneyimlediği bir sosyal süreç olarak ele alınmalıdır.

Çalışanların toplumsal cinsiyet karakterleriyle bir bütün olarak kabul edilmesi iş, işgücü ve çalışma yaşamının bütünüyle anlaşılabilmesini kolaylaştıracaktır. Geleneksel çalışma ilişkilerinin toplumsal cinsiyet bakış açısıyla yeniden ele alınması ya da yeni kavramlar ve yaklaşımlarla yeni ve toplumsal cinsiyete duyarlı çalışma ilişkilerine odaklanmak gerekmektedir.

2.3. Risk Değerlendirmesinde Toplumsal Cinsiyet Körlüğü

Risk değerlendirmesi çalışmaları, işyerlerindeki mevcut tehlikelerin ve bu tehlikelerin neden olacağı risklerin tanımlandığı, önem sırasına göre sıralandığı ve bu tehlikelere karşı alınacak önlemlerin belirlendiği proaktif, önleyici çalışmalardır.

Yönetmeliğin 7. Maddesinde Rsk Değerlendirilmesi; risk değerlendirmesi; tüm işyerleri için tasarım veya kuruluş aşamasından başlamak üzere tehlikeleri tanımlama, riskleri belirleme ve analiz etme, risk kontrol tedbirlerinin kararlaştırılması, dokümantasyon, yapılan çalışmaların güncellenmesi ve gerektiğinde yenileme aşamaları izlenerek gerçekleştirileceği ifade edilerek, çalışanların risk değerlendirmesinde; ihtiyaç duyulan her aşamada sürece katılarak görüşlerinin alınması sağlanır, denilerek çalışanların ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği belirtilmiştir.

Yönetmeliğin 8/4 fıkrasında yer alan, 'Çalışma ortamında bulunan fiziksel, kimyasal, biyolojik, psikososyal, ergonomik ve benzeri tehlike kaynaklarının neden olduğu tehlikeler ile ilgili işyerinde daha önce kontrol, ölçüm, inceleme ve araştırma çalışması yapılmamış ise risk değerlendirmesi çalışmalarında kullanılmak üzere; bu tehlikelerin, nitelik ve niceliklerini ve çalışanların bunlara maruziyet seviyelerini belirlemek amacıyla gerekli bütün kontrol, ölçüm, inceleme ve araştırmalar yapılır.' Hükmüyle birlikte işyerinde çalışanlar için düzenlenen psikososyal risklerin ele alınması yerinde olmuştur(Özdemir, 2014, 242). Ancak bu düzenlemelerde kadınlara ayrıca bir koruma sağlanmadığı açıkça görülmektedir.

Süreç içinde psikososyal risklerin öneminin farkında olunmasıyla bu konudaki çalışmaların hız kazanmasına rağmen, doğrudan kadın çalışanların sağlığını ilgilendiren risk ve tehlikeler halen göz ardı edilmektedir. (Balkır, 2012, 90)

Kadın çalışanların bedensel farklılıkları ve ihtiyaçları erkek çalışanlardan çok farklıdır. İş sağlığı bağlamında temizlik ve hijyen ihtiyaçları özellik arz eder. Risk değerlendirmesi yapılırken kadınların temizlik ve bedensel ihtiyaçlarının da dikkate alınması gerekir.

Kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları engeller, çoğunlukla salt cinsiyetleri yüzünden önlerine çıkar. Çalışan kadınların sağlığı birçok sosyal ve fiziksel değişkenle ilişkili olup, risk değerlendirmeleri bu faktörler göz önüne alınmalıdır.

Kadın sağlığı denildiğinde, ilk olarak akıllara üreme sağlığı ve aile planlaması gelmektedir. Te yandan çalışma ortamında kadınların genel sağlık ve üreme sağlığına zararlı etkileri olduğu bilinen çok sayıda fiziksel, kimyasal, biyolojik, psikososyal etmen bulunmaktadır. Bu etmenlerin bilinmesi, işyerinde sağlık riski yaratan etmenleri önlemeye yönelik risk değerlendirmeleri yapılması ve bu değerlendirmelere göre, önleyici program ve politikalar geliştirerek kadın çalışanların sağlığını koruyabilmek için çok önemlidir(Gül ve diğerleri, 2014, 169)

Kadınların işyeri ortam koşulları nedeniyle, hastalıklara yakalanma olasılıkları erkeklere oranla daha yüksek bulunmaktadır. Uzun süren çalışma saatleri kadınlar için zorlayıcı olup, erkeklere göre yorgunluk hissetmeleri daha kolaydır. Sürekli ayakta kalarak çalışmak kadınlar için sağlık açısından uygunsuz bir çalışma şekli olup varis, bel fitiği, taban çökmesi, ayaklarda şekil bozukluğu gibi fiziksel sorunlara yol açabilmektedir. Ayakta yapılan işlerde çalışan kadınlara oranla, oturarak çalışan kadınlarda menstruasyon düzensizlikleri daha az görülmektedir.

Aynı şekilde ayakta durarak çalışanlarda erken doğum olasılığı daha yüksektir. Kadınların hamilelik dönemlerinde işyerlerinde toksik içerikli etkenlere maruz kalmaları durumunda, anneyi etkileyen bu maddelerin aynı zamanda fetüsü da etkileyebildiği, düşüklere ve sakat doğumlara yol açtığı bilinmektedir. İşyeri ikliminden kaynaklı çeşitli psikososyal risk etmenleri (monoton iş, mobbing, stres v.b.) de gebelikle ilgili komplikasyonlara, spontan düşük, erken doğum gibi sorunlara neden olmaktadır. Ağır metaller ve Pb, Cd, Hg vb. gibi bazı kimyasallara ve radyasyona maruz kalma, bebeklerin düşük tartılı doğma riskini arttırmaktadır. Doğum sonrası dönemde de, çalışma ortamında çeşitli zararlılara maruz kalma, bu maddelerin anne sütünden çocuğa da geçmesiyle, bebeğin gelişiminde çeşitli arazlar ortaya çıkarmaktadır. Çalışma ortamından ev ortamına farkına varılmadan giysi vb. ile taşınabilen maddeler de evde bulunan çocukların sağlığını olumsuz etkileyebilmektedir. Gül ve diğerleri, 2014, 174)

Kadın çalışanların çalışma yaşamında karşılaşılabilecek olduğu tüm bu sağlık sorunlarının işyerlerindeki risk değerlendirmelerinde dikkate alınmadığını ve bu bağlamda toplumsal cinsiyet körlüğü yaşandığı çok açıktır. İş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili mevzuat ve yasal düzenlemelerde de sadece erkek norm modeline göre planlanmış klasik iş sağlığı ve güvenliği risk değerlemeleri yapılması ve bu bağlamdaki cinsiyet körlüğü kadınları riskli bir ortamda çalışmaya mahkûm ederek, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ayrımcılık yaratmaktadır.

SONUÇ

İş sağlığı ve güvenliği açısından iş kazalarını ve meslek hastalıklarını önlemek için öncelikle işyerinde mevcut risklerin saptanması gerekmektedir. İş yerinde risklerin belirlenmesi ve bunlara uygun tedbir planlamasının yapılması iş sağlığı ve güvenliğinin gereğidir İş sağlığı ve güvenliği mevzuatında, işyerlerinde işçilerin iş sağlığı ve güvenliğini korumak için zorunlu olarak yapılan risk değerlendirilmesinde kadın çalışanlarla ilgili hiç bir psikososyal tehlike ve risk göz önüne alınmamıştır.

Toplumsal cinsiyet körlüğü; sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bağlamlarda tanımlanan farklı cinsiyet rollerini görememe ve bu durumun eşitsizlik yarattığını anlayamama durumudur. Cins temelinde ayrımcılığın sürmesine yardım eden cins körlüğü; kadımla erkeğin birbirinden farklı ihtiyaç ve çıkarlarını görmezden gelerek, düşünce ya da uygulamalarda cins çözümlemesinden yoksunluk halidir.

Mevcut yasalar çerçevesinde işyerlerindeki risk değerlendirilmesi yapılır ve buna göre gerekli önlemler alınırken, kadınları görmezden gelen cins körü davranışların doğrudan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve ayrımcılığı artırmaktadır.

Kadın çalışanların hiçbir tehlike ve riskin olmadığı bir işyerinde insanca çalışma hakları bulunmaktadır. Tam da bu nedenle işyerlerindeki risk değerlendirmelerinde kadınların özgün koşulları dikkate alınarak, işyerlerinde iş sağlığı ile ilgili tedbirler ve düzenlemeler yapılarak, çalışma ortamı ve çalışma koşulları, cinsiyet körü uygulamalardan arındırılmalıdır. Aksi takdirde mevcut yasalar çerçevesindeki uygulamalarla işyerlerindeki risk değerlendirilmelerindeki cinsiyet körlüğü ve cins körü davranışlarla toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ve eşitsizliği artarak, çoğalacak ve gelecek nesillere taşınacaktır.

KAYNAKÇA

Akın, A.,(2007) Toplumsal Cinsiyet (Gender) Ayrımcılığı ve Sağlık, Toplum Hekimliği Bülteni, Cilt 26, Sayı 2, Mayıs-Ağustos 2007.

Arıcı, K.(1999), İşçi Sağlığı Ve Güvenliği Dersleri, Ankara.

Ateş, Z.G.,(2020), "Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından Eğitilmeleri". Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 28 / 2 (Temmuz 2020): 713-744 . <https://doi.org/10.15337/suhfd.738406>

Balkır, Z. G. (2012). 'İş Sağlığı ve Güvenliği Hakkının Korunması: İşverenin İş Sağlığı ve Güvenliği Organizasyonu', Sosyal Güvenlik Dergisi, Ocak 2012, Cilt 2, Sayı 1, (56-91)

Bayram, Fuat (2008), İş Sağlığı Ve Güvenliği Denetimi, İstanbul.

Connel, R.W.,(1998), Toplumsal Cinsiyet ve İktidar, İstanbul.

Çoban Keneş, H. (2014), "Yeni ırkçılığın bileşeni olarak cinsiyetçilik: Irkçılığın cinsiyetçilikle eklemelenmesi" Fe Dergi 6, no. 2 (2014), 62-80. URL: http://cins.ankara.edu.tr/12_6.html

Danieli, A (2006, 'Gender: The Missing Link in Industrial Relations Research', Industrial Relations Journal, Vol.37, Iss.4, 329-343.

Demirbilek, T. (2005), İş Güvenliği Kültürü, İzmir.

Dökmen, Z. Y.,(2006), Toplumsal Cinsiyet, İstanbul.

Ecehan balta, (2021),cinsiyetçilik, <https://feministbellek.org/cinsiyetçilik>

Eyüboğlu, Ayşe ve diğerleri, (2000), Kentlerde Kadınlar Çalışma Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutları, Ankara: KSSGM.

Giddens, A., Sosyoloji, Erişim: 10.102020 <http://www.birkok.net/dersnotlari/sosyoloji/cinsellik.htm>

Gül , H., Yalçınoğlu ,N., ve Atlı ,Z. C., (2024), ' Türkiye’de Çalışma Yaşamında Kadının Konumu ve Sorunları', TAF Preventive Medicine Bulletin, 2014:13(2) www.korhek.org 169 Derleme,(169-176)

Güzel, A., Okur, A.R. ve Canıklıoğlu, N.,(2009), Sosyal Güvenlik Hukuku, İstanbul.

Göğüş Tan, M.,(2018), “CEİD YAYINLARI: 3 Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Ankara.

Hartmann, H., (2006), Marksizm’le Feminizm’in Mutsuz Evliliği, (Çeviren: Gülşat Aygen), İstanbul: Agora Kitaplığı.

Kabakcı, M. (2009), Avrupa Birliği İş Hukukunda İşverenin İş Sağlığı ve Güvenliği ile İlgili Temel Yükümlülükleri ve Türk Mevzuatının Uyumu, İstanbul.

KAĞNICIOĞLU,D., (2015), ‘Endüstri İlişkileri Disiplininin Kayıp Halkası Olarak Toplumsal Cinsiyet’, Çalışma ve Toplum, 2015/2 89-110

Kirton G., Greene, A. (2005) “Gender, Equality and Industrial Relations in The New Europe:An Introduction”, European Journal of Industrial Relations, 11:141.

Kirton, G. (2006) The Making of Women Trade Unionists, Gender and Organizational Theory Series, Hampshire: Ashgate, (1-25).

Koray, M. (2005) “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Cinsiyet Eşitliği Politikaları”, Çalışma ve Toplum, 2011/2, (13-54).

Koray, M. ve diğerleri, (1999) Gıda işkolunda Çalışan Kadınların Koşullar ve Geleceği, Ankara: KSSGM.

Koray, M., (1993) Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri, İstanbul: Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları, (Yayın No:23).

Mackintosh, M., (1981) “Gender Economics: The Sexual Division of Labour and The Subordination of Women”, Of Marriage and The Market: Women's Subordination Internationally and Its Lessons, içinde, (Editors: Kate Young, Carol Wolkowitz&Roslyn McCullagh) Londra: Routledge, (3-17).

Mollamahmutoğlu, H. (2005), İş Hukuku, Ankara, s.725.

Tuncay, C ve Ekmekçi, Ö., (2011), Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, İstanbul.

Molyneux, Maxine, (1992) “Ev Emeği Tartışması ve Ötesi”, Kadının Görünmeyen Emeği: Maddecı Bir Feminizm Üzerine, içinde, (Derleme: Gülnur Savran ve Nesrin Tura) İstanbul: Kardelen Yayınları, (92–128).

Sancar, S. (2018), Siyasal Kararlara Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Ankara.

Scott, J. (2007). Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi, İstanbul: Agora Kitaplığı, (10-25).

Suğur, S.,(2006), Toplumsal Yaşamda Kadın, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Suğur, S. (2005) “Türkiye’de Tekstil Sektöründe Kadın Emeği ve Değişen Toplumsal Cinsiyet İlişkileri.” Amme İdaresi Dergisi, Cilt 38, Sayı 1, 47-68

Süzek, Sarper (1985), İş Güvenliği Hukuku, Ankara.

Ostergaard, Lise, (1992) “Gender”, Gender and Development. A Practical Guide, içinde, (Derlem: Lise Ostergaard) Londra ve Newyork: Routledge. (1–10)

Odabaş, Z.Y. (2010), Sürdürülebilir Afet Yönetimi ve Kadın, ANKARA.

Örücü, E., Kılıç, R. ve Kılıç T. (2007), ” Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği.”, Yönetim ve Ekonomi, C.14, S.2, (117-135).

ÖZDAMAR, D., (2009), **CEDAW Sözleşmesi**, Ankara.

Özçatal, E. Ö., (2011), ‘Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı’ Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, S. 1, Güz 2011 (21-39).

ERDEM Özdemir, İş sağlığı ve Güvenliği Hukuku, İstanbul 2014.

Özkazanç, A. Bilim ve Toplumsal Cinsiyet, <http://kasaum.ankara.edu.tr/gorsel/129952923>. Erişim: 11.12.2013.

Özvarış, Ş. B., (2007)“Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Sağlık”, STED Sürekli Tıp Dergisi, 2007. s.7. Erişim: 10.8.2012 <http://www.ttb.org.tr/STED/2007/mart/kadin.pdf> 10.8.2012

Taborga, C.,ve Bearyl L., (2000) Cins Bakış Sözlüğü, (Çev. Ertuğrul Kürkçü ve Nadire Mater) İstanbul: İletişim Vakfı Yayınları, Yayın No:3.

TULUKÇU, B., “İşverenin Risk Değerlendirmesi Yükümlülüğünün Hukuki Boyutu”, MÜHFD, Prof. Dr. Ali Rıza Okur’a Armağan, Cilt 20, Sayı 1, 2014, s. 717 .

TUSİAD, (2008), “İşgücüne Katılım ve İstihdam”, Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri Raporu, <http://www.tusiad.org.tr/FileArchive/KADINRAPOR.pdf>

<http://www.birkok.net/dersnotlari/sosyoloji/cinsellik.htm>

Wajcman, J. (2000) “Feminism Facing Industrial Relations in Britain.” British Journal of Industrial Relations, 38:2, 183-201.

Waters, M. (2008) Modern Sosyoloji Kuramları (çev. Z. Cirhinlioğlu), İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Presentation ID / Sunum No= 30

Oral Presentation / Sözlü Sunum

РУССКИЙ ЯЗЫК В ПРОВИНЦИИ ЧАНАККАЛЕ, ТУРЦИЯ
Russian Language in the Province of Canakkale, Turkey

Dr. Öğr.Üyesi MARIA STOYANOVA

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü
Maria.Stoyanova.ru@gmail.com

Появление первого сколько-нибудь представительного русскоязычного сообщества в провинции Чанаккале можно отнести к ноябрю 1920 года, когда регулярные части 1-го Армейского корпуса Русской армии генерала П.Н. Врангеля разбили лагерь в окрестности городка Галлиполи (сов. тур. Гелиболу). Последние части 1-го Армейского корпуса покинули разбитый под Галлиполи лагерь в мае 1923 г. В силу специфического характера и особенностей это сообщество оказало сильное, но краткосрочное влияние на местный социум. Следующим этапом активного присутствия русской культуры и языка можно назвать 2008 г., когда в Чанаккалинском университете 18 марта на факультете туризма начали преподавать русский язык будущим специалистам туристической отрасли. Постепенно русский язык в качестве учебной дисциплины был введён в других образовательных учреждениях Чанаккалинского региона. В городе был организован клуб для поддержки и развития русского языка для детей-билингвов. В статье представлены и проанализированы статистические данные о количестве студентов, изучающих русский язык, об их мотивации в выборе этого языка. Описана в общих чертах система аудиторной и внеаудиторной работы, целью которой является не только изучение русского языка, но и знакомство с русской культурой и традициями.

Ключевые слова: русский язык как иностранный, государственные вузы и лицеи Турции, турецкие студенты, мотивация к изучению иностранного языка.

Abstract

The first Russian-speaking community in the Canakkale region appeared in November 1920. Then the 1st Army Corps of the Russian Army, General P.N. Wrangel camped in the neighborhood of Gallipoli (the modern Turkish name is Gelibolu). The last units of the Army left the camp at Gallipoli in May 1923. This community had a strong, but short-term impact on the local society. The next stage in the active presence of Russian culture and language can be called 2008. This year at the Canakkale Onsekiz Mart University, at the Faculty of Tourism, future specialists of the tourism industry began to study the Russian language. Later, the Russian language was introduced as an academic discipline in other educational institutions of the Canakkale region. A club for the support and development of the Russian language for bilingual children was organized in the city in 2015. The article presents and analyzes statistical data on the number of students studying Russian, on their motivation in choosing this language. The system of classroom and extracurricular work is described, the purpose of which is not only the study of the Russian language, but also the acquaintance with Russian culture and traditions.

Keywords: Russian as a foreign language, State University of Turkey, Turkish students, Motivation to learn a foreign language.

Турецкая провинция Чанаккале расположена в северо-западной части страны, а административный центр – город Чанаккале – примерно одинаково удалён от крупнейших городов страны – Измира и Стамбула, на 320 км от каждого. Многочисленные культурные, научные, экономические, политические русско-турецкие контакты в пределах больших городов не раз становились объектом исследований. Представленный ниже обзор будет сфокусирован на присутствии русского языка на территории провинции Чанаккале.

Провинция Чанаккале расположена в Европе и Азии, на берегах пролива Дарданеллы, её территория омывается Эгейским (с юга и запада) и Мраморным (с севера) морями. В древности эта область была известна как Троада (совр. п-ов Бига) и Херсонес Фракийский (совр. Галлиполийский п-ов) и находилась на пересечении крупнейших торговых путей античного времени. Географическое положение этих мест обусловило заселение их представителями разных национальностей. К началу XX в. начала самыми многочисленными представителями были греки, турки, армяне и евреи.

Социально-политические катастрофы в Российской империи в начале XX в. привели к тому, что эти земли на два с половиной года стали домом для 26 590 русскоязычных беженцев – как военных из состава Русской армии генерала П.Н. Врангеля, так и гражданских. 22 ноября 1920 г. на рейде портового городка Галлиполи (совр. Гелиболу) встали два русских парохода, пришедших из Константинополя. На них прибыли первые части 1-го Армейского корпуса генерала А.П. Кутепова, месяц назад эвакуировавшиеся из занятого Красной Армией Крыма. Всего в Галлиполи прибыло 26590 человек: солдат, офицеров, женщин, детей, чиновников, врачей. Большая их часть разместилась в лагере беженцев в 6 км. от города, некоторые – в самом городе Галлиполи.

За время пребывания русских в Галлиполи между прибывшими и местными жителями регулярно происходил культурный и лингвистический обмен: «К постоянно живущим в городе русским ежедневно прибавлялось переменное количество из живущих в лагере, и город буквально заполнялся русской толпой. Появлялись русские вывески, карточки на дверях, объявления, афиши; русский говор был слышен всюду, и скоро русский язык, правда ломаный и примитивный, вошел в обиход города. Стали общеупотребительными слова: «хорошо» и «не хорошо», «хлеб», «маленький», «мама», «сколько» и т.д. Летом еще приводили в пример следующую сценку: торговец-турок уверял сенегальца, что виноград «карашо», а сенегалец с такой же настойчивостью твердил: «не карашо». С другой стороны, такие слова, как «кардаш», «эфенди», «камера», «экмек», «йок», «якши», «яман», «кач» и др., вошли в обычный разговорный язык русских, а многие женщины и дети научились довольно свободно говорить и объясняться по-турецки и по-гречески». (Арат, Ибрагимов, Чалышкан, 2021: 119). Последние части 1-го Армейского корпуса покинули Галлиполи и окрестности в мае 1923 г.

Следующий приток русскоязычного населения начался в 1990-х гг., после распада Советского Союза, когда у граждан бывших союзных республик появилась возможность свободно выезжать за границу, а Турецкая республика стала открывать учебные программы, привлекающие на учёбу в лицеи и университеты на льготных условиях тюркоязычную молодёжь.

К 2021 году в провинции Чанаккале сложилась русскоязычная диаспора, объединяющая больше 100 человек разных национальностей.

В то же время русский язык начали преподавать в нескольких учебных заведениях провинции Чанаккале.

Государственный университет 18 марта города Чанаккале был основан в 1992 г., и сейчас это один из наиболее крупных университетов Турции. На сентябрь 2021 г. количество студентов, магистрантов и аспирантов всех факультетов и филиалов университета составило почти сорок семь с половиной тысяч человек (<http://www.comu.edu.tr>). Кафедры русской филологии в университете нет, но в качестве второго иностранного языка русский язык изучают студенты следующих отделений Чанаккалинского университета:

- Факультет туризма (Turizm Fakültesi) – с 2008 года;
- Факультет прикладных наук в г. Бига (Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi), специальность «Международные отношения» – с 2014 года;
- Высшее профессиональное училище города Айваджик (Ayvaciık Meslek Yüksekokulu), специальность «Туристический менеджмент» – с 2011 года.

Помимо этого, группы изучающих русский язык организуются на Инженерном факультете и на Факультете международных отношений. Кроме подразделений университета, русский язык преподают ещё только в Чанаккалинском профессиональном лицее гостиничного менеджмента и туризма (Çanakkale Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi) – с 2015 года.

На сегодняшний день самое большое количество студентов, изучающих русский язык, обучается на факультете туризма. Факультет туризма был основан в числе первых факультетов университетов, в 1993 г. (тогда он назывался «Высшая школа гостиничного бизнеса»). Курс русского языка был введён по просьбам студентов в сентябре 2008 г. Изучение второго иностранного языка (после английского) является обязательным для студентов, и они выбирают один из трёх языков: немецкий, русский или японский. В сентябре 2008 г. русский язык выбрали 75 первокурсников, в мае 2017 г. общее количество студентов, изучающих русский язык по программе бакалавриата, было почти 500 человек, с ними работали 4 преподавателя (родом из Казахстана, Кыргызстана, России и Турции).

В текущем учебном году (2021/22) количество студентов уменьшилось (за счёт сокращения вечернего отделения), оно составляет 270 человек.

Русский язык изучают студенты двух кафедр: «Туристический и гостиничный менеджмент» и «Организация путешествий», учебная программа предполагает изучение языка в течение 8 семестров по 4 часа в неделю.

С целью выяснения мотивации изучения русского языка у студентов факультета туризма каждый год проводится опрос первокурсников. Результаты опроса отражены в диаграммах:

Диаграммы

1.

Как это видно из диаграмм, главный мотив при выборе этого предмета – надежда на то, что русский язык пригодится в будущей работе (95%), около 3% студентов русский язык нужен на работе уже сейчас. Весьма показательно, что интерес к русской культуре и/или истории стал причиной выбора языка только у шести студентов. Заметим, что схожие результаты анкетирования были получены, например,

Опрос в ноябре 2021 года показал примерно те же результаты:

Диаграмма

2.

Чтобы достичь поставленных целей обучения, преподаватели факультета используют следующие методические приёмы:

1. За время обучения студенты осваивают объём грамматики уровня А-2 (языкового портфеля Совета Европы), но основное внимание уделяется отработке коммуникативно значимой грамматики (П.п. в значении места: «на третьем этаже», В.п. в значении объекта: «принести минеральную воду», Д.п. в значении необходимости: «кому? надо / нужно / нравится...»), согласование прилагательных: «пятизвёздочный отель», «пятизвёздочная гостиница», краткие причастия «готов», «свободен»). Менее частотные грамматические конструкции выносятся в пассив, на уровне узнавания в устной и письменной речи.

2. Лексика для занятий должна удовлетворять профессиональным потребностям работников сферы туризма, поэтому она тщательно отбирается преподавателями, переводится и формируется в понедельные словари. В зачёты и экзамены обязательно входит проверка знаний лексики.

3. Как совершенно точно заметили Л.М. Абазова и Т.М. Танашева, «коммуникабельные по своей природе, турки легко усваивают язык в процессе речевого общения» (Абазова, Танашева, 2021: 34). К сожалению, турецкая школьная система не способствует развитию навыка устной речи на иностранном языке. В процессе изучения английского языка школьники выполняют огромное количество тестовых заданий, контроль знаний также обычно состоит из письменного тестового задания. Так как одна из первых задач работников гостиниц и ресторанов – понять гостей и корректно ответить им, то есть развитие устной речи, упражнения на аудирование в университетской аудитории выполняются практически на каждом занятии. С первого семестра обязательными составляющими итоговых баллов являются устные экзамены, а в письменные экзамены входит аудирование.

4. Турецких студентов очень привлекают групповые формы работы: так они чувствуют поддержку друг друга, имеют возможность «развивать индивидуальные способности каждого, /.../ начинают чувствовать уверенность в своих силах» (см. В.Гюльгюден, 2015: 167). Часть учебных и контрольных заданий проводятся в парах и группах (метод проектов, ролевых игр).

5. Так как наполняемость групп очень высокая (до 35 человек в группе), преподавателям приходится решать вопрос индивидуального подхода к студентам. Это удобно реализовать с помощью домашнего чтения. Студентам предлагается для домашнего прочтения 2-3 текста за

семестр, которые подбираются индивидуально, с учётом уровня владения языком, личных и профессиональных интересов учащихся. Для этих целей преподавателями собрана текстотека по профилю факультета: «Цистерна Базилика», «Один день в Памуккале», «Гостиница «Москва», «Елисеевский магазин» и т.д.

6. Для того, чтобы приблизить учебную ситуацию к реальной, студентам предлагаются аутентичные тексты, связанные с их специальностью, а также для выполнения некоторых коммуникативных заданий нужно обратиться к русскоязычным сайтам Интернета. Это помогает ребятам, изучающим язык вне языковой среды, преодолеть «языковой барьер» и страх перед русским языком. Например, после изучения множественного числа Родительного падежа студенты выполняют такое домашнее задание: «Вы открываете свой бутик-отель. Посмотрите интернет-каталог текстиля и напишите, сколько чего вам надо купить и сколько турецких лир это будет стоить».

7. Будущие специалисты сферы туризма должны обладать достаточным уровнем социокультурной компетенции, ведь им предстоит работать с носителями другого языка и культуры. Поэтому на занятиях языком большое внимание уделяется информации о географии, культуре и жизни в России. Студенты читают тексты об истории известнейших гостиниц и торговых домов России, традиционных блюд и туристических маршрутах; делают доклады и сообщения о традиционных праздниках, русских городах, географических и туристических объектах.

8. Чтобы повысить мотивацию изучения языка и поддерживать интерес к культуре России, силами преподавателей и русскоязычных студентов на факультете регулярно проводятся внеаудиторные мероприятия: Новогодний праздник, День русского языка, Игра по станциям и т.д. (Подробно об этом см.: Стоянова, 2019: 530). К проведению этих мероприятий следует привлекать русскоговорящих студентов факультета из соседних с Россией стран – они выступают в качестве ассистентов преподавателя и создают естественную русскоязычную среду, которой так не хватает турецким студентам.

Таким образом, к окончанию всего курса у студентов есть возможность освоить базовый русский язык на уровне А-2, выучить большой объём профессиональной лексики (около 800 единиц), научиться пользоваться российскими ресурсами Интернета, узнать об истории, культуре и жизни в России.

В 2015 году в Чанаккале был образован Центр творческого развития детей и молодёжи «Золотая рыбка», призванный развивать русский язык у детей-билингвов. В его основании участвовали 4 семьи с многоязычными детьми, а в октябре 2021 г. занятия Центра регулярно посещали 25 детей из 15 семей из Чанаккале, Биги, Гелиболу, Алтынолука, с Гёкчеады.

Главная цель Центра – создать интересную, привлекательную русскоязычную среду, в которой бы гармонично развивался русский язык, где дети могли бы реализовывать свой творческий потенциал, знакомиться с культурой и традицией славянских стран.

На сегодняшний день Центр объединяет 7 профессиональных преподавателей, которые проводят для детей занятия драмой, рисованием, рукоделием, лепкой, каллиграфией. Родители могут получить консультацию у профессиональных специалистов по билингвальному развитию детей, по дошкольному и школьному образованию по программам Российской Федерации. В поисках хороших преподавателей русского языка всё чаще к специалистам Центра обращаются турецкие родители, дети которых хотят заниматься русским языком.

Несколько раз в год в Центре проходят театрализованные праздники, среди которых «Новый год», «Масленица», «Колядки», «Осенний пушкинский бал», «Осенний праздник в стиле площадного театра», «Карнавал литературных героев». При подготовке к праздникам дети разучивают стихи, песни, танцы, разыгрывают спектакли, шьют костюмы, готовят реквизит. Праздники объединяют всех русскоязычных детей региона, их родителей, турецких родственников и друзей, которым тоже полюбились яркие, музыкальные, весёлые представления.

Таким образом, несмотря на то, что в Чанаккалинском регионе нет кафедры русской филологии, соответственно, здесь не готовят профессиональных филологов, переводчиков и преподавателей русского языка, можно сказать, что силами профессионалов-специалистов вполне удовлетворяется запрос на языковое профессиональное и детское билингвальное развитие – в государственных учебных заведениях и центре дополнительного образования.

Список литературы:

1. Абазова Л.М., Танашева Т.М. Особенности обучения турецких студентов русскому языку как иностранному. // Глобальный научный потенциал. 2021. № 7 (124). С. 33-39.
2. Арат Э., Ибрагимов А., Чалышкан В. Русская армия в Галлиполи (к 100-летию пребывания). Москва, 2021.
3. Гюльгюден В.К. Анализ результатов анкетирования турецких учащихся для определения уровня мотивации к изучению русского языка в неязыковой среде. // Сборник материалов XLVII Международной научно-практической конференции. Новосибирск, 2015. с. 162-169.
4. Стоянова М.Л. Несколько замечаний о проведении внеаудиторных мероприятий для студентов в условиях отсутствия языковой среды. // III Международный конгресс преподавателей и руководителей подготовительных факультетов (отделений) вузов РФ «Довузовский этап обучения в России и мире: язык, адаптация, социум, специальность. IV Всероссийская научно-практическая конференция «Актуальные вопросы реализации образовательных программ на подготовительных факультетах для иностранных граждан» (16–18 октября 2019 года, Москва): сборник статей / отв. ред.: М. Н. Русецкая, Е. В. Колтакова. – Москва : Гос. ИРЯ им. А. С. Пушкина, 2019. – 689 с. Стр. 529-532. ISBN 978-5-98269-205-4 УДК 378.046.2
5. <http://www.comu.edu.tr> – электронный ресурс, дата запроса: 5 ноября 2021.

Presentation ID / Sunum No= 15

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0001-6028-3338

Opportunities and Difficulties on Russia-Turkey Relations

Assoc. Prof. Dr. Muhittin Tolga Özsağlam¹

¹European University of Lefke e-mail: mozsaglam@eul.edu.tr

Abstract

Since 2000s, Russia and Turkey relations have gained a new dimension with rapprochement on their bilateral relations. First of all, both sides agreed to care their vulnerabilities in their own domestic affairs which are related with separatist movements and combating on terrorism. Therefore, Russia and Turkey focused on economic cooperation and joint energy projects as well. Afterwards, both sides have articulated strategic partnership and aimed to reach the volume of trade to \$100 Billion among themselves. Eventually, they have brought their relationship to a significant point, however they still have difficulties in their bilateral relations. In this study, the opportunities and difficulties on Russia-Turkey relations are discussed analytically with considering geopolitical and international circumstances. Additional to this, the both sides' foreign policy identities and their perceptions-perspectives are evaluated regarding their regional and global ties with international institutions and powers as well. As a result, that study indicates the opportunities and difficulties on Russia-Turkey relations with tangible facts within the international relations system.

Anahtar Kelimeler: Russia, Turkey, Trade, Energy, Foreign Policy Identity, Strategic Partnership

INTRODUCTION

The aim of this study is to indicate the difficulties and opportunities among Russia and Turkey by combining with theories of international relations. Therefore, the qualitative method is followed in this study by uniting the facts with theoretical approaches of international relations.

Russia-Turkey relations are very unique and interesting which can be identified within three different theories of international relations and these unique relations have been seen in different processes and periods as well, hence that why three different theories form the framework of this study. The difficulties on Russia-Turkey relations are discussed and identified with offensive realist and constructivist theories. On the other hand, opportunities are evaluated upon the basis of liberal theory which encourages the mutual benefit on Russia-Turkey relations.

First of all, theoretical perspectives should be defined briefly and their implications in affairs among the states within international relations system.

Offensive Realism: John Mearsheimer can be identified as the founder of this perspective, who made contribution for rebuilding realist theory which is called as a part of the neo-realist perspective. According to Mearsheimer, international politics is a brutal and dangerous thing in where great powers have rivalry among themselves (Mearsheimer, 2001). Mearsheimer underlines that the importance of the military powers of the states, because the military power is used by the states to destroy each other. Additional to this, Mearsheimer pointed that states can provide their securities by establishing their own hegemonies (Mearsheimer, 2001). Certainly, Mearsheimer has focused on the power struggle of the great powers, here Russia and Turkey can be evaluated as regional medium powers on their competition process. However, recently Russia has begun to shift to global-great power status or at least to behave as being global power within the international relations system. Here, offensive realism is getting one of the significant approaches-perspectives to define Russia-Turkey competition processes in Eurasia Basin, which includes some parts of the Near East region.

Constructivism is another approach which helps us to understand foreign policy identities of Russia and Turkey. Here, you may ask that why constructivism is important on Russia-Turkey relations. Because, both sides have different constructed identities on orientation of their foreign policies. These identities have historical roots and newly reconstructed as well. Here, Alexander Wendt's arguments are significant who focused on perceptions of the states, that shapes foreign policy behaviours of the states for other states. Wendt does not reduction the foreign policy orientations of the states to the anarchical characteristics of international relations system and also points the importance of constructed identities, interests and perceptions of the states (Wendt, 1992).

Russia has a unique cultural sphere and also constructed foreign policy as well which is combined with Eurasian perspective that why constructivist theory is appropriate to define Russian foreign policy generally and in some specific processes as well. On the other hand, Turkey has a foreign policy identity and continuity since 1950s and which is the part of Euro-Atlantic Alliance by joining to the NATO in 1952. However, it has some contradictory attitudes and axis shifts in and these can be explained by constructivism, realism or liberal approaches as well.

Liberals' arguments are so important to explain the processes on Russia-Turkey relations which are related with economic cooperation, trade and joint energy projects as well. Liberals rejects the zero-sum game theory of classical realists regarding the international relations system. They argue that mutual benefit relations (win-win) is possible among states. Liberals have emphasized on economic-trade relations among countries which takes its philosophical roots from comparative advantage theory of David Ricardo and that philosophy has been developed by other scholars; Joseph Nye and Robert Keohane who made contributions for contemporary international relations and global political economy discipline as well (Keohane and Nye, 1977). Liberals does not neglect the roles of non-governmental organizations within the international relations system, which they play crucial roles formation of economic cooperation among countries and rapprochements as well.

Keohane and Nye have focused on economic relations among states and as a result establishment of interdependency too, they underlined importance of the interdependency. According to them, the states can be affected from negatively when they have a problem among themselves, while they have economic interdependency among themselves (Keohane and Nye, 1977). As a result, sensitivities of the states emerges, due to the economic relations. Therefore, that sensitivity declines the possibility of the conflicts among the states. We may say that even the parties have conflict in some specific issues, reconciliation of the relations is possible among the disputing parties-states by using the liberal perspective.

1. COMPETITION AND CONFLICT: 1990s

After the demise of Soviet Union, political geography of Eurasia has changed dramatically by joining of newly independent states to the international community. Newly independent states had significant problems in their domestic affairs; Ethnic and regional conflicts. Hence, such conflicts have affected the orientations of the regional powers' perspectives and foreign policy orientations as well. Following the emergence of regional and ethnic conflicts, Russia has focused on conflicting regions; Georgia-Abkhazia, Nagorno Karabakh, Tajikistan, Moldova etc. Russian Military Doctrine in 1993 has become milestone on Russian foreign policy and Russia has declared its near abroad policy obviously which means to emphasize on post-Soviet Eurasia.

On the other hand, Turkey had turned its eyes towards post-Soviet Eurasia which aimed to have close relations with Caucasian and Central Asian republics in where they have historical-cultural ties. However, Turkish officials neglected influence and its reactions of Russia in related republics. Russia was still effective in the region and also trying to protect its Russian ethnic population and presence as well. Afterwards, Turkish Prime Minister Tansu Çiller had made controversial statements who implied that helped to Chechen rebels in Russia (Berberoğlu, 1997), which could not be accepted by Russia and also Russia has begun to challenge to Turkey on Kurdish-PKK issue.

There were many conflictual themes among both countries in 1990s which continued until 2000s. For example, Turkey has supported Azerbaijan in Azerbaijan-Armenia Conflict and trained Azerbaijan Army on the basis of Partnership for Peace programme of the NATO. Turkey also focused on Baku-Tbilisi-Ceyhan project which excluded Russia in energy routes by creating alternative pipeline routes. In spite of, Primakov's Eurasian perspective on formation of foreign policy during his task at the ministry of foreign affairs and prime ministry, the policies were not implemented fully and on the other hand, the relations could not be established with Turkey and other regional states on the basis of Eurasian perspective as well. Therefore, they had conflictual period during 1990s and this period can be evaluated as the domination of offensive realism in where Russia and Turkey had competition in post-Soviet Eurasia. However, we may say that Russia has already taken step to implement its Eurasianist perspective in its foreign policy, which emphasized on security issues more in post-Soviet sphere-near abroad, that perspective was conflictual with foreign policy orientations of Turkey as well. However, the steps can not be neglected for cooperation, such as Blue Stream project which was signed in 1997 and became a base for future.

Eventually, we may identify this policy emergence of Eurasianist Russian foreign policy orientations and its conflicts with Turkey's nationalist approach of Turkey which combined with offensive realism as a NATO member.

2. DOMINATION OF LIBERAL PERSPECTIVE: RAPPROCHMENT PERIOD IN 2000s

In contemporary international relations, liberal perspective has become popular theoretically in the end of 1970s. However, it has been influential in 1990s with end of the Cold War-ideological war. That perspective reflected to Russia-Turkey relations through non-governmental organizations which have mostly economic facilities. Afterwards, Turkish officials recognized the importance of volume of trade between Russia and Turkey which is more than volume of trade between Turkey and Turkic Republics in Central Asia and Caucasus. Additional to this fact, operation of Blue Stream Project in 2005 has played crucial role for rapprochement among Russia and Turkey. Russia has begun to increase its revenues from natural gas exporting and Turkey became second biggest consumer of Russian giant state company, Gazprom. Therefore, Turkey has become significant revenue source of Russian state and that why Russia has begun to feel itself as dependent on revenues from Turkey. On the other hand, Turkey became dependent on Russian natural gas reserves. As a result that created an interdependency among both sides.

Additional to the energy cooperation, Turkish construction firms and tourism agents have focused on increasing interactivity in these sectors in Russia. Hence Turkish construction firms have increased their investments in Russia and even they have begun to join the government-state tenders to build up various buildings etc. Following to these developments, Russian tourists flowed to Turkey and they have made tangible contribution for budget since mid of 2000s. Turkey has become one of the most attractive destinations for Russian tourists and Russian tourists became indispensable for Turkey tourism sector.

As a result of these, complex interdependency has emerged between Russia and Turkey. That complex interdependency did not remain in economic area and converted to social and political areas as well. Both sides have cared their vulnerabilities in domestic affairs, such as Chechen and Kurdish issues, and they identified these issues as domestic affairs of Russia and Turkey which had not to be interfered by external actors. This was a turning point on Russia-Turkey relations and helped for rapprochement to be more rapidly and planning new projects such as construction of Akkuyu Nuclear Plant in Turkey, proposal for Southern Stream project (later replaced by Turkish Stream) ,opening of Russian and Turkish cultural centers-universities in both countries.

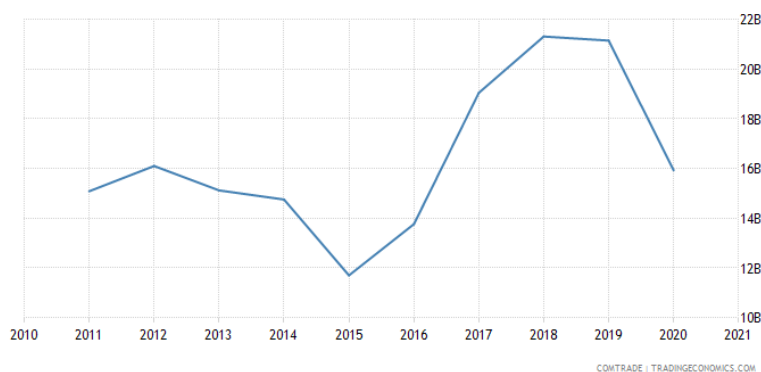

In 2010, Dmitri Medvedev , President of Russia, has visited Turkey and agreed with Tayyip Erdoğan, Prime Minister of Turkey, to establish High Level Cooperation Council to increase the volume of trade and reach to 100 Billion US Dollar within 5 years. Additional to development of trade relations, they agreed for abolition of visa requirement between Russia and Turkey (Özsağlam, 2013).

The relations among Russia and Turkey evolved to political and social dimension from economic dimension which symbolizes new functionalist approach and new institutionalism of liberal theory of international relations discipline.

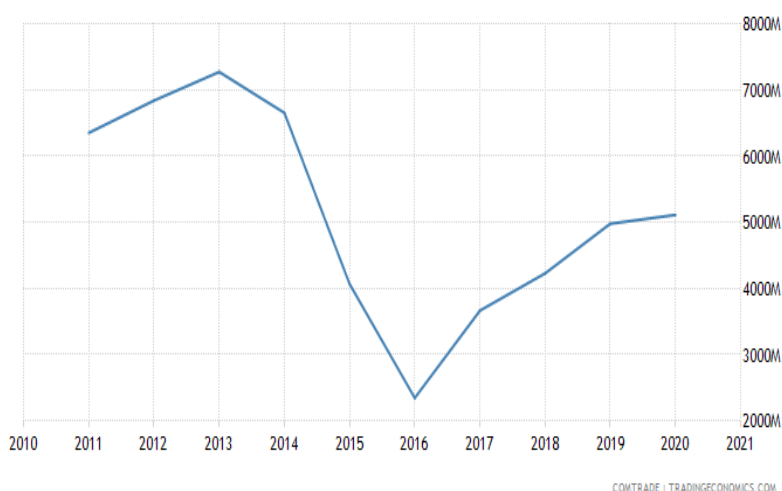
In 2000s, Russia had Eurasianist Perspective which aimed to expand its influence in post-Soviet area and some parts of near east (including Syria) and having close relations with Turkey and Iran. Russia has emphasized on energy issue to improve relations with Turkey through natural gas projects and on the other hand, establishing close relations with Iran by providing technical support to its nuclear programs. Although Turkey had different foreign policy orientations, expectations and a being member of the NATO, had focused on mutual benefit-win win liberal principle and preferred to cooperate with Russia. Therefore, both sides gave priority to liberal perception-perspective in their bilateral relations rather than focusing on their different foreign policy identities.

Reflections of Foreign Policy Perspectives on Russia-Turkey Trade Relations

Graphic:1 Russian exports to Turkey

Source: <https://tradingeconomics.com/russia/exports/turkey>

Graphic 2: Russian Imports from Turkey

Source: <https://tradingeconomics.com/russia/imports/turkey>

3. IMPACTS OF FOREIGN POLICY IDENTITIES AND THEIR COMBINATIONS WITH OFFENSIVE REALISM

There are always some issues in international relations system which become milestones to have dramatic changes on state affairs. Syrian issue has become one of these issue in 2010s on Russia-Turkey relations. Syrian crisis has reasoned emergence of differences between foreign policy identities of Russia and Turkey. Syria case can be evaluated within geopolitical interests and Eurasianist perspective for Russia. Because, Syria is a very significant geopolitical point for Russia which has got its navy bases in Tartus since 1971, Soviet period. Additional to this, Syria is inside of the Eurasian geopolitical map according to some Russian popular scholars. Therefore, Russia has supported Beshir Assad government and territorial integrity of Syria which are in harmony with Russian presence and against the involvement of Euro-Atlantic powers in the region. Russia also has securized political İslam in Syria Civil War which could be connected with Caucasian region of Russia, hence it did not tolerate opposition forces in Syria to protect its interests by using its veto right in UN Security Council not to have any international intervention to Syria. Additional to thses, Russia has strengthened its presence in Syria by deploying its air troops in Khmeimim Air Base and succeed to control significant part of Eastern Meditarrenan in sea and air as well.

On the other hand, Turkey has behaved with its western allies against Assad's government in Syria. Therefore, Turkey has taken its position by criticizing Assad's government, his policies and also supported Free Syrian Army to challenge Assad's government.

In the beginning of Syrian Civil War, Turkey has taken its role militarily and politically as well to enforce Assad to resign and establish "democratic administration by joining of Syrian opposition in Syria". Turkey's this stance has not been welcomed by Russia and Iran in which they supported Assad's government in Syria.

Russian's Eurasianist perspective which is combined with offensive realism by deploying more forces in Syria and declaration of the Maritime Doctrine has been conflictual Turkey's pro-western (as NATO member) and also offensive realist policies in Syria. In 2015, the tension has raised up between Russia and Turkey, when Turkey shut downed Russian's jet in Syria-Turkey border. Following this event, Russia-Turkey relations have tensioned more and Russia has implemented economic sanctions by interrupting the imports of agricultural products from Turkey, and Russia abandoned free visa regime for Turkish citizens. Russian media and officials have condemned Turkey that helps to ISIS in Syria as well. Therefore, the relations have come to the point of breakdown among both sides. This process impacted obviously on volume of trade among Russia-Turkey relations as it is seen in the graphics 1 and 2, Turkey also lost its tourism revenues from Russian tourists, due to the sanctions of Russian government.

Turkish business environments have suffered from this process and they lost their economic opportunities and had risky position for their investments in Russia as well. Hence, Turkish business environments (non-governmental organizations, individuals) played crucial role to create smooth atmosphere and provide reconciliation on Russia-Turkey relations. After the resignation of Ahmet Davutoğlu from his presidency at the Justice and Development Party (AKP) and the Prime Ministry, Binali Yıldırım became the President of the AKP and the Prime Minister of Turkey. Following that, he immediately changed position of Turkey and focused on repair bilateral relations with Russia. Hence, Erdoğan and Yİldırım celebrated Putin and Medvedev for Russian National Day on 14'th June 2016 by sending letters (BBC Turkish, 2016). After that, Erdoğan sent a letter to Putin on 27th June 2016 to apologize for downed Russian jet by Turkish Army (Ozsaglam, 2018). While a smoothing process was starting among Russia and Turkey, 15 July Coup d'état attempt emerged against Erdoğan in Turkey and that speeded up reconciliation process among Russia and Turkey. Because, according to the speculations which were published in media, Russian intelligence warned Erdoğan for coup d'état attempt and saved him (The Moscow Times, 2016). That was another milestone on Russia-Turkey relations and so Erdoğan has made his first trip to St.Petersburg, Russia following the coup d'état and met with Putin. The parties have agreed for rapprochement, deep economic relations and on security issues as well. Turkish officials blamed USA as being responsible for coup d'd etat due to residency of Fethullah Gülen in USA, and

also changed its Syria policy by establishing dialogue and cooperating with Iran and Russia on combating terrorism in Syria. As a result, Russia, Turkey and Iran have begun to play mediator role in Syrian Civil War and they called the conflicting parties summits in Astana, Sochi and Geneva. In spite of some differences on Syria Crisis, Russia and Turkey have begun to cooperate in Syria and establishing their economic relations in energy, construction and tourism sectors as well.

Turkey also took S-400 missiles from Russia and the parties have begun to cooperate on military field as well. That is very complicated for Turkey's position as a NATO member! (Reid, CNBC, 2019). But, it happened and created a problem between Turkey and USA

After 2016, we may say that Russia and Turkey had cooperation and competition at the same time. That why they used some opportunities and still they have them due to the mutual benefits, however they have difficulties on regional issues as well. The sources of difficulties are exists because of their differences on their foreign policy identities and orientations in where Turkey is still member of NATO, follows pro-western policies and combined with offensive realism in regional issues, sometimes even trying on global level for its assumed interests. On the other hand, Russia has Eurasianist perspective and combined it with offensive realism

Currently both sides still have opportunities to cooperate on economic relations, such as Turkey has allowed Russia to use its Economic Exclusive Economic Zone and they have worked for joint project which is named as Turk Stream, that supplies natural gas to Europe from Anapa via Turkey (Gazprom official web page). This project made Turkey energy hub for Southern Europe by bypassing Ukraine. Russia and Turkey restored their relations in bilateral trade relations as well and Russian tourists visited Turkey even the pandemic period too. However, Russia and Turkey still have difficulties in their relations, for instance, they have still struggle for economic and political power in Libya and some parts of Mediterranean. Even, Both sides have oriented towards Africa to strengthen their geopolitical presence and economic relations as well. For example, Russia has established close relations with Egypt and also agreed to deploy navy bases in Sudan in 2020 and these policies are perceived a signal for Turkey and USA too (Mardasov, 2020). Such policies symbolize offensive realist approach in a specific region and that region is not very close for both sides geographically.

Additional to these, Turkey's attitudes regarding Crimean and Donbass issues create the problem on Russia-Turkey relations. Especially, using of Turkish weapons by Ukrainian Army in Donbass have been reacted by Kremlin (Middle East in 24, 2021).

CONCLUSION

Russia-Turkey relations are in a unique line regarding theories of international relations discipline. Because, the relations give opportunity us to be evaluated with various perspectives. Because different perspectives are already involved in the relations and also we may say that these perspectives are in "struggle" on Russia-Turkey relations.

Here, we evaluated Russia-Turkey relations within three perspectives under the framework of international relations discipline. Hence, we got different results and complicated processes on Russia-Turkey relations. When the parties follow a foreign policy and that is identified with offensive realism, they got conflicts and tensions among themselves in 1990s. In early 1990s both sides' offensive realist approaches were combined with their foreign policy identities which were conflictual with each other.

In 2000s, both sides have recognized the importance of mutual benefit by cooperating in energy projects and had close trade relations as well. Therefore, this period can be evaluated with liberal perspective of international relations theory. Russia and Turkey have increased volume of trade among themselves and created joint energy projects which formed complex interdependency and provided rapprochement among Russian and Turkish communities-civil society organizations as well.

Third phase was very tough period on Russia-Turkey relations, which become in the beginning of 2010s, both sides have preferred constructed foreign policy identities and also indicated the signs of offensive realism too. Therefore, Russia and Turkey were close to fight with each others. However, third phase did not continue very long, because liberal environments have interfered to the process and

Turkey's domestic political circumstances pushed Turkey to cooperate with Russia in Syria issue as well. Eventually, Russia and Turkey restored their relations as they had in 2000s in economic relations and military as well, even though they have still difficulties due to their foreign policy perspectives which are already constructed as Turkey's pro-Western policies and Russia's stance against NATO's enlargement. On the other hand, both sides try to be influential in regional and even global politics to secure themselves which can be evaluated with offensive realist approach. However, that offensive realist approach pushes the parties to have competition in some specific issues.

Consequently, Russia and Turkey have very close relations and cooperation, however they have different foreign policy orientations which creates competition among themselves in regional base. So liberal perspective of international relations fights with constructed identities and offensive realism in this unique bilateral affairs.

REFERENCES

- Aydın, M. (2009), Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler, in Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Volume II, Eleventh Edition, p.430. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Berberoğlu, E. (1997), "Çeçen Bağlantısı", Hürriyet, 22 Ekim, 1997, <https://www.hurriyet.com.tr/cecen-baglantisi-39270070> . 15.10.2021.
- Gazprom Web Page, (2021) <http://www.gazprom.com/press/news/2020/january/article497324> , 20.10.2021.
- Keohane, R.O. and Nye J.S (1977), Power and Interdependence: World Politics in Transition, Little, Brown, Boston.
- Mardasov, A. (2020), Is Russia's naval base in Sudan a signal to Turkey ... and Biden?, Al-Monitor, Novemeber 19, 2020. <https://www.al-monitor.com/originals/2020/11/russia-military-base-sudan-signal-turkey-erdogan-biden.html> . 20.10.2021.
- Mearsheimer, J.J. (2001), The Tragedy of Great Power Politics, .W.W Norton & Company, New York.
- Middle East in 24 (2021), Russia refuses to use Turkish Weapons in Ukraine, <https://middleeast.in-24.com/world/272132.html> .15.10.2021.
- Özsaglam, M.T. (2013), "State Centric Russian Energy Policy and Rapprochement in Russia-Turkey Relations", YDÜ, Sosyal Bilimler Dergisi, Vol.VI, No.2, October.
- Özsaglam, M.T. (2018), Russia-Turkey Relations: Conflict and Limited Cooperation in the Post-Soviet Era, International Conference on Political Science ,International Relations and Sociology, The European Proceedings of Social and Behavioural Sciences.
- Reid, D. (2019) Turkey takes delivery of Russian missile system, despite risk of US sanctions, CNBC, July 12, 2019, <https://www.cnbc.com/2019/07/12/turkey-takes-s-400-russian-missiles-trump-may-impose-us-sanctions.html> 21.10.2021**
- Sönmez, M. (2016), Cost of Russian Crisis continues to rise, March 07,2016. <https://www.hurriyetdailynews.com/cost-of-russian-crisis-continues-to-rise-96107> ,21.10.2021.
- The Moscow Times (2016), Russia Warned Turkish Government About Imminent Coup – Reports, July 21, 2016, <https://themoscowtimes.com/news/russia-warnedturkey-about-imminent-coup-54674> , 20.10.2021**
- Trading Economics, <https://tradingeconomics.com/russia/imports/turkey>, 30.10.2021.
- Trading Economics, <https://tradingeconomics.com/russia/imports/turkey> 30.10.2021.
- Wendt, A,(1992) "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics, International Organization, Vol.46, No.2 (Spring), pp.391-425.**

Presentation ID / Sunum No= 12

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: ORCID-ID: 0000-0003-2225-1698

Semantik Açıdan Rus Atasözlerinde ‘Zenginlik’ ve ‘Yoksulluk’ Konsepti

Dr. Öğretim Üyesi Sonnur Aktay¹

¹Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü. sonnureretonga@anadolu.edu.tr

Özet

Atasözleri, bir milletin uzun yıllara dayanan gözlem ve deneyimlerinin sonucu olarak ortaya çıkan, dili zenginleştiren, konuşmaya güzellik katan ve onu etkileyici kılan kalıplaşmış söz birlikleridir. Dilbilimi, halkbilim, antropoloji gibi farklı disiplinlerin araştırma alanına giren atasözleri, toplumun duygu ve düşüncelerini yansıtmakla birlikte onların inançları, gelenek ve görenekleri, kimlikleri ve kültürel değerleri hakkında da bilgi verir. Bu bağlamda nesilden nesile geçen atasözleri, etraflıca araştırılması gereken konuların başında gelmektedir. Bu çalışmada Rus atasözlerinde ‘zenginlik’ ve ‘yoksulluk’ konsepti, bu kavramlara yüklenen anlamlar ve yaptığı çağrışımlar semantik ölçütte ele alınmıştır. ‘Zenginlik’ ve ‘yoksulluk’ imgesinin anlamsal içeriğine, Rus atasözlerine yansıma biçimine, bu kavramların Rus kültüründeki yerine ve kullanım şekillerine değinilmiştir. Aynı zamanda Rus atasözlerini kültürdilbilimsel bakış açısıyla değerlendiren bilim insanlarının yanı sıra, konsept kavramının içeriği, Rus atasözlerinin oluşumu, gelişimi ve tarihi hakkında yazılan bilimsel çalışmalar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rus Atasözleri, Zenginlik ve Yoksulluk Konsepti, Anlambilim, Kültürdilbilim.

A Semantic Research on the Russian Proverbs Related to ‘wealth’ and ‘poverty’

Abstract

Proverbs are stereotypes that emerge as a result of a nation's long-standing observations and experiences, enrich the language, add beauty to speech and make speech impressive. Different sciences such as linguistics, folklore, anthropology study on proverbs and it reflects the feelings and thoughts of society, but also gives information about their beliefs, traditions and customs, identities and cultural values. In this context, proverbs passed down from generation to generation are among the topics that need to be thoroughly examined. In this study, the fact of ‘wealth’ and ‘poverty’ in Russian proverbs is discussed from a semantic point of view. The image of ‘wealth’ and ‘poverty’ is reflected in Russian proverbs, the place of these concepts in Russian culture and the ways they are used are mentioned.

At the same time, scientists who evaluate Russian proverbs from a linguacultural point of view, as well as scientific studies written about the formation, development and history of Russian proverbs, are considered.

Keywords: Russian Proverbs, Wealth and Poverty Concept, Semantics, Linguaculture.

1. Giriş

Her dilde geçmiş zamandan itibaren günlük yaşamdan, gelenek-göreneklerden, yaşam biçiminden esinlenilerek oluşturulmuş kalıp ifadeler vardır. Bu ifadeler o dile zenginlik katarak, anlatılmak isteneni daha anlamlı ve güçlü kılar. Atasözleri bu ifadelerin başında gelmektedir. Çünkü atasözleri halkın iç dünyasını, karakterini ve düşünce biçimini yansıtan önemli kaynaklardır. Atasözleri deneyimlerle ortaya çıkan, halkın belleğinde uzun yıllar yaşayan ve toplumu bilgilendiren ifadelerdir. Bir halkın atasözlerini bilmek aslında o dille ilgili tarihsel bilgiye, zihniyete, ulusal ve kültürel değerlere de ulaşmak anlamına gelir.

Halkın dil bilinci, o halkın dünya görüşünün dil aracılığıyla ortaya çıkarak bütünleşmesidir. Halkın gündelik yaşamı ve milli bilinci doğrultusunda ortaya çıkan atasözleri, insanın olaylar karşısındaki farklı durumlarının bir yansımasıdır (Zamaletdinov ve Zamaletdinova, 2010: 1). Atasözleri aracılığıyla çeşitli uluslararası tema ve imgeler yansıtılarak farklı toplumların benzer ya da farklı ahlaki değerleri de ortaya çıkar. Bu bağlamda karşılaştırmalı araştırmalara da kaynaklık ettiği söylenebilir.

Atasözleri, folklor araştırmaları yapan bilim insanlarının yanı sıra dil araştırmacılarının da dikkatini çeken bir konudur. Atasözü, özdeyiş, bilmece, slogan gibi halka adanmış ifadelerin araştırılması, bilimsel açıdan ele alınarak çözümlenmesi paremiyologlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Paremiyoloji⁵ (atasözü bilimi) alanında İ. M. Snegirev (1793-1868), V. İ. Dal (1801-1872), A. A. Potebnya (1835-1891), V. P. Anikin (1924-2018), A. V. Kunin (1909-1996), G. L. Permyakov (1919-1983) gibi Rus bilim insanlarının çalışmaları dikkat çeker.

V. Dal, atasözünü yargı belirten, hüküm veren, halk tarafından ortaya çıkarılan ve ağızdan ağıza dolaşarak uzun yıllar kullanılan sözler olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, '*Aptalca (boş) laf atasözü değildir.*' (Глупая (Голая) речь не пословица) (Dal, 1989: 327). Dal, bu atasözü örneğiyle atasözlerinin deneyim ve tespitlerle ortaya çıktığını, halk tarafından kabul gördüğünü ve her söylenenin atasözü olamayacağını vurgulamaktadır.

XIX. yüzyıla kadar paremiyoloji bağımsız bir disiplin olarak görülmemiş deyimbilimin alt dalı sayılmıştır. A. E. Karlinski paremiyolojik birimlerin⁶ dildeki yeri üzerine detaylı araştırmalar yürütmüş bir bilim insanıdır. Paremiyolojinin ayrı bir bilim dalı olması gerektiğine vurgu yapan Karlinski, "Dilbilimde Paremiyolojinin Yeri" (Место паремологии в науке о языке) başlıklı çalışmasında atasözü biliminin deyimbilimin sınırlarının ötesine taşınması konusunu sorgular (Karlinski, 2007: 143).

G. Permyakov, paremiyolojinin bir bilim dalı olarak gelişimine büyük katkı sağlamış bir araştırmacıdır. Permyakov'a göre (Permyakov, 1988) bazı atasözlerinin ana teması bir sözcük ya da düşüncede değil atasözündeki "iyi-kötü", "yaşlı-genç" gibi karşıtlık imgelerinde saklıdır. Permyakov atasözü ve özdeyiş kavramları ile ilgili şu yorumu getirir:

"Atasözleri ve özdeyişler nesnelere ve olgular arasındaki ilişkiyi yansıtan işaretlerdir. Nesnelere arasındaki bağlantılar her atasözü ve özdeyişin mantıksal temelini oluşturur. Örneğin, her türlü sıkıntıdan kurtulmayı beceren insanlarla ilgili olarak aklımıza gelen '*Сухим из воды выходит*' (Sudan kuru çıkıyor) özdeyişidir. Her insanda değişken durumlara ve olaylara bağlı olarak, farklı nesnelere çağrışım yapabilir." (Permyakov, 1988: 21).

⁵ Rus. Паремнология

⁶ Rus. Паремнологические единицы

Atasözü bilimi araştırmacıları, atasözünü ve özdeyiş arasındaki ayrıma dikkat çeker. Atasözünü bitmiş bir yargıdır. Özdeyiş ise çıkarım eksikliğiyle atasözünden ayrılır (Kohiçko, 2004: 23). T. M. Akimova:

“**‘Чужими руками жар загребать’** (*Başkalarının emeğini kendi yararına kullanmak*) özdeyişinde herhangi bir yargı, çıkarım yoktur. Fakat bu ifadeyi **‘Чужими руками жар загребать легко’** (*Başkalarının emeğini kendi yararına kullanmak kolaydır*) şeklinde değiştirirsek o zaman özdeyiş atasözüne dönüşür. Görüldüğü gibi bu ifadede bir çıkarım söz konusudur.” (Akimova vd. 1983: 157) şeklinde ifade etmiştir.

V. P. Anikin’e göre, “*Atasözünü ve özdeyiş arasındaki farkı, ‘halk’ bir atasözünüyle anlatmaktadır: ‘Özdeyiş çiçek, atasözünü ise meyvedir.’* (Anikin, 1988: 45) Anikin, *çiçek* ve *meyve* betimlemesiyle atasözlerinin çıkarım ve yargı bildirdiğini ifade etmektedir.

Paremiyoloji alanında Rusya’da yapılan çalışmalar her geçen gün artmaya devam etmektedir. XIX. yüzyıla kadar paremiyoloji ayrı bir bilim dalı olarak görülmemiş olsa da A. E. Karlinski, G. L. Permyakov, V. P. Anikin, A. V. Kunin, V. N. Teliya, V. İ. Karasik, Yu. A. Gvozdarev, A. A. Potebnya gibi bilim insanlarının detaylı araştırmaları ve çalışmaları bu alana ışık tutmuş ve günümüzde ayrı bir disiplin olarak gelişimini sürdürmeye devam etmektedir.

2. Yöntem

Bu çalışmada Rus atasözlerinde ‘zenginlik’ ve ‘yoksulluk’ konsepti⁷ anlambilimsel açıdan irdelenmiştir. Rus halkının dünya görüşü, kültürü ve bu iki kavrama bakış açıları atasözleri üzerinden dil ve kültür bağlamında ele alınmıştır. Makalede geçen atasözleri V. İ. Dal’in “*Rus Halkının Atasözleri*” (*Пословицы русского народа*) (Dal, 1989) eserinden derlenmiştir. Rus atasözlerinin Türkçeye çevrilmesi, aradaki kültürdilbilimsel farkı görmek açısından dilimizdeki benzer veya eşdeğer olan atasözlerinden ziyade kelimesi kelimesine yapılmıştır.

3. Rus Atasözlerinde ‘Zenginlik’⁸ Konsepti

Rus atasözlerinde zenginlik kavramı çoğunlukla olumsuz çağrışım yapmaktadır. Olumlu çağrışım yapan atasözlerinin sayısı azdır. Rus atasözlerinde zekâ, iyilik, dostluk ve aile kavramları maddi getiriden daha önemlidir (Graçeva, 2017: 130).

Rus halk görüşünde zengin insanların ‘açgözlülükle’ ve ‘cimrilikle’ bağdaştırıldığı atasözleri oluşmuştur. Zenginlik, cimrilik ve açgözlülüğü çağrıştıran atasözleri ve özdeyişlerden bazıları şunlardır:

Богатый - что бык рогатый: в тесные ворота не влезет⁹ (*Bogatyy – što bik rogatty: v tesnyye vorota ne vlezet*);

Будешь богат, будешь и скуп¹⁰ (*Budeş bogat, budeş i skup*);

А богатый и на золото слёзы льёт¹¹ (*A bogatty i na zoloto slyozy lyot*);

Богатому жаль корабля, а бедному – кошель¹² (*Bogatomu jal korablya, a bednomu - koşelya*);

⁷ Rus. **Концепт**: Kültürdilbilim, bilişsel dilbilim, anlambilim gibi disiplinlerde farklı anlamlarıyla karşımıza çıkan bu terim, bu çalışmada kültürdilbilim bağlamında çalışmanın içeriğine dahil edilmiştir. Kültürdilbilimsel açıdan konsept terimi, insan bilincindeki kültür pıhtısı, kültürel fikirlerin bütünü, kültürün insanın zihinsel dünyasına girdiği birim ve bazı durumlarda insanın kültürü etkilediği bir araçtır. (Bkz. Stepanov, 1997: 42). Kültürdilbilim konsepti dil, bilinç ve kültürün kapsamlı incelenmesine yönelik göreceli zihinsel birimdir. Kültürle bağlantılı çağrışımları yansıtan zihinsel oluşumdur. Yani, konsept kültür öğelerinin zihinsel izdüşümüdür. (Bkz. Karasik ve Şişkin. (2014). “Lingvokulturnyy konsept kak yedinitisa issledovaniya”. *Kültürdilbilim Temel Kavramlar ve Sorunlar*. (Çev. Y. Gürsoy). (Ed. O. Kozan). Ankara: Gazi Kitabevi. s. 75-80)

⁸ Rus. **Богатство**

⁹ Zengin insan boynuzlu boğadır. Dar kapıdan giremez. (Zengin insanın günahı çok olduğu için cennet kapısından giremeyeceği vurgulanmaktadır).

¹⁰ Zengin olursan cimrileşirsin.

¹¹ Zengin insan altını varken de göz yaşı döker.

¹² Zengin gemi için üzülürken yoksul cüzdanı için üzülür.

Богатому и в раю тесно¹³ (*Bogatomu i v rayu tesno*);

Богатый бережёт рожу, а бедный одёжу¹⁴ (*Bogatyy berejyot roju, a bednyy odyoju*);

Богатство и скупость неразлучны¹⁵ (*Bogatstvo i skupost nerazliçny*);

У богатого зимой снегу не допросишься¹⁶ (*U bogatogo zimoy snegu ne doprosiçsya*).

Rus dilinde varlıklı insanların ‘sahtekâr’ ve ‘kural bozan’ kişiler olarak tanımlandığı atasözleri vardır. Aşağıdaki örnekler bu ifadeyi desteklemektedir:

Мёртвый да богатый не бывает виноватый¹⁷ (*Myortvyy da bogatyy ne bivayet vinovatty*);

Богат творит как хочет, а убог - как может¹⁸ (*Bogat tvorit kak hoçet, a ubog – kak mojet*);

Богачу - красть, а бедному – божиться¹⁹ (*Bogaçu – krast, a bednomu - bojitsya*).

Rus dil dünya görüşünde varlıklı insanların ‘yalancı’ olarak tanımlandığı atasözleri görülmektedir:

Богат, да крив; беден, да прям²⁰ (*Bogat, da kriv; beden, da pryam*);

Богатый врёт - никто его не уймёт²¹ (*Bogatyy vryot – nikto ne uymyot*).

Zenginliğin kötü olayların habercisi olarak görüldüğü, beraberinde hastalık ve başarısızlık getirdiği fikrini güçlendiren atasözlerinden örnekler de vardır:

Богатство да калечество – то же убожество²² (*Bogatstvo da kaleçestvo – to je ubojestvo*);

Богатство и спокойство редко живут вместе²³ (*Bogatstvo i spokoystvo redko jivut vmeste*).

‘Vicdansızlık’ ve ‘ahlaki değerlerin olmadığı’ görüşünü yansıtan atasözlerinden örnekler mevcuttur:

Богатый совести не купит, а свою погубит²⁴ (*Bogatyy sovesti ne kupit, a svoyu pogubit*);

В богатстве сыто брюхо, голодна душа²⁵ (*V bogatstve sito bryuho, golodna duşa*).

Rus kültüründe zenginliği parayla ilişkilendiren halk, parayla ‘savurganlığı’ eşdeğer tutmaktadır. **Бывает, что отец копит, а сын деньгами сорит**²⁶ (*Bivayet, çto otets kopit, a sın dengami sorit*) atasözü bu görüşü destekler niteliktedir.

Yukarıda verilen örnekler dışında mal ve mülk kaybı korkusunu yansıtan atasözleri:

Богат ждёт пакости, а убог – радости²⁷ (*Bogat jdyot pakosti, a ubog - radosti*);

Богатому не спится – богатый вора боится²⁸ (*Bogatomu ne spitsya – bogatyy vora boitsya*).

¹³ Zengine cennet bile dar gelir.

¹⁴ Zengin yüzünü korur yoksul ise elbisesini.

¹⁵ Zenginlik ve cimrilik birbirinden ayrılamaz.

¹⁶ Zengin insandan kışın yağın karı bile alamazsın.

¹⁷ Ölü ve zengin suçlu olmazlar.

¹⁸ Zengin dilediğini yapar, yoksul ise elinden geleni.

¹⁹ Zengininki çalmak, fakirinki dua etmektir.

²⁰ Zengin yalanla, yoksul ise dürüstlikle işini yürütür.

²¹ Zengin yalan söyleyince karşı çıkamaz.

²² Zenginlik de sakatlık gibi sefilliktir.

²³ Zenginlik ve huzur nadiren bir arada bulunur. (Türkçesi: Zenginin gözüne uyku girmez.)

²⁴ Zengin vicdan satın almaz, kendi vicdanını yok eder.

²⁵ Zenginin karnı doyar ama ruhu aç kalır.

²⁶ Babanın biriktirdiğini oğulun savurduğu da olur.

²⁷ Zengin kötülük bekler, yoksul ise mutluluk.

²⁸ Hırsız korkusu zengini uyutmaz.

Не с богатством жить, а с человеком²⁹ (*Ne s bogatstvom jit, a s çelovekom*) zenginliğin mutlulukla eşdeğer olmadığı, ailevi mutlulukta zenginliğin bir öneminin olmadığı görüşünü yansıtmaktadır.

Para yüzünden arkadaşlığın, dostluğun bozulacağı fikrini yansıtan atasözleri de mevcuttur:

Богатому ни правды, ни дружбы не знают³⁰ (*Bogatomu ni pravdı, ni drujbi ne znavat*);

Богатство добыть – и братство забыть³¹ (*Bogatstvo dobit – i bratstvo zabit*);

В богатстве не ищи братства³² (*V bogatstve ne işçi bratstva*);

Богатый бедному не брат³³ (*Bogatıy bednomu ne brat*).

Ruşçada dini içerikli atasözlerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Nitekim, Rus kültüründe varlıklı insanların haksız kazanç elde ettikleri düşüncesiyle onların cehenneme gideceğini dahi vurgulayan atasözleri ortaya çıkmıştır (Graçeva, 2017: 131).

Богатому душа дешевле гроша³⁴ (*Bogatomu duşa deşevle groşa*);

Богатому и в пекле хорошо³⁵ (*Bogatomu i v pekle horoşo*);

Богат, да не Богу брат³⁶ (*Bogat, da ne Bogu brat*);

Богатство от смерти не избавит³⁷ (*Bogatstvo ot smerti ne izbavit*);

С богатством в рай не войдешь³⁸ (*S bogatstvom v ray ne voydyoş*).

Богатым в рай не взойдешь³⁹ (*Bogatım v ray ne vzoydyoş*) bu görüşü ifade eden atasözlerinden birkaçıdır.

Rus kültüründe zenginlik ile ilgili olumlu çağrışım yapan atasözleri de mevcuttur. Ancak olumsuz çağrışım yapan atasözlerine kıyasla sayısı oldukça azdır. Rus atasözlerinde zenginlikle ilintili olarak 'konforlu yaşamın güzelliğini' ve 'birikim yapmanın önemini' vurgulayan atasözlerinden örnekler verilebilir:

Мужик богатый гребёт деньги лопатой⁴⁰ (*Mujik bogatıy grebyot dengi lapatoy*);

Богат, силен мощной; а рак – клешней⁴¹ (*Bogat, silen moşnoy; a rak – kleşney*);

Тому живётся, у кого денежка ведётся⁴² (*Tomu jıvyotsya u kogo denejka vedyotsya*);

Есть грош, так будет и рожь⁴³ (*Yest groş, tak budet i roj*);

Бедность плачет, богатство скачет⁴⁴ (*Bednost plaçet, bogatstvo skaçet*);

Денежка рубля бережет, а рублю голову стережет⁴⁵ (*Denejka rublya berejyot, a rublyu golovu sterejyot*);

²⁹ Hayat mal varlığıyla değil insanla yaşanır.

³⁰ Zengin ne gerçeği ne de dostluğu bilir.

³¹ Zenginliğe ulaşırsan arkadaşlığı unutursun.

³² Zenginlikte dostluk arama.

³³ Zenginden yoksula kardeş olmaz.

³⁴ Zengin için iyilik, kuruştan değersizdir.

³⁵ Zenginin cehennemde de keyfi yerindedir.

³⁶ Zengin tanıya kardeş olamaz.

³⁷ Servet ölümden kurtaramaz.

³⁸ Servetle cennete giremezsin.

³⁹ Zengin cennete giremez.

⁴⁰ Zengin adam, parayı kürekle çeker.

⁴¹ Zengin cüzdaniyla güçlüdür, yengeç ise kısıkcıyla.

⁴² Parası olan hayatını yaşar.

⁴³ Para varsa ekmek de var.

⁴⁴ Yoksulluk ağlarken zenginlik keyif çatar.

⁴⁵ Kuruş kuruşu arttırır ruble olur, ruble de kafanı korur.

Богатому всё праздник⁴⁶ (*Bogatomu vsyo prazdnik*).

Rus kültüründe kişiliklerinden bağımsız olarak varlıklı insanlara saygı duyulması gerektiği düşüncesini yansıtan atasözlerinden örnekler verilebilir:

Богатого, хоть дурака, всяк почитает⁴⁷ (*Bogatogo, hot duraka, vsyak poçitayet*);

Богатого по отчеству, убогого по прозвищу⁴⁸ (*Bogatogo po otçestvu, ubogogo po prozvişçu*).

Голоден при хлебе не будешь⁴⁹ (*Goloden pri hlebe ne budeş*) atasözü ise tokluğu simgelemektedir.

Verilen örneklerden yola çıkarak, zenginlik imgesinin Rus atasözlerinde çoğunlukla olumsuz çağrışım yaptığı sonucunu elde edebiliriz. Rus kültüründe zenginlik konseptinin cimrilik, açgözlülük, haksızlık, savurganlık, açlık gibi kavramlarla eşdeğer görüldüğü ve atasözlerine de bu açıdan yansıdığı sonucunu elde edebiliriz.

4. Rus Atasözlerinde ‘Yoksulluk’⁵⁰ Konsepti

Rus kültüründe yoksulluk kavramı çoğunlukla olumsuz çağrışım yapmaktadır (Toymetova, 2016: 43). Yoksullukla ‘açlığın’ eşdeğer görüldüğü fikrini yansıtan atasözleri şu şekildedir:

Голод и волка из лесу гонит⁵¹ (*Golod i volka iz lesu gonit*);

Где голод, там и холод⁵² (*Gde golod, tam i holod*);

Голод не сосед - от него не уйдешь⁵³ (*Golod ne sosed – ot nego ne udyoş*);

Голод - не тетка, мороз - не свой брат⁵⁴ (*Golog – ne tetka, moroz – ne svoiy brat*);

Голод - не тетка, пирожка не сунет⁵⁵ (*Golod – ne tetka, pirojka ne sunet*);

Голодной курице всё просо снится⁵⁶ (*Golodnoy kuritse vsyo proso snitsya*);

Голодному и опята – мясо⁵⁷ (*Golodnomu i opyata - myaso*);

Голодному Федоту и репка в охоту⁵⁸ (*Golodnomu fedotu i repka v ohotu*);

Голодному хлеб и во сне видится⁵⁹ (*Golodnomu hleb i vo sne viditsya*).

Rus atasözlerinde ‘yoksul olma’ ve ‘borç para alma’ ifadeleri anlamsal açıdan birbirine yakındır:

В долгу, как в шелку⁶⁰ (*V dolgu kak v şelku*);

В долгах - что в репьях⁶¹ (*V dolgah – çto v repyah*);

⁴⁶ Zengine her gün bayram.

⁴⁷ Zengin ahmak olsa da saygı duyulan çok olur.

⁴⁸ Zengin babasının adıyla, yoksul lakabıyla anılır.

⁴⁹ Ekmeğin varken aç olmazsın.

⁵⁰ Rus. **Бедность**

⁵¹ Açlık kurdu bile ormandan sürer.

⁵² Açlık neredeyse soğuk oradadır.

⁵³ Açlık komşu değildir ondan kaçamazsın.

⁵⁴ Açlık teyzen değil, soğuk da kardeşin değildir.

⁵⁵ Açlık teyzen değil, sana börek vermez.

⁵⁶ Aç tavuk darı hayali kurar. (Türkçesi: Aç tavuk kendini buğday ambarında sanır.)

⁵⁷ Aç insana, bal mantarı da et gibi gelir.

⁵⁸ Aç Fedot’a (erkek adı) acı turp bile tatlı gelir.

⁵⁹ Aç, rüyasında da ekmeğe görür.

⁶⁰ Çok borcu olan insanları tanımlamak için kullanılan bir ifadedir. Kişi ipekler içinde olsa da dış görünüşünden farklı olarak kişinin maddi açıdan zor durumda olabileceği vurgulanmaktadır.

⁶¹ Çok borcu olan kişileri tanımlamak için kullanılan bir atasözüdür. Bu ifadedeki metafor **репья** (репы) ‘şalgam’ sözcüğüdür. Şalgam bitkisinin yaprağının yapışkan bir dokusu olması ve değdiği yere bulaşması kişinin her yere borçlu olduğuna çağrışım yapmaktadır.

Долг есть тягостное бремя — отнимает сон и время⁶² (*Dolg yest tyagostoye bremya – otnimayet son i vremya*);

Кто любит занимать, тому не сдобровать⁶³ (*Kto lyubit zanimat, tomu ne sdobrovat*);

Легко берется, да не легко отдается⁶⁴ (*Legko beryotsya, da ne legko otdayotsya*);

При одалживании — друг, при отдаче — враг⁶⁵ (*Pri odaljivanii – drug, pri otdaçe - vrag*).

Yoksul insanların kötü hayat şartları sebebiyle ‘yasaları bozmak’ zorunda kaldıklarını yansıtan atasözleri şunlardır:

Ныне натошак, завтра натошак, ан и корову со двора ташат⁶⁶ (*Nine natoşçak, zavtra natoşçak, an i korovu so dvora taşçat*);

Голодный - и патриарх хлеб украдет⁶⁷ (*Golodny – i patriarh hleb ukraydet*);

Нужда обеты преступает⁶⁸ (*Nujda obeti prestupayet*);

Бедность не грех, а до греха доводит⁶⁹ (*Bednost ne greh, a do greha dovodit*);

Нужда свой закон пишет⁷⁰ (*Nujda svoj zakon pişet*).

Rus kültüründe yoksulluk, ‘kötü koşullarda yaşamayı’ ve ‘çaresizliği’ çağrıştırmaktadır. Atasözlerinde bunun birçok örneğini görmek mümkündür:

Дорог хлеб, коли денег нет⁷¹ (*Dorog hleb, koli deneg net*);

Купил бы сала, да денег не стало⁷² (*Kupil bı sala, da deneg ne stalo*);

Из худого кармана и последний грош валится⁷³ (*İz hudogo karmana i posledniy groş valitsya*);

Разума много, да денег нет⁷⁴ (*Razuma mnogo, da deneg net*).

Rus dil dünya görüşünde yoksulluğun olumlu çağrışım yaptığı atasözleri de vardır. Yoksulluğun birçok insanı eğittiği ve daha çok başarı elde etmek için motive ettiği görüşünü destekleyen atasözleri mevcuttur:

Голь хитра, голь мудрена, голь на выдумки горазда⁷⁵ (*Gol hitra, gol mudrena, gol na vidumki gorazda*);

Голод морит, по свету гонит⁷⁶ (*Golod morit, po svetu gonit*);

Голодный поле перейдет, а наг - ни с места⁷⁷ (*Golodny pole preidyot, a nag – ni s mesta*);

Голод живота не пучит, а легко ходить научит⁷⁸ (*Golod jivota ne puçit, a legko hodit nauçit*);

⁶² Borç acı bir yükür. Uykuyu kaçırır, zamanı çalar.

⁶³ Borç alan, sonunda zararlı çıkar.

⁶⁴ Borç kolay alınır ama kolay geri verilmez.

⁶⁵ Borç verdiğinde dost, geri aldığında düşman olursun.

⁶⁶ Bugün aç, yarın aç, üstüne bir de ineğini aldılar.

⁶⁷ Eğer açsa, Patrik bile ekmek çalar.

⁶⁸ Açlık, verilen sözü bile bozdurur.

⁶⁹ Yoksulluk günah değil ama günaha sürükleyendir.

⁷⁰ Fakirlik kendi yarasını yazar.

⁷¹ Para yoksa ekmek pahalıdır.

⁷² Yağ alacaktım ama metelik yok.

⁷³ Boş cepten son kuruş da düşer.

⁷⁴ Akıl çok ama para yok.

⁷⁵ Fakir kurnazdır. Fakir beceriklidir. Her zorluktan çıkış yolu bulur.

⁷⁶ Açlık tüketir, köy köy gezdirir.

⁷⁷ Aç, tarlayı geçer, yoksul yerinde sayar.

⁷⁸ Açlık karnı şişirmez ama rahat yürümeyi öğretir.

Нужда заставит и коваля сапоги строчить, и коновала быть лекарем⁷⁹ (*Nujda zastavit i kovalya sapogi stročit, i konovala bit lekarem*);

Нужда научит калачи печь⁸⁰ (*Nujda nauçit kalaçi peç*).

Rus dilinde zengin olmasa da dürüst olmanın öneminin vurgulandığı atasözlerinden örnekler vardır:

Денег ни гроша, да слава хороша⁸¹ (*Deneg ni groşa, da slava horoşa*);

Взаймы не брав, хоть гол, да прав⁸² (*Vzaymu ne brav, hot gol da prav*);

Бедный молодец честью богат⁸³ (*Bedny molodets çestyu bogat*);

Лучше жить бедняком, чем разбогатеть с грехом⁸⁴ (*Luçşe jit bednyakom, çem razbogatet s grehom*);

Гол, да не вор; беден, да честен⁸⁵ (*Gol da ne vor; beden da çesten*).

Yoksul insanın tokgözlü olduğu düşüncesine dikkat çeken atasözleri mevcuttur:

Как небогат, так и копейке рад⁸⁶ (*Kak nebogat, tak i kopeyke rad*);

Лучше мало, чем совсем ничего⁸⁷ (*Luçşe malo, çem sövsem niçego*).

Rus kültüründe sağlık paradan önce gelir. Bu görüş atasözlerine şu şekilde yansımıştır:

Здоровье дороже всякого богатства⁸⁸ (*Zdorovye doroje vsyakogo bogatstva*);

И быть счастливым со своими детьми: На что и клад, когда дети идут в лад⁸⁹ (*İ bit şçastlivim so svoimi detmi: Na çto i klad, kogda deti idut v lad*).

Verilen örnekler Rus kültüründe yoksulluk kavramının halkın dünya görüşünde hem olumlu hem de olumsuz çağrışım yaptığını göstermektedir. Rus atasözlerinde yoksulluğun açlık, sefalet içinde yaşama, toplumsal normları bozma gibi fikirlerin olduğu gibi, bunun tam tersi olarak dürüstlük, tok gözlülük, başarı, sağlık gibi kavramları nitelediği de görülmektedir.

Sonuç

Atasözleri, aktarılan bir fikri daha güçlü kılmanın yanı sıra milletin folkloru, dini, kültürü ve tarihi hakkında da bilgi sunabilecek önemli kaynaklardır. Atasözleri bilgilendirici nitelik taşıması sebebiyle dil araştırmacılarının her daim dikkatini çeken, üzerinde araştırmalar yürütülen bir konudur. Rusya'da yapılan çalışmalara bakıldığında uygulamada karşılaştırmalı çalışmaların fazlalığı dikkat çekmektedir.

Rus atasözlerinde 'zenginlik' ve 'yoksulluk' konseptlerini ele aldığımız bu çalışmada, her iki imgenin halkın kültürel değerleri, yaşam biçimi, toplumsal deneyimleri sonucunda oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda zenginlik konseptinin Rus dil dünya görüşünde zengin insanın *cimri, hırslı, yalancı, haksız yolla getiri elde eden, savurgan, sahtekâr* olduğu görüşünü yansıtan atasözlerinin yanı sıra, zenginliğin *mutluluk getirdiği ve saygınlık kazandırdığı* görüşünü yansıtan atasözleri de vardır. Zenginlik konseptinin Rus atasözlerinde büyük oranda olumsuz çağrışım yaptığı sonucunu elde ederken, yoksulluk konseptinin gerek olumlu gerekse de olumsuz çağrışım bağlamında aynı oranda dile yansıdığını görüyoruz. Yoksulluk imgesi Rus atasözlerinde *sefalet, açlık, toplumsal kuralları yıkma* kavramlarıyla ilişkilendirildiği gibi *başarı, isteklendirme, sağlık* gibi konseptleri de yansıtmaktadır.

⁷⁹ Açlık nalbandı çizme dikmeye, seyisi de tabipliğe zorlar.

⁸⁰ Fakirlik insana ekmek pişirmeyi öğretir.

⁸¹ Parası yok ama namı iyidir.

⁸² Aç olup kimseden borç almayan doğruyu yapar.

⁸³ Yoksuldur ama zenginliği dürüstlüğüdür.

⁸⁴ Haksız yolla para kazanmaktansa fakirlik içinde yaşamak daha iyidir.

⁸⁵ Aç olsa bile hırsız değildir. Yoksul olsa bile dürüsttür.

⁸⁶ Zengin olmayan kuruşa bile razı gelir.

⁸⁷ Az olması hiçbir şey olmamasından iyidir.

⁸⁸ Sağlık bütün zenginliklerden daha değerlidir.

⁸⁹ Evlatlarınla mutlu olmak, huzur içinde yaşamak en büyük hazinedir.

Kaynakça

1. Akimova, T. A., Arhangelskaya, V. K., Bahtina, V. A. (1983). *Russkoye narodnoye poetičeskoye tvorčestvo: posobiye k seminarskim zanyatiyam*. Vıssşaya Şkola: Moskva.
2. Anikin, V. P. (1988). *K mudrosti stupenka: O russkih pesnyah, skazkah, poslovitsah, zagadkah, narodnom yazıke: Oçerki*. Det. Lit.: Moskva.
3. Dal, V. İ. (1989). *Poslovitsı russkogo naroda*. Tom vtoroy. Hudojestvennaya literatura: Moskva.
4. Graçeva, E. A. (2017). Analiz kontsepta “bogatsvo” na materiale russkoyazıçnih i angloyazıçnih poslovits i pogovorok. *Yazık i tekst*. Tom 4. No:3. S. 129-138.
5. Karasik V. İ., Slışkin, G. G. (2014). Lingvokulturnıy konsept kak yedinitisa issledovaniya. *Kültürdilbilim Temel Kavramlar ve Sorunlar*. (Çev. Y. Gürsoy). (Ed. O. Kozan). Ankara: Gazi Kitabevi. s. 75-80
6. Karlinski, A. E. Mesto paremiologii v nauke i o yazıke. *İzbrannıye trudy po teorii yazıka i lingvodidaktike*. Almatı. s. 143-161.
7. Kohıçko, A. N. (2004). Poslovitsı i pogovorki kak priyomı reşeniya izobratatelskih zadaç. *Nauka i obrazovaniya*. No:5, s. 22-30.
8. Permyakov, G. L. (1988). *Osnovi strukturnoy paremiologii*. Nauka: Moskva.
9. Stepanov, Yu. S. (1997). *Kontseptı: Slovar russkoy kulturi. Opıt İssledovaniya*. Moskva: Yazıkı russkoy kulturi.
10. Toymetova, O.a. (2016). *Sopostavitelny Analiz Angliyskih i Russkih Poslovits i Pogovorok so Znaçeniyem “Bogatsvo i Bednost”*. Vıpusknaya kvalifikatsionnaya rabota. Yekaterinburg.
11. Zamaletdinov, R. R., Zamaletdinova, G. F. (2010). O roli poslovits v issledovanii natsionalno-kulturnih osobennostey yazıkovogo soznaniya. *Vestnik TGGPU*. No:2 (20). s. 1-6.

Presentation ID / Sunum No= 20

Poster Sunum

ORCID ID: 0000-0001-6462-3424

Türkiye'de Uygulanan Para Politikaları ve Para Politikaları Etkinliğinin Ekonometrik Olarak İncelenmesi

Zeynep Burcu Güngör¹

¹*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi*

Özet

Ülke ekonomilerinde merkez bankalarının ciddi bir önemi bulunduğundan merkez bankaları “bankaların bankası” şeklinde ifade edilebilmektedir. Reeskont oranı, zorunlu karşılıklar, faiz politikaları ve döviz işlemleri vb. merkez bankasının para politikalarında hedeflerine ulaşabilmek için belirlemiş oldukları araçlar olarak bilinmektedir. 30 Haziran 1930 yılında Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın kurulması Türkiye'nin para politikası açısından çok önemli gelişmelerine neden olmuştur. TCMB faiz oranlarını belirleme, para karlılığı ve para piyasasını denetleme gibi işlevleri üzerinde çalışmalara başlamıştır. Türkiye ekonomisinde ulaşılmak istenen makroekonomik koşulların gerçekleşebilmesi için para politikası koşullarına göre para arz düzeyi kontrol edilerek hedeflere ulaşılabilir. Ayrıca para politikası araçları ile makroekonomik hedeflerden fiyat istikrarı sağlanarak ödemeler bilançosu açıkları ortadan kaldırılmaya çalışılır. Teknolojideki ilerleme, kripto paralar, küreselleşme ve ekonomik krizler gibi nedenlerle para politikalarının etkinliği konusunun önemi artmaya başlamıştır. Parasal hedefleme, banknot ihracı, enflasyon hedeflemesi, finansal ve fiyat istikrarı merkez bankalarının olduğu gibi Türkiye'nin de para politikaları arasında yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de uygulanan para politikalarının etkinliğini, 2005Q4:2020Q3 dönemlerini kapsayan veriler ile ekonometrik olarak incelemektir. Veri setleri EVDS sistemi üzerinden elde edilmiştir ve çalışmada GSYİH, TÜFE ve M2 değişkenlerine ilk olarak Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Philips-Perron (PP) birim kök testi daha sonra Granger nedensellik testi ve son olarak ARDL eş bütünleşme testi uygulanmıştır. Sonuç olarak değişkenlerin birim köke sahip olduğu ve TÜFE ile M2 arasında tek yönlü, GSYİH ile TÜFE arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ayrıca değişkenler arasında pozitif korelasyon ve eş bütünleşme ilişkisi söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Para Politikası, GSYİH, TÜFE, M2, Granger Nedensellik, ARDL Eş Bütünleşme Testi.

Econometric Analysis of Monetary Policies and the Efficiency of Monetary Policies in Turkey

Abstract

Central banks can be expressed as “bank of banks” since central banks have serious importance in the country's economies. Rediscount rate, required reserves, interest policies, and foreign exchange transactions, etc. They are known as the tools that the central bank has determined to achieve its goals in monetary policies. The establishment of the Central Bank of the Republic of Turkey on June 30, 1930 caused very important developments in terms of Turkey's monetary policy. The CBRT started to work on functions such as determining interest rates, money profitability and controlling the money market. In order to realize the desired macroeconomic conditions in the Turkish economy, the targets can be reached by controlling the money supply level according to the monetary policy conditions. In addition, monetary policy instruments are used to ensure price stability from macroeconomic targets and to eliminate balance of payments deficits. For reasons such as technological progress, cryptocurrencies, globalization and economic crises, the importance of the effectiveness of monetary policies has started to increase. Monetary targeting, banknote issuance, inflation targeting, financial and price stability are among the monetary policies of Turkey as well as central banks. The aim of this study is to examine the effectiveness of monetary policies implemented in Turkey, econometrically, with data covering the 2005Q4:2020Q3 periods. Data sets were obtained through the EVDS system and in the study, first Augmented Dickey Fuller (ADF) and Philips-Perron (PP) unit root test, then Granger causality test and finally ARDL cointegration test were applied to GDP, CPI and M2 variables. As a result, there is a unidirectional causality relationship between CPI and M2, and a bidirectional causality relationship between GDP and CPI, where the variables have unit roots. In addition, there is a positive correlation and cointegration relationship between the variables.

Keywords: Monetary Policy, GDP, CPI, M2, Granger Causality, ARDL Cointegration Test.

1. GİRİŞ

Merkez bankası kavramı 17. yy'da kullanılmaya başlamış olmasına rağmen esasında Lidyalıların parayı icat etmesi ile ilk olarak tarihte yerini aldığı söylenebilir. Merkez bankasının bir takım işlevleri söz konusudur. Bunlardan biride paranın basılmasıdır ve bu işlev ülkelerin özgürlüklerinin kanıtı olarak görülmektedir. İlk olarak 17. yy'da kurulan merkez bankaları günümüzdeki işlevlerini uygulayabilmek için para politikalarını devreye koymaktadır. Parasal hedefleme, banknot ihracı, enflasyon hedeflemesi, finansal ve fiyat istikrarı merkez bankalarının para politikaları arasında yer almaktadır.

Merkez bankaları uygulayacak oldukları para politikalarında belirlemiş oldukları hedeflere ulaşabilmek için bazı araçlara ihtiyaç duyarlar. Bu araçlar; reeskont oranı, zorunlu karşılıklar, faiz politikaları ve döviz işlemleri vb. şekilde sıralanabilir. Ayrıca merkez bankalarının para politikalarını uygularken en önemli görevi enflasyonu istikrarlı bir düzeyde tutmak ve fiyat istikrarını sağlamaktır. Bir diğer önemli görevi ise finansal istikrarı dengede tutabilmektir.

Çalışma altı bölümden meydana gelmektedir. İlk bölüm para politikalarını inceleyen çalışmaların değerlendirilmiş olduğu literatür bölümüdür. İkinci bölüm para politikasının tanımı, amaçları, amaçlarına ulaşabilmek için kullanılan araçlar ve para politikası stratejilerinin yer aldığı bölümdür. Üçüncü bölümde Türkiye’de uygulanan para politikalarının üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde para politikasının etkinliği hakkında bilgi verilmiştir. Beşinci bölümde çalışmada uygulanmış olan ekonometrik testlerin metodolojisi açıklanmıştır. Altıncı bölümde uygulanmış olan testlerin sonuçları yorumlanmıştır. Sonuç kısmında ise çalışmanın değerlendirilmesinin gerçekleştirildiği sonuç bölümü yer almaktadır.

2. PARA POLİTİKASI

2.1. Para Politikasının Tanımı

Para politikası terimi sistematik olarak 19. yy'dan itibaren incelenmeye başlanmıştır. En geniş tanımıyla para politikası; ekonominin mevcut koşullardaki likiditesini arttırmak veya azaltmak için uygulamakta olduğu politikalara denilmektedir (Eroğlu, 2014: 140). Bir başka tanıma göre paranın elde edilebilirliğini ve maliyetini etkilemek amacıyla alınan kararlara, merkez bankasının ülke ekonomisindeki para ve kredi hacmini değiştirecek politikalara izlemesine para politikası denilmektedir (Önder, 2005:24).

Para politikası, serbest piyasa ekonomisinin hâkim olduğu ülkelerde geçerlidir. Para politikasında önemli olan, devletin paranın kullanım alanına müdahale etmemesi, ancak paranın miktarını ve faiz hadlerini belirlemesi hususudur. Para politikası bu özelliği sebebiyle serbest piyasa ekonomisine en uygun politika çeşidi olarak görülmektedir (Çolak, 2007: 42).

2.2. Para Politikasının Amaçları

Para politikasının genel amacı, deflasyon ve enflasyonu önlemek yani fiyatlar genel seviyesindeki istikrarı devam ettirmektir. Bununla beraber, 1929 Büyük Buhranının meydana gelmesi, J. M Keynes'in 1936 yılında yayınladığı "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" isimli kitabı, 2. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında American Reserve Bank'ın uyguladığı düşük faiz politikaları ve ABD'de 1946 yılında çıkarılan İş Kanunu ile milli ekonomi politikalarında iş bulmanın bir hedef haline getirilmesi gibi olaylar neticesinde istihdam unsuru da para politikasının bir amacı sayılmıştır. Bütün bu olayların arkasından Japonya ve Avrupa'da meydana gelen büyümenin ABD'yi etkilemesi sonucunda ekonomik büyüme de para politikası amaçlarından biri olmuştur. Para politikasının bir diğer önemli amacı ise dış ödemeler dengesinin sağlanmasıdır (Özbilen, 2016:624-625).

Tüm ekonomi politikalarındaki gibi para politikalarında da temel amaç, sürdürülebilir bir kalkınmayı ve ekonomik büyümeyi, dış ödemeler dengesini, fiyat ve finansal istikrarı sağlamaktır. Bu amaçları gerçekleştirebilmek için gerekli olan ara amaçlar; para stokları ve faiz oranı istikrarıdır (Tunay, 2014:405).

Para politikasının temel amaçlarından olan fiyat istikrarında; ekonomik birimlerin yatırım, tasarruf ve tüketim kararlarını alırken dikkat etmeyecekleri kadar istikrarlı ve düşük bir enflasyon oranından bahsedilmektedir (www.tcmb.gov.tr). Bir diğer temel amaç ise finansal istikrardır. Finansal istikrarla; piyasalarda, kurumlarda ve ödeme sistemlerinde sürdürülebilirliğin gerçekleşmesinden bahsedilebilmektedir. Finansal istikrarın sağlanamaması durumunda fiyat istikrarı ve sürdürülebilir büyüme gibi makroekonomik amaçlara ulaşamayabilir. Fakat finansal istikrarın amacına ulaşması halinde para politikası daha etkin olmaktadır (Çavuşoğlu, 2015: 54).

Para politikalarının yürütülmesi hususunda merkez bankaları sorumlu otorite olduğundan dolayı tüm finansal piyasalarda önemli rol oynayan aktörlerden biridir. Ayrıca merkez bankaları almış oldukları hukuki yetki ve güçleriyle büyüme hızını, döviz kurunu, faiz oranları gibi birçok ekonomik değişkeni doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemekte ve belirlemektedir. Fakat kriz gibi dönemlerde merkez bankası almış olduğu güç ve yetkilerine rağmen bu dönemlerde piyasaya müdahale edememektedir. Merkez bankaları finansal istikrar ve fiyat istikrarı temel amaçları ile çelişmemek şartıyla istihdamın artırılması, faiz istikrarı ve ekonomik büyümenin gerçekleşmesi gibi ekonomi politikası hedeflerini gerçekleştirebilmek için para arzı araçlarını kullanabilmektedir (Yetkiner ve Çiftçi, 2016:124).

Para politikasının ara amaçları; kısa ve uzun vadeli işlemlerin döviz kurlarını veya faiz oranlarını ve toplam para stoku büyüklüklerini belirli bir düzeyde tutmak ve bu düzeyin sürdürülebilirliğinin sağlanması şeklinde belirtilebilir. Günümüzde birçok ülke döviz kurlarında yönetimli dalgalanma sistemini ve serbest sermaye hareketliliğini seçmektedir. Bundan dolayı merkez bankalarının elinde ara amaç olarak yalnızca para stoku ve faiz oranı istikrarı bulunmaktadır (Yetkiner ve Çiftçi, 2016:127).

2.3. Para Politikası Araçları

Merkez bankasının kullanmış olduğu para politikası araçları içerisinde en başta para arzının yönetilmesi bulunmaktadır. Para arzı miktarı azaltılarak veya artırılarak ekonomik faaliyet hacminde daraltılabilmekte ve genişletilebilmektedir (Tunay, 2014:406). Merkez bankaları emisyon ve zorunlu karşılık oranları ve açık piyasa işlemleri gibi para politikaları araçları ile parasal tabanı değiştirerek bankaları ve para arzını etkileyebilmektedir (Kartal, 2013:191).

Şekil 2'ye göre para politikası araçları “Dolaylı Para Politikası Araçları” ve “Dolaysız Para Politikası Araçları” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dolaysız para politikası araçlarından ilki kredi tavanı politikasıdır. Kredi tavanı politikası ile bankaların açacak oldukları kredilere miktar sınırı konulmaktadır. Bir diğer araç olan faiz denetiminde ise bankaların kredi ve mevduatlar için uygulamış oldukları faiz oranlarına bir kısıt getirilmektedir. Faiz denetimi ve kredi denetimi aracı dışında olan diğer dolaysız para politikası araçları ise; farklılaştırılmış reeskont faiz oranları ve kredi kartlarının asgari ödeme miktarının artırılması gibi doğrudan uygulanan müdahalelerdir. Bu tür doğrudan müdahaleleri günümüzde merkez bankaları çok tercih etmemektedir (Eğilmez ve Kumcu, 2004 :176) .

Dolaylı para politikaları araçlarından ilki reeskont politikalarıdır. Bankalar ellerinde bulunan tahvil, ticari senet gibi vadeli ticari alacaklarını vadesi gelmeden merkez bankalarında belirli bir reeskont faizi karşılığında satabilmektedir. Merkez bankaları, faiz oranlarına, limitlere ve krediyle ilgili işlemlere uygulanacak olan reeskont işlemlerini çeşitlendirerek finansal piyasalar ve bankalar üzerinde etki yaratabilmektedirler (Keyder,2005:77).

Bir diğer dolaylı para politikası aracı açık piyasa işlemleridir. Merkez bankaları piyasa dengesini sağlayabilmek için dolaşımdaki para miktarını değiştirebilmektedir. Piyasadaki taraflar ile döviz, devlet iç borçlanma senetleri ve altının alım-satım ticareti ile para miktarı değiştirilebilmektedir. Zorunlu karşılıklar politikası ise bir diğer dolaylı para politikası aracıdır. Zorunlu karşılıklar politikasıyla toplanmış olan mevduatların tamamının kredi şeklinde verilmesi engellenmektedir. Burada rezerv oranları değiştirilerek bankaların vereceği kredi miktarı ve mevduat hacmi etkilendiğinden dolayı, bankaların mevduat ve kredi çarpanı da etkilenmektedir. Dolaylı para politikası araçlarından dördüncü olanı ise faiz politikalarıdır. Merkez bankası parasal aktarım mekanizması yoluyla bankaların fonlama maliyetini nominal faiz oranları üzerinde bir değişiklik yaparak etkilemektedir (Özbilen, 2016: 654).

Diğer dolaylı para politikası araçları olarak şunlar söylenebilir (Eğilmez ve Kumcu,2004:181);

- Döviz kuruna müdahaleler,
- Para basımı,
- Bankalara likidite sağlanması,
- Piyasaya, merkez bankasının daha sonradan uygulayacağı politikalar hakkında bilgilendirme yapılarak beklentileri etkileme yönündeki politikalarla swap işlemlerinin yapılmasıdır.

2.4. Para Politikası Stratejileri

Merkez bankası belirlemiş olduğu hedeflere ulaşabilmek için para politikalarını kullanmakta ve uygulamaktadır. Ayrıca belirlenen hedefler içerisinde en önemlisi genel kabul görülen fiyat istikrarının sağlanması ve korunmasıdır. Merkez bankasının uygulayacak olduğu para politikalarının başarılı olabilmesi için uygulanacak stratejilerin önceden belirlenmesi gereklidir (Kaplan, 2019:80).

Para politikası stratejileri dört başlık altında incelenebilir. Bunlar tarihi sıraya göre şu şekilde sıralanabilir;

- Parasal Hedefleme Stratejisi
- Nominal Milli Gelir Hedeflemesi
- Döviz Kuru Hedeflemesi Stratejisi
- Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi

3. TÜRKİYE’DE UYGULANAN PARA POLİTİKALARI

30 Haziran 1930’da Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın (TCMB) kurulması Türkiye’de para politikası açısından en önemli gelişmelerden biridir. Bu bağlamda, TCMB banknot miktarını ayarlama faaliyetine başlamış, iskonto ve faiz oranlarını belirleme, para piyasasını denetleme ve paranın karlılığını düzenleme benzeri işlevleri yerine getirmiştir (Kepenek ve Yentürk, 1994: 31).

TCMB 1930’da faaliyete başlamış olmasına karşın Türkiye’de para politikalarının etkin bir şekilde kullanılmaya başlanması 1980’li yıllar biterken gerçekleşmiştir. O zamana değin ülkede uygulanan para politikaları çağdaş özellikler göstermeyen geleneksel yöntemleri kullanmıştır. Bununla birlikte ortaya çıkan gelişmeler para politikası çerçevesinde değil, başka politikalar çerçevesinde oluşmuştur. Ekonomik istikrar ve ticari serbestleşmenin para politikalarına dayandırılması mali serbestleşme olarak adlandırılan 1988 dönemi sonrası meydana gelen bir gelişmedir. Ancak yine de Cumhuriyet’in kurulmasının arkasından ulusal kamu bankaları ve TCMB ile mali işlemlerin yönetilmesiyle 25 yıllık dönemde belli bir düzeyde kalkınma sağlanabilmiştir. Aynı dönemde politikalar, öncelikle ekonomi politikalarının belirlenmesi, arkasından sanayileşme ve ekonomik kalkınmanın kamu teşvikleriyle sağlanmasını hedeflemiştir. Bu bağlamda tasarruf eğiliminin artırılması ve özel girişimlerin yapılabilmesi için özel bankalar gibi mali aracı kurumların kurulması beklenilmiştir. Öte taraftan genişlemeci mali yaklaşım ve gevşek para politikası ile kamu altyapı yatırımları gerçekleştirilmiş ve tarımsal destekler verilmiştir. Küresel düzeyde yaşanan krizlerin etkisiyle Türkiye’de de ithalat kaynaklı maliyet enflasyonu etkisiyle ekonomik krizle karşılaşmıştır. 24 Ocak kararları şeklinde ifade edilen köklü ekonomik reform kararı 1980’de alınmış, böylece makroekonomik dengeler oluşturulmuş ve para politikalarının gelişimiyle birlikte etkinliği artırılmıştır. Döviz kısıtlamalarının kalkışı ile dış ticaret serbestliği sağlanmış, ayrıca faiz rejimindeki serbestleşmeyle düzenli politikalar kurulabilmiştir (Sarı, 2006: 2).

1990 yılı Türkiye ekonomisinde ilk defa, para politikalarında izlenecek yol ve programın detayı TCMB tarafında kamuoyu ile paylaşılmıştır. İstikrarlı bir sistemin oluşturulmasıyla piyasanın ihtiyaç duyduğu likiditenin karşılanacağı mesajı verilmek istenmiştir. Türkiye piyasası için birçok yenilik içeren kararlar, piyasanın isteyebileceği çözümleri sunduğu söylenebilecek olmasına karşın, içinde bulunulan dönem şartları nedeniyle başarısız olmuştur. Bu yıllarda Körfez savaşının yaşanması, maliye politikalarının yetersizlikleri ve bankacılık sisteminin yapısal sorunları ülkenin finansal krizlere sürüklenmesine neden olmuş, IMF ile ‘stand by’ anlaşmaları yapılmıştır (www.tcmb.gov.tr).

TCMB içinde bulunulan durumda krizden kurtulmaya yönelik politikalar ile bankaların açık pozisyonlarını kapatmaya çalışmış, kurun üzerindeki baskı bir miktar hafifletilebilmiştir (Yüret, 2019: 42).

Yürütülen çalışmalar ile elde edilen başarılar sonrası, 2006 yılı enflasyon hedeflemesinin yapıldığı dönemin başlangıcı olmuştur. Diğer hedeflemelere nazaran daha avantajlı özellikleriyle enflasyon hedeflemesi, merkez bankalarının güvenilirliğini artırmaktadır. Çünkü enflasyon hedeflemesi reel faizlerin yüksek olacağı, daha şeffaf bir piyasaya ortam hazırlamaktadır. Olumlu geçen birkaç yılın ardından 2008 küresel krizi ile çok güçlü politikalara ihtiyaç duyulmuştur. Bu çerçevede düzenin sağlanabilmesinde para politikalarına uzun bir zaman ihtiyacı doğmuştur. TCMB’nin kriz sonrasında uyguladığı temel araçlarından biri zorunlu karşılık oranları olmuş, TCMB gecelik borç alma faizleriyle zorunlu karşılık oranlarını azaltmıştır. Bu sayede ticari bankaların paraya ulaşım maliyeti düşürülmüş, krediler ile tüketim harcamalarının önü açılmak istenmiştir. Nihai olarak bankaların kullanabildiği fon miktarı artmış, böylece paranın ucuzlamasıyla kredi imkânları genişlemiştir. Kredi imkânlarının genişlemesi talep ve tüketimi artırmış, piyasanın canlanmasına etki etmiştir. Bu şekilde 2008 krizinin Türkiye para piyasasında atlatılmasında zorunlu karşılık oranlarının düşürülmesi büyük oranda etkili olmuştur (TCMB, 2008: 1).

Zorunlu karşılık oranları ile paranın ucuzlatılması, etkin bir şekilde genişletici para politikasının uygulandığını ortaya koymaktadır. Bu dönemde TCMB bütün araçları ile piyasanın öncülüğünü üstlenerek piyasayı canlandırabilmiştir.

4. PARA POLİTİKASININ ETKİNLİĞİ

Küresel ekonomide meydana gelen gelişmelerin etkisiyle, para politikası araçlarının ekonomideki önemi ve rolü artmıştır. Ekonomi politikaları başarısını büyük oranda maliye ve para politikalarının etkin ve uyumlu bir şekilde düzenlenmesi ve uygulanmasıyla ilişkilidir. Bu bağlamda para politikaları etkinliği, fayda veya zararları konusunda çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Pekin, 2019: 78). Para politikalarının başarısında merkez bankasının bağımsızlığı, siyasi baskılardan uzak oluşu, para politikası araçlarını seçme ve yönetme serbestisine sahip olduğu bir yasal zeminde faaliyet göstermesi büyük öneme sahiptir. Aksi halde merkez bankasının kararlarına gelebilecek dış müdahaleler piyasa dengelerinin bozulmasına yol açabilmektedir (Öztürk ve Biner, 2008: 25).

Para politikalarının etkinliği konusunda diğer bir faktör piyasa aktörlerinin geleceğe ilişkin beklentileridir. Bu bağlamda merkez bankasının uygulayacağı para politikasını, araç ve yöntemleriyle birlikte tedbirlerini önceden belirtmesi, piyasa aktörlerinin beklentilerini de şekillendirebilecektir. Merkez bankasının güçlü bir yapıyla, para politikalarında kararlı ve istikrarlı hamlelerde bulunması ve öngörülerini ile hedeflerinde isabetli işler başarması, piyasa aktörlerinin güvenini artıracaktır. Bu durum neticesinde piyasanın reaksiyonları para politikalarının etkinliğini daha da artıracaktır (Cengiz, 2009: 237).

Para politikasının etkinliğini artıran faktörlerdeki yetersizlikler aksi yönde tesir ederek etkinsizliğe neden olacaktır. Bunun dışında para politikalarının etkinliğini azaltan faktörlerde bulunmaktadır. İç ve dış gecikme şeklinde ifade edilen, para politikalarının uygulamaya konulmasındaki zamansal gecikmeler, para politikalarının etkinliğini olumsuz etkilemektedir. İç gecikme, kararın alınması ile merkez bankasının uygulamaya başlaması arasında geçen zamanki, dış gecikme merkez bankasının uygulamaya başlamasından sonraki süreçte hedef değişkenlerin etkilenmesine kadar geçen zamandır. Dolayısıyla iç ve dış gecikme süreleri ile para politikası etkinliği arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. İç ve dış gecikme sürelerinin artması para politikalarının etkinliğini azaltacaktır (Tezer, 2006: 19).

Teknolojideki hızlı ilerleme, kripto paralar, küreselleşme ve ekonomik krizler gibi birçok nedenle para politikalarının etkinliği konusunun önemini son yıllarda artırmıştır. Aynı nedenlerle bu çalışma çerçevesinde Türkiye’de uygulanan para politikalarının etkinliği ekonometrik bir çalışma ile incelenmiştir. Bu bağlamda para politikası ile ilgili stratejilerin etkinliğini gösterebilecek veriler elde edilmeye çalışılmıştır.

5. METODOLOJİ

Çalışmada değişkenler arasındaki ilişki incelenmek istenmektedir. Bu sebeple değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek için Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Philips-Perron (PP) Birim Kök Testleri, Granger Nedensellik Testi ve ARDL Eş Bütünleşme Testi uygulanmıştır. Bu bölümde çalışmada uygulanmış olan bu testler hakkında bilgi verilmiştir.

5.1. ADF ve PP Birim Kök Testi

Birim kökün olup olmadığını bulmak için kullanılan en yaygın test Dickey-Fuller ve Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testleridir. Dickey-Fuller testi, hata terimlerinin rassal ve homojen dağıldıklarını varsaymaktadır. Ancak hata terimleri ara sıra farklı varyans veya seri korelasyon halinde dağılmış olabileceğinden bu test, Genişletilmiş Dickey-Fuller testi şeklinde ifade edilmektedir (Takım, 2010: 324). ADF testine göre; bütün zaman serileri birinci seviye otoregresif süreçler olarak açıklanamamaktadır. Bazı durumlarda seviye farklı olabilmektedir. ADF testinin metodolojisi P’inci seviyede bir otoregresif süreç aşağıdaki denklemlerdeki gibi ifade edilebilir (Patterson, 2000: 239240) ;

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 y_{t-1} + \alpha_2 y_{t-2} + \dots + \alpha_{p-1} y_{t-p+1} + \alpha_p y_{t-p} + u_t \quad (1)$$

Denklem 1’in her iki tarafına $(\alpha_p y_{t-p+1})$ eklenip, tekrardan çıkartılması halinde;

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 y_{t-1} + \alpha_2 y_{t-2} + \dots + \alpha_{p-2} y_{t-p+2} + (\alpha_{p-1} + \alpha_p) y_{t-p+1} + \alpha_p \Delta y_{t-p+1} + \epsilon_t \quad (2)$$

denklem 2 elde edilmektedir. Her iki tarafa $(\alpha_{p-1} + \alpha_p)y_{t-p+2}$ değeri eklenip çıkartıldığında denklem 3 elde edilir.

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 y_{t-1} + \alpha_2 y_{t-2} + \dots + (\alpha_{p-1} + \alpha_p) y_{t-p+2} + \alpha_p \Delta y_{t-p+1} + u_t \quad (3)$$

Aynı yönteme devam edildiği durumda ise;

$$y = -(1 - \sum_{p=1}^p \alpha_1) \text{ ve } \beta_i = \sum_{j=1}^p \alpha_1 \quad (4)$$

olmak üzere aşağıdaki denklem bulunmaktadır.

$$\Delta y_t = m_0 + \gamma y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + u_t \quad (5)$$

ADF testi; hata terimlerinin normal dağılıma, bağımsız ve sabit varyansa sahip olduğunu ifade etmektedir. Philips ve Perron geliştirmiş olduğu bir yöntem ile Dickey-Fuller testleri çerçevesinde kabul edilen bu varsayımı değiştirmişlerdir (Philips ve Perron, 1986: 335).

Aşağıdaki denklemlere göre;

$$y_t = m_0 + m_1 y_{t-1} + e_t \quad (6)$$

$$y_t = m^*_0 + m^*_1 y_{t-1} + m^*_2 (t - T/2) + e_t \quad (7)$$

Denklem 6 ve denklem 7'ye göre T gözlem sayısını göstermekte ve e_t $E(e_t) = 0$ olduğundan bozucu terimlerin homojen olmamaları veya seri korelasyon ilişkisi içerisinde olmaması için herhangi bir zorunluluk yoktur. PP testi, bozucu terimler arasında zayıf bağımlılığa ve homojenliğe izin vermektedir. PP testi (Kutlar, 2017: 167);

$$Y_t = Y_{t-1} + e_t \quad (8)$$

denklem 8'deki süreçte üretilen veriler m ve m* katsayılarına karşı sıfır hipotezi sınamasına gitmektedir.

➤ 5.2. Granger Nedensellik Testi

Uygulamalı ekonometrik çalışmalarda, zaman serileri arasındaki nedensellik ilişkisinin bulunmasında en yaygın kullanılan analiz yöntemi Granger nedensellik testidir (Karaca, 2003: 250). Granger nedensellik testi, iki değişken arasındaki bağlantıyı sorgulamakta ve bir ilişki bulunmakta ise bu ilişkinin yönünü belirlemektedir (Uzunoz ve Akçay, 2012: 8).

Aşağıdaki denklemlerin yardımıyla nedensellik analizi yapılmaktadır.

$$Y_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_i X_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (9)$$

$$X_t = \sum_{i=1}^m \theta_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \gamma_i Y_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (10)$$

Denklem 9 ve denklem 10'daki α_i , β_i , θ_i , γ_i gecikme katsayılarını, m bütün değişkenler için ortak gecikme derecesini, ε_{1t} ve ε_{2t} korelasyonsuz beyaz süreçleri göstermektedir. Granger nedensellik testinde, denklem 9 ve denklem 10'daki hata terimlerinden önce yer alan bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerin katsayılarının sıfıra eşit olup olmadığı test edilmektedir. Hipotez ift taraflı kurulmakta ve nedensellik ilişkisinin tek taraflı mı yoksa çift taraflı mı olduğu tespit edilmektedir (Uzunoz ve Akçay, 2012: 8). Granger'a göre nedensellik; Y değişkeninin ongorusu, X değişkeninin geçmiş değerleri kullanılmadığı durumda daha başarılı ise X, Y'nin Granger nedenidir ve aralarındaki bu ilişki X→Y şeklinde ifade edilmektedir (Granger, 1988: 199-211).

5.3. ARDL Eş Bütünleşme Testi

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olup olmadığını tespit etmek amacıyla eş bütünleşme testleri uygulanmaktadır. Literatürde yaygın olarak EngleGranger (1987), Johansen (1988) Eş Bütünleşme testleri ile Vektör Oto Regresif (VAR) analiz yöntemleri tercih edilmektedir. Bu testlere göre değişkenlerin aynı düzeyde durağan olması gerekmektedir. Bu durum, uygulamada büyük sıkıntılar oluşturmakta ve bu sebepten dolayı Peseran vd. (2000), farklı derecelerde durağan değişkenler arasındaki ilişkinin analiz edilmesine imkan veren ARDL sınır testini önermişler ve bu test ile

problemler giderilmiştir. ARDL testinde serilerin düzeyde veya birinci farkında durağan olması durumu sınır testini uygulamaya engel yaratmamakta ve kısıtsız hata düzeltme modeli kullanıldığından diğer eş bütünleşme testlerinden daha kesin sonuçlar vermektedir. Ayrıca seriler arasında kısa ve uzun dönem durumlarını göstermektedir (Kızıl ve Ceylan, 2018: 202).

ARDL sınır testinin izlenmiş olduğu aşama şu şekilde ifade edilebilir (Sevüktekin ve Çınar, 2014: 576):

$$Y_t = \alpha + \sum_{j=1}^k \alpha_j Y_{t-j} + \sum_{j=0}^k \beta_j X_{t-j} + \varepsilon_t \quad (11)$$

Denklem 11'e ilave edilmesi gereken gecikme sayıları; Lagrange çarpanları (LM), Akaike (AIC) ve Schwarz (SIC) gibi bilgi kriterleri yardımıyla bulunmaktadır.

Durağan durum uzun dönem dengesinde değişkenlerin bütün zaman dönemleri için aynı değerleri alacağı varsayılmakta ve bu durum;

$$Y_t = Y_{t-1} = Y_{t-2} = \dots = Y_{t-k} = Y^* \text{ ve} \\ X_t = X_{t-1} = X_{t-2} = \dots = X_{t-k} = X^* \text{ şeklinde açıklanabilir.}$$

Bu nedenle durağan durum uzun dönem denge ilişkisi denklem 12'deki gibidir (Sevüktekin ve Çınar, 2014: 576):

$$Y^* = \frac{\alpha}{1 - \sum_{j=1}^k \alpha_j} + \frac{\sum_{j=0}^k \beta_j}{1 - \sum_{j=1}^k \alpha_j} X^* = \alpha^* + \beta^* X^* \quad (12)$$

Denklem 12'ye göre uzun dönem çözümünün yapılabilmesi için $\sum_{j=1}^k \alpha_j < 1$ olması gereklidir (Asteriou ve Hall, 2007: 311).

Eştümleşim vektörü ise $[1 - \alpha^* - \beta^*]$ şeklinde ifade edilebilmektedir. Denklem 12 tahmin edildikten sonra, dengeden sapmayı açıklayan $\hat{\varepsilon}^*$ kalıntıları bulunmaktadır (Sevüktekin ve Çınar, 2014: 576).

$$\hat{\varepsilon}^* = Y^* - \hat{\alpha}^* - \hat{\beta}^* X^* \quad (13)$$

6. BULGULAR

Türkiye'de uygulanan para politikaları ve para politikaları etkinliğini ekonometrik olarak inceleyen bu çalışmada; Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH), Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) ve M2 (para arzı) değişkenleri kullanılarak analizler yapılmıştır. 2005Q4:2020Q3 dönemini kapsayan çeyreklik veriler Merkez Bankası EVDS sistemi üzerinden elde edilmiştir. İlk olarak değişkenlere, Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Philips-Perron (PP) Birim Kök testleri uygulanarak değişkenlerin durağanlık seviyeleri analiz edilmiştir. Daha sonra değişkenlere Granger Nedensellik testi uygulanmıştır. Son olarak değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin var olup olmadığını analiz etmek için ARDL Sınır Testi uygulanmıştır. Aşağıdaki Tablo 1'de testlerde kullanılan değişkenler yer almaktadır.

Tablo 1: Testlerde Kullanılan Değişkenler

Değişken Adı	Açıklama
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
M2	Para Arzı

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı İstatistikler	GSYİH	TÜFE	M2
Ortalama	5.27	242.53	1.04
Medyan	4.39	219.08	7.86
Maksimum	1.42	472.79	3.27
Minimum	1.63	121.74	2.38
Standart Sapma	3.13	96.82	7.35
Skewness	0.91	0.83	1.71
Kurtosis	2.90	2.70	3.75
Jarque-Bera	8.42	7.18	15.13
Olasılık	0.01	0.02	0.00

Tablo 2’de tanımlayıcı istatistik sonuçları yer almaktadır. Tablo 2’ye göre GSYİH’nin ortalama değeri 5.27, medyan (ortanca) değeri 4.39, maksimum değeri 1.42, minimum değeri 1.63, standart sapma değeri 3.13, skewness (çarpıklık) değeri 0.91 ve sağa çarpık, kurtosis (basıklık) değeri 2.90 ve basık, jarque-bera değeri 8.42 ve olasılık değeri 0,05’ten küçük olduğundan dolayı GSYİH değişkeni normal dağılmaz. TÜFE’nin ortalama değeri 242.5, medyan (ortanca) değeri 219.308, maksimum değeri 472.79, minimum değeri 121.74, standart sapma değeri 96.82, skewness (çarpıklık) değeri 0.83 ve sağa çarpık, kurtosis (basıklık) değeri 2.70 ve basık, jarque-bera değeri 7.18 ve olasılık değeri 0,05’ten küçük olduğundan dolayı TÜFE değişkeni normal dağılmaz. M2’nin ortalama değeri 1.04, medyan (ortanca) değeri 7.86, maksimum değeri 3.27, minimum değeri 2.38, standart sapma değeri 7.35, skewness (çarpıklık) değeri 1.71 ve sağa çarpık, kurtosis (basıklık) değeri 3.75 ve dik, jarque-bera değeri 15.13 ve olasılık değeri 0,05’ten küçük olduğundan dolayı M2 değişkeni normal dağılmaz.

6.1. ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenlerin durağanlık seviyelerinin belirlenebilmesi için ADF ve PP Birim Kök testleri uygulanmıştır. Ayrıca GSYİH, TÜFE ve M2 değişkenlerinin hepsi birim köke sabit iken durağanlıkları farklılık göstermektedir. Tablo 3’te GSYİH, TÜFE ve M2 değişkenlerine uygulanan birim kök test sonuçları yer almaktadır. ADF birim kök testi sonucuna göre Tablo 3’te; GSYİH, TÜFE ve M2 serileri düzey değerlerinde durağan değil iken, birinci farkı alındığında sabit ve sabit+trendli modelde durağan oldukları görülmektedir. PP birim kök testi sonucunda ise; GSYİH’de seriler düzey değerlerinde sabit+trendli modelde durağan iken, birinci farkı alındığında sabit ve sabit+trendli modelde durağan oldukları görülmektedir. TÜFE ve M2 serileri düzey değerlerinde durağan değil iken, birinci farkı alındığında sabit ve sabit+trendli modelde durağan oldukları görülmektedir.

Tablo 3: GSYİH, TÜFE ve M2'ye Uygulanan Birim Kök Sonuçları

Değişkenler	Düzyer Değer I(O)				Birinci Fark I(1)			
	Sabit		Sabit+Trend		Sabit		Sabit+Trend	
	ADF Değeri	OLASI LİK	ADF Değeri	OLASI LİK	ADF Değeri	OLASI LİK	ADF Değeri	OLASI LİK
GSYİH	1.362	0.998	-2.567	0.296	-3.562	0.009**	-3.893	0.018**
TÜFE	1.973	0.999	-0.154	0.992	-7.090	0.000**	-7.492	0.000**
M2	1.130	0.997	-0.442	0.983	-7.783	0.000**	-7.916	0.000**
	PP Değeri	OLAS ILİK	PP Değeri	OLAS ILİK	PP Değeri	OLAS ILİK	PP Değeri	OLAS ILİK
GSYİH	1.295	0.998	-6.109	0.000**	-13.334	0.000**	-13.835	0.000**
TÜFE	2.094	0.999	-0.193	0.991	-7.119	0.000**	-7.492	0.000**
M2	1.130	0.997	-0.344	0.987	-7.783	0.000**	-7.918	0.000**

NOT: %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde serilerin durağanlıklarını sırasıyla

***, ** ve * değerleri göstermektedir.

6.2. Granger Nedensellik Test Sonucu

Yapılan nedensellik testi sonucuna göre, Tablo 4'te M2'den TÜFE'ye doğru bir nedensellik ilişkisi söz konusu iken TÜFE'den M2'ye doğru bir nedensellik bulunmamakta ve TÜFE ile M2 arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. Hem GSYİH'dan TÜFE'ye hem de TÜFE'den GSYİH'ya doğru bir nedensellik söz konusu olduğundan dolayı GSYİH ve TÜFE arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. GSYİH ile M2 arasında ise bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Ayrıca değişkenler arasında pozitif bir korelasyon söz konusudur.

Tablo 4: GSYİH, Tüfe ve M2'nin Nedensellik Testi Sonuçları

Değişkenler	Chi-sq	Gecikme Uzunluğu	Olasılık
M2 → TÜFE	9.343	2	0.009**
GSYİH → TÜFE	23.070	2	0.000**
TÜFE → M2	1.707	2	0.574
GSYİH → M2	0.628	2	0.730
TÜFE → GSYİH	20.960	2	0.000**
M2 → GSYİH	3.108	2	0.211

NOT: %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde değişkenler arasındaki nedensellik

ilişkinsini sırasıyla ***, ** ve * değerleri göstermektedir.

6.3. ARDL Eş Bütünleşme Testi Sonuçları

Bu bölümde ilk olarak, ARDL sınır testi kısa dönem katsayıları bulunmuş ve Sınır Testi yardımı ile F-istatistik değeri hesaplanıp eş bütünleşme ilişkisinin söz konusu olup olmadığı incelenmiştir. Hata düzeltme katsayısı ile uzun dönem katsayıları hesaplanmıştır. Hata düzeltme katsayısının negatif ve olasılık değerinin anlamlı olması gerekmektedir.

Tablo 5'te ARDL modeline ilişkin kısa dönem katsayıları, t istatistiği ve olasılık (prob.) değerleri yer almaktadır. Kısa dönem, GSYİH, TÜFE ve M2 arasındaki eş bütünleşme ilişkisi Sınır testi ile incelenmiştir. Sınır testi sonucuna göre; F-istatistik değeri, %5 ve %10 anlamlılık seviyesi üst sınır değerlerinin üzerinde olduğundan dolayı GSYİH, TÜFE ile M2 arasında eş bütünleşme ilişkisi söz konusudur.

Tablo 5: Kısa Dönem Katsayıları ve Sınır Testi

Bağımlı Değişken (GSYİH)		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği (prob.)
GSYİH(-1)	0.284	2.985 (0.004)
M2	0.397	0.2501 (0.007)
TÜFE	0.665	1.263 (0.212)
C	-3.150	-1.788 (0.080)
Sınır Testi		
	k	F İstatistik
Bağımlı Değişken (GSYİH)	2	4.413
Anlamlılık Seviyesi	Alt Sınır	Üst Sınır
% 1	4.13	5
% 5	3.1	3.87
% 10	2.63	3.35

Not: k, bağımsız değişken sayısını ifade etmektedir.

Tablo 6'da hata düzeltme katsayısı ve uzun dönem katsayıları yer almaktadır. Tablo 6'daki uzun dönem katsayılarına göre, M2'nin GSYİH üzerindeki etkisi pozitif iken istatistiksel olarak anlamlı değildir. Ayrıca TÜFE'nin GSYİH üzerindeki etkisi negatifken istatistiksel olarak anlamlı değildir. Hata düzeltme katsayısı negatif ve olasılık değeri istatistiksel olarak anlamlıdır. ARDL uzun dönem sonuçlarına göre, M2'deki %1'lik artış GSYİH'de %4,37 oranında bir artışa neden olurken, TÜFE'deki %1'lik artış GSYİH'da %6,45 oranında bir azalışa neden olmaktadır.

Tablo 6: ARDL Uzun Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken (GSYİH)		
Katsayıları	Uzun	Dönem
	Değişkenler	Katsayı
M2	4.377	0.697 (0.488)
TÜFE	-6.453	-0.566 (0.573)
C	-34.716	-0.521 (0.604)
CointEq (-1)	-0.085	-4.122 (0.000**)
F-statistic = 62.6609, Prob (F-statistic) = 0.000		

NOT: %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde değişkenlerin anlamlılıkları sırasıyla

***, ** ve * değerleri göstermektedir.

SONUÇ

Günümüzde ekonomi politikalarından elde edilecek olan başarılar para politikalarının etkinliği ile tespit edilmektedir. TCMB finansal piyasalarda etkinlikler yaparak ekonomide dengeyi sağlamaya çalışmaktadır. Ayrıca TCMB 2001 yılında yürürlüğe giren kanun ile siyasi ve politik çıkarların etkisi altında kalmadan sadece fiyat istikrarını sağlama amacına yönelerek özgürlüğüne kavuşmuştur.

Para politikasında etkinliğin sağlanması ekonomik alanda önemli bir yer almaktadır. Ayrıca para politikalarında etkinlikten bahsedebilmek için siyasi baskılar altında olmadan alınan ekonomik kararlara herhangi bir müdahalenin olmadığı bağımsız bir merkez bankası olmalıdır. Aynı zamanda bağımsız olan merkez bankasının kamuoyuna ve devlete karşı hesap verebilir olabilmesi için alınmış olan kararların ve uygulanan para politikalarının şeffaf bir nitelikte olması gereklidir. Son zamanlarda uygulanan para politikalarının etkinliği ekonomik hayatta önemli bir yer almaktadır.

Merkez bankasının uygulayacak olduğu para politikalarında temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Bu amacına ulaşabilmek içinde doğru para politikası araçlarını seçmesi gerekmektedir. Ayrıca merkez bankasının bağımsız olması para politikalarının etkin olabilmesi konusunda önemli bir konudur. Diğer ekonomi politikaları içerisinde para politikası, kısa sürede uygulanabilir olması ve piyasaları kısa sürede etkileyebilmesinden dolayı önemli bir yere sahiptir.

Bir ülke ekonomisinde ulaşılmak istenen makroekonomik hedeflerin gerçekleşmesi için para politikası koşullarına göre para arz düzeyi kontrol edilerek hedeflere ulaşılabilir. Ayrıca para politikası araçları ile makroekonomik hedeflerden fiyat istikrarı sağlanarak ödemeler bilançosu açıkları ortadan kaldırılmaya çalışılır.

Sonuç olarak; çalışmada ele alınan GSYİH, TÜFE ve M2 değişkenleri ile yapılan ADF ve PP birim kök testi, Granger nedensellik testi ve ARDL eş bütünleşme testi ile analizler yapılmıştır. Değişkenler birim köke sahip iken farklı seviyelerde durağandırlar. Ayrıca nedensellik testi sonucuna göre, M2'den TÜFE'ye doğru bir nedensellik ilişkisi söz konusu iken TÜFE'den M2'ye doğru bir nedensellik bulunmamakta ve TÜFE ile M2 arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. Hem GSYİH'dan TÜFE'ye hem de TÜFE'den GSYİH'ya doğru bir nedensellik söz konusu olduğundan dolayı GSYİH ve TÜFE arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. GSYİH ile M2 arasında ise bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. İlaveten değişkenler arasında pozitif bir korelasyon söz konusudur. ARDL eş bütünleşme sonucuna göre ise; F-istatistik değeri, %5 ve %10 anlamlılık seviyesi üst sınır değerlerinin üzerinde olduğundan dolayı GSYİH, TÜFE ile M2 arasında eş bütünleşme ilişkisi söz konusudur. Uzun dönem katsayılarına göre, M2'nin GSYİH üzerindeki etkisi pozitif iken istatistiksel olarak anlamlı değildir. Ayrıca TÜFE'nin GSYİH üzerindeki etkisi negatiftir.

istatistiksel olarak anlamlı değildir. Hata düzeltme katsayısı negatif ve olasılık değeri istatistiksel olarak anlamlıdır. ARDL uzun dönem sonuçlarına göre, M2'deki %1'lik artış GSYİH'de %4,37 oranında bir artışa neden olurken,

TÜFE'deki %1'lik artış GSYİH'da %6,45 oranında bir azalışa neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

AKYAZI, H. (2002). “Yeni Ekonomide Para Politikası ve Merkez Bankacılığının Geleceği”, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, 2002 (19): 199.

AYDIN, Ş. (2019). Türkiye Ekonomisinde Geleneksel Olmayan Para Politikalarının Etkinliği, Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

BARBAROS, F.R. EROL, E. (2007). “Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi”, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, 2007, (1): 22.

CENGİZ, V. (2009). “Parasal Aktarım Mekanizması İşleyişi ve Ampirik Bulgular”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2009 (33): 8.

CLARK, T. E. (1994). “Nominal GDP Targeting Rules: Can They Stabilize The Economy?” Economic Review-Federal Reserve Bank Of Kansas City, 1994, (3): 79.

ÇAVUŞOĞLU, C. (2015). Elektronik Paranın Gelişimi ve Merkez Bankası Bilançosu İle Para Politikası Uygulamaları Üzerine Etkisi, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü, Ankara.

ÇELİK, F. (2019). Geleneksel Olmayan Para Politikalarının Finansal İstikrar Üzerine Etkisi: Türkiye Örnekleme, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

ÇOLAK, Ö. F. (2007) Finansal Piyasalar ve Para Politikası, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

EĞİLMEZ, M. ve KUMCU, E. (2004) Ekonomi Politikası, Teori ve Türkiye Uygulaması, (20.Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul.

EROĞLU, Ö. (2004), Para Teorisi ve Politikası: Ders Notları, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta

GÖCEN, S. (2018) Global Para Politikalarının Gelişmekte Olan Ülkelerin İş Çevrimleri Üzerindeki Etkisi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

GRANGER, C. (1988). “Some Recent Developments in a Concept of Causality”, Journal of Econometrics, 1988 (39): 199-211.

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/14676/21_Subat_Krizi.html 09.01.2021

JUDD, J. P. ve SCADDING, J. L. (1982). “The Search For A Stable Money Demand Function: A Survey Of The Post-1973 Literature”, Journal of Economic Literature, 1982 (3): 20.

KAPLAN, M. A. (2019). 2008 Küresel Finans Krizinin TCMB’nin Para Politikalarına Etkisi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KARACA, O. (2003). “Türkiye’de Enflasyon-Büyüme İlişkisi: Zaman Serisi Analizi”, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 2003 (2): 4.

KARAGÖZLÜ, İ. E. (2016). 2008 Krizinde Amerikan Merkez Bankası, Avrupa Merkez Bankası Ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın Geleneksel Olmayan Para Politikalarının Analizi, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KARTAL, F. (2013). “Merkez Bankası Bilançosu ve Parasal Büyüklüklerin Gelişimi”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2013 (3): 27.

KEPENEK, Y. ve YENTÜRK, N. (1994) Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, Ankara.

KEYDER, N. (2005) Para Teori-Politika-Uygulama, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

- KIZIL, B. C. ve R. Ceylan, (2018). “Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, Journal of Yasar University, 2018 (50) 13.
- KUTLAR, A. (2017). Ekonometrik Zaman Serileri, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- NERGİZ, Ö. (2018). Geleneksel Olmayan Para Politikaları ve Son Dönemdeki Uygulamaları, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- ÖNDER, T. (2005). Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.
- ÖZBİLEN, Ş. (2016). Paranın Kitabı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- ÖZCAN, S. (2006). Para Politikası Tercihleri ile Finansal İstikrar Arasındaki İlişki, Enflasyon Hedeflemesi Politikasında Finansal İstikrar ve Türkiye Analizi, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ÖZTÜRK, S. ve B. Coşkun, (2008). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Kurula Dayalı Para Politikasının Etkinliği Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi: Türkiye Örneği”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2008 (1): 9.
- PARASIZ, İ. (2007). Para Teorisi ve Politikası, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- PATTERSON K. (2000). An Introduction Applied Econometrics: A Time Series Approach, New York: Palgrave, New York.
- PAYA, M. (2002). Para Teorisi ve Para Politikası, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- PAYA, M. (2013). Küresel Ortamlarda İktisat Politikaları, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- PEKİN, S. (2019). Türkiye Para Politikalarının Etkinliği ve GSMH İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- PHILIPS, P. ve P. PERRON, (1986). “Testing for a Unit Root in Time Series Regression”, Biometrika, 1986 76.
- SALİHOĞLU, E. (2018). Merkez Bankası Para Politikaları ve Elektronik Para İlişkisi: Türkiye Uygulaması, Doktora Tezi Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü. İstanbul.
- SARI, Y. (2006). “Cumhuriyetten Günümüze Türkiye’de Uygulanan Para Politikaları”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2006 (7): 4.
- SEVÜKTEKİN, M. ve ÇINAR M. (2014). Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: Eviews Uygulamalı, Dora Yayın, Bursa.
- TAKIM, A. (2010). “Türkiye’de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2010 (2): 14
- TAKIM, A. (2011). “Türkiye’de Para Politikası Stratejilerinin Fiyat İstikrarına Etkisi: Enflasyon Hedeflemesi Örneği”, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2011 (13): 7.
- TCMB (2018b). İnternet Para Politikası Sayfası, Fiyat İstikrarı ve Enflasyon, <http://www.tcmb.gov.tr>, 03.01.2021.
- TCMB, (2008). “Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kitapçığı”, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/05.01.2021>.
- TEZER, H. (2006). Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Uygulanan Para Politikaları ve Merkez Bankası’nın Etkinliği, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TUNAY, K. B. (2014). Makroekonomi Teori ve Politika, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul.
- ULAŞAN, E. (2011). 2001-2010 Dönemi Türkiye’de Merkez Bankası Para Politikaları Uygulamaları, Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- UZUNÖZ, M. ve AKÇAY, Y. (2012). “Türkiye’de Büyüme ve Enerji Tüketimi Arasındaki Nedensellik İlişkisi:1970-2010”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012 (2): 3.

VURKIR, N. (2014). Finansal Kriz Dönemlerinde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının Uyguladığı Para Politikaları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

YETKİNER, H. ve DİLEK, D. Ç. (2016). “Para Politikası Amaç ve Araçları”, s. 124, (Ed.) EROĞLU, N. ve AYDIN, H. İ. ve KESBİÇ, C. Y. Orion Kitabevi, İstanbul.

YÜRET, R. (2019). Merkez Bankaları Para Politikalarının Ülke Ekonomilerine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Presentation ID / Sunum No= 14

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-0644-808X

Güncel Gelişmeler Çerçevesinde Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin Statüsü, Kuruluşu ve İşleyişine İlişkin Bir Değerlendirme

Dr. Öğretim Üyesi Zeynep Özkan¹

*¹Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı
ozkan.zynp@gmail.com*

Özet

Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin statüsü; mahkemenin sistem içindeki rolü ve yerinin anayasa ve federal anayasal yasalar tarafından tanımlanmasıdır. Mahkeme, Anayasa'nın "yargı yetkisi" başlığını taşıyan yedinci bölümünde genel anlamda yargı gücünün işleyişine ilişkin 118. maddede ve özel olarak da 125. maddede yer almıştır. Anayasa'nın 125. maddesinde Mahkemenin üye sayısı, kuruluş ve görevleri belirtilmiş, diğer düzenlemeler ise Anayasa Mahkemesi hakkındaki Federal Anayasal Yasa (AYM hakkındaki FAY ile) ve Rusya Federasyonu'nda Mahkemeler Sistemi Hakkındaki Federal Anayasal Yasa'da yer almıştır. Rusya Federasyonu Anayasası'nın bazı maddelerinde, 14.03.2020 tarih ve N:1 FKZ sayılı Federal Anayasal Yasa ile değişiklik yapılmış ve bu değişiklikler; 4 Temmuz 2020 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu anayasa değişikliği, Anayasa Mahkemesinin statüsüne ilişkin hüküm içeren 125. maddeye ilişkin de yeni düzenlemeler içermektedir. Anayasa değişikliğine koşut olarak, Anayasa Mahkemesi hakkındaki Federal Anayasal Yasa'da da 2020 ve 2021 yıllarında değişiklikler yapılmıştır. Bu çalışmada, ilgili yasa değişiklikleri incelenerek, yasa değişiklikleri aracılığıyla Mahkemenin statüsü, kuruluşu ve işleyişine ilişkin mevcut duruma yönelik bir değerlendirmenin, değişiklik öncesi durumla karşılaştırmalı bir şekilde ele alınarak ortaya konulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi, Rusya Federasyonu Anayasası 2020 Değişiklikleri, Anayasa Mahkemesi Hakkında Federal Anayasal Yasa, Federal Anayasal Yasa 2020 ve 2021 Değişiklikleri.

An Assessment on the Status, Establishment and Operation of the Russian Constitutional Court Within the Framework of Current Developments

Abstract

The status of the Russian Constitutional Court means that its role and place in the system are defined by the constitution and federal constitutional laws. The Court is included in the seventh chapter of the Constitution, titled "judicial power", in Article 118 on the functioning of the judiciary in general and in Article 125 in particular. The number of members, organization and duties of the Court are specified in Article 125 of the Constitution. Other regulations are given place in the Federal Constitutional Law on the Constitutional Court and the Federal Constitutional Law on the System of Courts in the Russian Federation. Some of the articles of the Constitution of the Russian Federation have been amended with the Federal Constitutional Law N: 1 FKZ dated 14.03.2020. These amendments entered into force on 4 July 2020 by promulgation. Aforementioned constitutional amendment also includes new regulations regarding Article 125, which includes provisions regarding the status of the Constitutional Court. Parallel to the constitutional amendment, amendments were made to the Federal Constitutional Law on the Constitutional Court in 2020 and 2021. This study aims to present an assessment of the current situation regarding the status, establishment and operation of the Court by examining the relevant legislative amendments, in a comparative manner with the situation before the amendment.

Keywords: Russian Constitutional Court, 2020 Amendments of the Russian Constitution, Federal Constitutional Law On the Constitutional Court, 2020 and 2021 Amendments to the Federal Constitutional Law.

Giriş

Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin statüsü, kuruluşu, görev ve yetkilerine ilişkin temel düzenlemeler Anayasa'nın 125. maddesi ile Anayasa Mahkemesi hakkındaki Federal Anayasal Yasa (AYM hakkındaki FAY ile) ve Rusya Federasyonu'nda Mahkemeler Sistemi Hakkındaki Federal Anayasal Yasa'da yer almıştır. Rusya Federasyonu Anayasası'nın bazı maddelerinde, 14.03.2020 tarih ve N:1 FKZ sayılı Federal Anayasal Yasa⁹⁰ ile değişiklik yapılmış ve bu değişiklikler; 4 Temmuz 2020 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu anayasa değişikliği, Anayasa Mahkemesine ilişkin hüküm içeren 125. maddesinde de değişiklikler öngörmektedir. Anayasa değişikliğine koşut olarak, Anayasa Mahkemesi hakkındaki Federal Anayasal Yasa'da da 2020⁹¹ ve 2021⁹² yıllarında değişiklikler yapılmıştır.

Anayasa ve Federal Anayasal Yasa'daki bu değişiklikler çerçevesindeki mevcut durumun değerlendirilmesini ortaya koyabilmek üzere konuyu Mahkemenin Statüsü, Kuruluşu ve Görevleri ile İşleyişi bakımından üç başlıkta ele almak olanaklıdır.

I. Mahkemenin Statüsüne İlişkin Değişiklikler

Mahkemenin statüsü, mahkemenin sistem içindeki rolü ve yerine işaret etmektedir. Mahkemenin sistem içindeki rolü ve yeri Anayasa'nın "yargı yetkisi" başlığını taşıyan yedinci bölümünde genel anlamda yargı gücünün işleyişine ilişkin 118. maddede ve özel olarak da 125. maddede yer almıştır.

⁹⁰ Anayasa Değişikliğine İlişkin Yasanın açık adı: "Zakon RF o Popravke kı Konstitutsii RF ot 14.03.2020 N:1 FKZ" O Soverşenstvovaniı Regulirovaniya Otdelnih Voprosov Organizatsii i Funktsionirovaniya Publıçnoy Vlasti" şeklinde olup Türkçesi, Rusya Federasyonu Anayasasının Değiştirilmesi Hakkında 14.03.2020 tarih N:1 FKZ sayılı "Devlet Makamlarının İşleyişi ve Kurumsal Yapıya İlişkin Belirli Konularda İyileştirme ve Düzenleme Yapılması" adlı Federal Anayasal Yasadır.

⁹¹ 9 Kasım 2020 tarih N – 5 FKZ sayılı " Anayasa Mahkemesi hakkındaki Federal Anayasal Yasada Değişiklikler Yapan Federal Anayasal Yasa. Resmi Gazete 9 Kasım 2020 No:253 <http://www.kremlin.ru/acts/bank/46035>

⁹² Federalniy Konstitutsionniy Zakon ot 01.07.2021 N-2 FKZ http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_388777/3d0cac60971a511280cbba229d9b6329c07731f7/#dst100009

Anayasa'nın 118. maddesinde yargı yetkisinin mahkemeler vasıtasıyla kullanıldığı ve anayasal yargının da bu yetkilerden biri olduğu vurgulanmaktadır.

Mahkemenin statüsünü ortaya koyması bakımından; Anayasa'nın 125.maddesinin Anayasa Mahkemesi tarafından 1998 tarihli kararı ile yapılan resmi yorumunda Anayasa Mahkemesi; diğer başka yargı organlarının üstlenemeyeceği, Anayasa ve Federal Anayasal Yasa çerçevesinde kendisine verilmiş yetkilerle anayasal yargılama usulünü kullanarak anayasaya uygunluk denetimi yapan Mahkeme olarak belirtilmiştir. Denetim sonucu anayasaya uygun olmadığı belirlenen normatif düzenlemelerin hukuki gücünü yitirdiği ve bunun ancak anayasa ile yetkilendirilmiş tek organ olan anayasa mahkemesi tarafından yapılabileceği mahkeme yorumunda ifade edilmiştir. Genel mahkemelerin, uygulamakta oldukları bir hukuki düzenleme hakkında düzenlemenin anayasaya aykırı olabileceği kanısına varsa bile anayasallık denetimi yapamayacağı, mutlaka normun anayasallığının tartışılması için anayasa mahkemesine başvurmak zorunda olduğu hüküm altına alınmıştır.⁹³

2020 yılında yapılan anayasa değişikliği ile Anayasa'nın 125. maddesi 1. fıkrası şu şekilde düzenlenmiştir:

“Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi, anayasal düzenin temelleri ile temel insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla, Rusya Federasyonu Anayasasının tüm Rusya Federasyonu topraklarında üstünlüğünü ve doğrudan uygulanırlığını (bağlayıcılığını) sağlamak üzere anayasaya uygunluk denetimini anayasal muhakeme vasıtasıyla gerçekleştiren, Rusya Federasyonu'ndaki anayasal denetimin yüksek yargı organıdır. Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi, Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Başkanı ve Başkan vekili de dahil olmak üzere onbir yargıçtan oluşur.”

Bu yeni düzenleme ile mahkemenin statüsünün anayasa mahkemesi yorum kararında ele alındığı gibi belirginleştirildiği görülmektedir. Belirtmek gerekir ki; anayasa mahkemesinin yargısal organ olarak kabul edilmesi onun hukuki niteliğinin tanımlanmasında tek başına yeterli değildir. Kuşkusuz onu diğer derece mahkemelerinden ayıran; işlevi, yetkileri, organizasyon şekli, davaları ele alışı biçimi, uygulanan muhakeme yöntemleri, kararların alınma ve uygulanma şekli gibi birçok etken vardır. Bu bağlamda AYM hakkındaki FAY'nin ilk şeklindeki 1. maddesinde;

“Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi, Anayasa'ya uygunluk denetiminin yargısal organıdır. Anayasaya uygunluk denetimini bağımsız, serbest ve anayasal muhakeme vasıtasıyla gerçekleştiren yargısal organdır.”⁹⁴

denilmek suretiyle Anayasa Mahkemesi özerk, bağımsız ve anayasal denetimde yargısal bir organ olarak nitelenmiştir. Anayasa'da yapılan 2020 değişikliğine paralel olarak AYM hakkındaki Federal Anayasal Yasa'da yapılan 9 Kasım 2020 tarihli değişiklikle⁹⁵ 1. madde şu şekilde düzenlenmiştir:

“Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi, anayasal düzenin temelleri ile temel insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla, Rusya Federasyonu Anayasası'nın tüm Rusya Federasyonu topraklarında üstünlüğünü ve doğrudan uygulanırlığını (bağlayıcılığını) sağlamak üzere anayasaya uygunluk denetimini bağımsız, serbest ve anayasal muhakeme vasıtasıyla gerçekleştiren, Rusya Federasyonu'ndaki anayasal denetimin yüksek yargı organıdır.”

Federal Anayasal Yasa'nın yeni şeklinde mahkemenin statüsü; mahkemenin anayasal denetimin yüksek yargı organı olduğu, anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığını sağlamak ve temel hak ve özgürlükleri korumakla görevli olduğu vurgulanarak ortaya konulmuştur. Böylece Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 126. maddesindeki Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi ve 127. maddesindeki Rusya Federasyonu Yüksek Hakem Mahkemesi ile birlikte “Yüksek Mahkemeler” arasında yer almıştır. Bu bağlamda, 1994 tarihli Federal Anayasal Yasa'nın hazırlanış aşamasında mahkeme yargıçları ile yasa komisyonu arasında mahkemenin “Yüksek Mahkeme” veya “Anayasal organ” olup olmadığı noktasındaki tartışmalar söz konusu değişiklikle yanıt bulmuştur. Ancak bu yeni durum, Mahkemenin

⁹³ AYM Karar: 16 Haziran 1998 No:19-P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41938.pdf>

⁹⁴ Rusya Federasyonu Mahkemeler Sistemi Hakkındaki 31 Aralık 1996 tarihli Federal Anayasal Yasa'nın 17. maddesi de aynı düzenlemeyi içermektedir.

⁹⁵ 9 Kasım 2020 tarih N – 5 FKZ sayılı “ Anayasa Mahkemesi hakkındaki Federal Anayasal Yasada Değişiklikler Yapan Federal Anayasal Yasa. Resmi Gazete 9 Kasım 2020 No:253 <http://www.kremlin.ru/acts/bank/46035>

kuruluş, görev ve yetkilerinin Anayasa ve Federal Anayasal Yasa ile düzenlenmiş olması; mahkemenin çalışma esasları ve işbölümüne ilişkin kendinin yapacağı bir içtüzüğü ile yöntemsel bağımsızlığa sahip olması; kararlarının bağlayıcılığı; mahkemenin diğer devlet organları karşısındaki bağımsızlığı; genel bütçe içinde kendine ait bir bütçe ile yönetilmesi gibi, mahkemenin bir anayasal organ olarak kabul edilmesine haklılık kazandıran gerekçelerin [KIRATLI, 1966:40-51] göz ardı edildiğinin de kanıtı niteliğindedir.

II. Mahkemenin Kuruluş ve Görevlerine İlişkin Değişiklikler

Anayasa'nın 125. maddesinin ve Federal Anayasal Yasa'nın 4. maddesinin ilk şekline göre Mahkeme on dokuz yargıçtan oluşmakta iken 2020 değişiklikleri ile birlikte Başkan ve Başkan Vekili dâhil on bir⁹⁶ yargıçtan oluşmaktadır. Mahkemenin ilk kurulduğu günden bugüne Federal Anayasal Yasa'da yapılan çok sayıdaki değişikliklerle mahkemenin üye kompozisyonunun partizan amaçlarla manipüle edildiği ve üye kompozisyonundaki değişikliklerin diğer hükümlerle birlikte değerlendirilmesiyle yargı bağımsızlığı ilkesinin ihlal edildiği açıktır. Mahkeme Başkanı ve Başkan Vekilinin atanmasına ilişkin yeni düzenlemede de bu hususlar göze çarpmaktadır.

Mahkeme Başkanı ve Başkan Vekilinin atanmasına ilişkin 23. maddenin yeni şeklinde, Başkan ve vekilinin "*Anayasa Mahkemesi yargıçları arasından*" atanma şartı kaldırılmıştır. Bu hükümlerle birlikte, anayasa mahkemesi yargıcı niteliğini taşımayan kişilerin mahkeme oturumlarına başkanlık etmek (md.24/1), gündemi belirlemek (md.24/2), mahkemenin iç ve yargısal işleyişinde önemli görevlere sahip Sekreteryanın yapısını belirlemek (md.24/4), Sekreterya için aday önermek (md.24/4), emir ve talimatname çıkarabilmek ve kendisine yasayla verilen diğer yetkileri de kullanmak (md.24/5) üzere önemli yargısal ve idari yetkilere sahip Mahkeme Başkanı olarak ve tek işlemle aynı zamanda mahkeme yargıcı olarak atanması olasılığı ortaya çıkmaktadır. Zira bir kimsenin Mahkeme Başkanı olarak aday gösterilmesinin Devlet Başkanının yetkisinde olduğu ve 2020 Anayasa Değişikliği ile Devlet Başkanının yetkilerinin son derece genişletilmiş olduğu dikkate alındığında, bu olasılığın, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığının ihlaline yol açabileceği de açıktır.

Yargıçların niteliği ve atanma usulüne ilişkin de önemli değişiklikler öngörülmüştür. Yasa'nın 8. maddesinin eski şeklinde yargıçların niteliğine ilişkin "atandığı tarihte kırk yaşını doldurmuş, saygınlığı zedelenmemiş, hukuk alanında en az onbeş yıl fiilen çalışmış, hukuk alanında yüksek deneyime sahip Rusya vatandaşı olma" şartlarının yanı sıra değişikliklerle "*Rusya Federasyonu'nda kalıcı olarak ikamet etme, yabancı bir devletin vatandaşı olmama, yabancı bir devlette dâimi ikamet iznine veya bunu kanıtlar nitelikte bir belgeye sahip olmama*" gibi ek şartlar getirilmiştir. BM Yargı Bağımsızlığı Etik İlkeleri 10. maddesinde "*Hâkimlerin seçiminde ırk, renk, cinsiyet, din, siyasi veya başka bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum ve statü gibi nedenlerle bir kimseye karşı ayrımcılık yapılamaz. Yargısal görev için adayların o ülkenin vatandaşı olma şartı aranması, ayrımcılık yapılması şeklinde anlaşılabilir.*" hükmü yargıç seçiminde ayrımcılık yasağını getirmektedir. Yargıcın ülke vatandaşı olması, ayrımcılık olarak anlaşılabilir. Ancak bu ölçütlerin nesnel olması gerekliliği de yine BM Yargı Bağımsızlığı Etik İlkelerinde önemle vurgulanmıştır. Bu surette Anayasa Mahkemesi yargıçlarının ülke vatandaşı olması şartı mevcutken yabancı vatandaşlık veya ikamet izni sahibi olmama şartı, yargı bağımsızlığı açısından nesnel bir ölçüt olmaktan uzaktır.

Hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak hakimlik teminatına ilişkin güvence hükümlerinde de olumsuz nitelikte değişiklik yapılmıştır. Bu bağlamda, hakimlik teminatının sağlanmasına yönelik maaş, yıllık izin hakkı, sosyal güvenlik hakkı, konut teminatı, sosyal yardım hizmeti, zorunlu hayat ve sağlık sigortası, kendileri ve ailelerine mahsus mülkiyet hakkı gibi maddi güvencelere ilişkin düzenlemelerin daha önce yalnızca federal anayasa ile yapılacağı öngörülmüşken 13. maddedeki değişikliklerle birlikte bu tür düzenlemelerin yasalar veya "düzenleyici işlemler" le belirleneceği hüküm altına alınmıştır. Hukuk devleti ilkesi, siyasi iktidarın eylem ve işlemlerine karşı yargının özgürce karar verebilmesi anlamına gelmektedir. Hakimlik teminatı, yargının diğer iki erkten bağımsızlığının güvencelerinden biridir. Ancak yargıçların maddi güvencelerine yönelik düzenlemelerin yürütme organının düzenleyici işlemleri

⁹⁶ Anayasa ve Federal Anayasal Yasa'daki ilgili normların yürürlük hükümlerinde belirtildiği üzere, bu sayı, mahkemenin yargıç sayısının on bir yargıca düşmesinden itibaren geçerli olacaktır.

yoluyla belirlenebilecek olması, yürütmenin bu düzenlemeler yoluyla yargıya müdahalesinin yolunu açmaktadır.

Yargıçların görevlerinin sona ermesine ilişkin 18. madde hükmünde de çeşitli değişiklikler yapılmıştır. 18. maddenin yeni şeklinde madde başlığı “*Mahkeme Başkan ve Başkan Vekilini de içerecek şekilde*” ibaresi eklenerek yargıçların görevinin sona erme halleri düzenlenmiştir. Daha önce, yargıçların görevlerinin sona erme koşulları ortaya çıkması halinde görevlerinin sona erdirilmesine Anayasa Mahkemesi karar vermekte iken, bu değişiklikle yargıçların atanma prosedürlerinin ihlali, yabancı bir devlet vatandaşlığına sahip olmaları, yargıç aleyhine kesinleşmiş mahkûmiyet hükmünün olması veya yargıcın onur ve saygınlığını zedeleyecek bir eylemde bulunması hallerinde Devlet Başkanı’nın önerisi üzerine Federal Konsey karar verme yetkisine sahip olmuştur. Hem sona erme nedenleri arasında “onur ve saygınlığını zedeleyecek eylemde bulunma” gibi soyut, muğlak nitelikte koşulların olması hem de yürütme organına böyle bir yetkinin verilmiş olması yargı bağımsızlığını ihlal eden bir başka önemli durumdur.

Mahkemenin görevleri bakımından da önemli değişiklikler söz konusudur. Vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi iddiasıyla anayasa şikayeti yoluyla anayasa mahkemesine başvurabilmesine ilişkin olarak hem anayasa şikayetine başvuruda bulunabilecek hak özneleri hem de anayasa şikâyetine konu olabilecek normlar, yalnız yasalarla sınırlı olmaktan çıkarılıp diğer düzenleyici işlemleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir . Daha önce yalnız vatandaşlar ve onlar tarafından oluşturulmuş vatandaş birlikleri başvuru yapabilecek özneler arasında iken, yeni düzenleme ile tüzel kişiler ve yerel yönetim organlarından biri olan belediyelere de bu yetki tanınmıştır. Tüzel kişi ibaresi, yasanın eski halindeki vatandaşlar tarafından oluşturulmuş vatandaş birlikleri kavramından daha geniş bir kavrama işaret etmektedir (md.96). Bununla birlikte anayasa şikâyetine başvuru şartı olarak “*diğer tüm yargısal başvuru yollarının tüketilmesi*” şartı getirilmiştir. Tükenme şartı, anayasa şikâyetinin mevcut olduğu hukuk düzenlerinde kabul görmüş bir şarttır. Ancak bu yeni düzenlemede, “*diğer tüm yargısal başvuru yollarının tüketilmesi*” ifadesindeki “*tüketilme*” ile, ilgili işlemin türüne ilişkin mevzuata uygun en yüksek mahkemeye temyiz başvurusunda başvurulması anlaşıldığı ifade edilmektedir (md.97/3). Ancak ilgili yasada değişiklik yapan yasanın yürürlük maddesine göre tüketilme, değişiklik yasasının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı aylık sürenin dolmasından önce yapılan temyiz başvuruları anlamına gelir. Dolayısıyla başvuru şartları daha sıkı hale getirilmekle birlikte vatandaşların mahkemeye erişimine ilişkin yeni kurallara uyum sağlamaları için yeterli bir geçiş dönemi öngörülmediği açıktır.

Yasaya 2020 yılındaki değişikliklerle yeni eklenen 16 Bölümde Mahkemeye, referenduma sunulan bir konunun anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisi verilmiş olup 17. Bölümde yasa tasarıları veya yayımlanmamış yasaların anayasaya uygunluğuna ilişkin denetimin içeriği açıklığa kavuşturulmuştur. referenduma sunulan bir konunun anayasaya uygunluğunun denetlenmesi talebi Devlet Başkanı veya Yüksek Mahkeme tarafından yapılabilmektedir. Yüksek Mahkeme, Merkez Seçim Kurulunun referenduma sunulan konunun referendum konusu olamayacağına ilişkin kararının denetlenmesi talebiyle mahkemeye başvurur. Devlet Başkanı ise Merkez Seçim Kurulunun referendum yapılması kararının kendisine gelmesiyle bu kararın anayasaya uygunluğunun denetlenmesine re’sen karar verir.

Uluslararası organların kararlarının yerine getirilmesine ilişkin davaların ele alınmasında da bir takım değişiklikler öngörülmüştür. Yasa’nın 104.1 maddesinin önceki şeklinde yalnız federal yürütme organları ile Devlet Başkanı’na tanınmış olan başvuru yetkisi, değişiklikle birlikte Yüksek Mahkeme, Rusya Federasyonu Hükümeti ve Rusya Federasyonu Prokuratorluğuna da tanınmıştır. Rusya Federasyonu Prokuratorluğu Anayasa Mahkemesine bu başvuruyu, yetkileri uluslararası bir organın kararlarını uygulamak için önlemler almak olan federal devlet organlarının, uluslararası organların kararının yerine getirilmesinin anayasa ile çeliştiği görüşünde olması halinde kullanır. 104.1 maddenin önceki şeklinde Mahkemeye başvuru yetkisinin, Anayasa Mahkemesine uluslararası organların temel hak ve özgürlüklere ilişkin yargı kararlarının denetlenmesi yetkisinin yolunu açan 21-P/2015 sayılı karara göre daha dar tutulduğu; bu değişiklikle ilgili kararda bu yetkinin devlet organlarının geneline tanınması görüşü ile kısmen uyum sağlandığını söylemek olanaklıdır.

Yasa'ya 2021 yılındaki değişikliklerle yeni eklenen 13.2 Bölümde yabancı veya uluslararası mahkemeler ile yabancı veya uluslararası tahkim heyetlerinin kararlarının yerine getirilmesine ilişkin düzenlemeler yer almaktadır.

III. Mahkemenin İşleyişine İlişkin Değişiklikler

Mahkemenin işleyişi, mahkemenin çalışma şekli, karar türleri, kararların alınış biçimi ve sonuçları gibi konuları içermektedir. Bu işleyiş, anayasal mahkemenin genel ilkeleri ve anayasa mahkemesinin üstlendiği görevlerin niteliğine uygun diğer ilkeler çerçevesinde sürdürülmektedir. Hem genel ilkelerde hem de diğer ilkelerde çeşitli değişiklikler söz konusudur. Burada özellikle dikkat çeken husus, anayasal mahkemenin genel ilkeleri içerisinde değişiklik yapmadan yasanın başkaca hükümlerinde yapılan değişiklikler yoluyla ilkelerin geçersiz ve anlamsız kılınmasıdır.

Yasa'nın md. 43/son, md. 70/son, md. 76 bent 10.1 hükümlerinde yargıçların kararlarda çoğunluğa katılmaması halinde ayırık görüşte bulunabileceği; ancak bu ayırık görüşün ve kararın tartışma içeriğinin herhangi şekilde kamuya açıklanamayacağı düzenlenmiştir. Dolayısıyla bu düzenlemeler, anayasal mahkemenin genel ilkeleri olan bağımsızlık, kolektiflik, açıklık, çekişme ve tarafların eşitliği ilkeleri ve Anayasa'nın yargı bağımsızlığına ilişkin 118- 124 maddelerindeki hükümlerle bağdaşmamaktadır.

Yasa'nın 33. maddesinde rusça bilmeyenler için tercümandan yararlanma olanağı, bu değişikliklerle, yalnız ceza davalarının görülmesinde davaya uygulanacak norm hükmü nedeniyle hak ve özgürlükleri ihlal edildiği iddiasına ilişkin olarak ve yasal temsilcisi olmaksızın mahkemeye yapılan başvurularla sınırlandırılmıştır. Bu düzenleme, mahkemeye erişimi kısıtlamak suretiyle hem hak arama özgürlüğünün ihlaline hem de ceza davaları ile sınırlı tutulması nedeniyle rusça bilmeyenler arasında da eşitsizliğe neden olmaktadır.

Yasa'nın 49. maddesinde davaların duruşma hazırlıkları esnasında raportörlerin yerine getireceği işlemleri düzenlenmektedir. Duruşma hazırlıkları arasında bilgi ve belgelerin temini ile uzman görüşü alınması da yer almaktadır. Daha önce mahkeme raportörlerinin uzman görüşü alabilmesi kendi inisiyatiflerinde iken değişikliklerle birlikte uzman görüşünün raportörün Başkanla mutabık kalması halinde alınabileceği düzenlenmiştir. Bu durum, oldukça geniş yetkilere sahip Mahkeme Başkanı'nın yetkilerine bir yenisinin daha eklenmesiyle, Başkan'ın mahkemede işbirliği ve işbölümünü sağlamaktan daha çok mahkeme üzerindeki yönlendirici ve karar verici konumunun pekiştirilmesine yol açmaktadır.

Kararların alınması usullerinde de bir takım değişiklikler öngörülmüştür. Yasa'nın 72/3 maddesine göre, daha önce yalnız norm denetimine ilişkin kararların alınmasında oylamada eşitlik olması halinde ihtilafli normun anayasaya uygun olduğu varsayılmakta iken, değişikliklerle beraber Devlet Başkanı'nın vatana ihanet veya ağır bir suçtan dolayı itham edilmesine ilişkin prosedürün uygulanması veya referandum konularının denetiminde de oylamada eşitlik olması halinde ihtilafli konunun anayasaya uygunluğu varsayılacağı düzenlenmiştir. Bu surette Devlet Başkanı'nın vatana ihanet veya ağır bir suçtan dolayı itham edilmesine ilişkin prosedürün uygulanması süreci olanaklı olmaktan çıkarılmıştır.

Sonuç

Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi hakkındaki 1994 tarihli Federal Anayasal Yasa ilk kabul edildiği günden bugüne on sekiz değişiklik geçirmiştir. 2020 ve 2021 yılında yapılan son değişiklikler son derece kapsamlı ve Yasa'nın tümünü içeren nitelikte değişikliklerdir. Mahkemenin statüsü, kuruluş ve görevleri ile işleyişine yönelik bu kapsamlı değişikliklerin çok az bir kısmının olumlu özellikler gösterdiğini söylemek olanaklıdır. Bireylerin temel hak ve özgürlüklerin korunması bakımından önemli bir araç olan anayasa şikâyetinde hak özneleri ve başvuru konusu normların genişletilmiş olması bu az sayıdaki olumlu değişikliğin en çarpıcı örneklerinden biridir. Bununla birlikte, mahkemenin organizasyon şeması, işleyişi ve görevleri bakımından ortaya çıkan değişiklikler, yargı bağımsızlığı, hukuk devleti ilkesi bağlamında ciddi ve onarılamaz zararlara yol açabilecek niteliktedir. Özellikle adil yargılanma ve etkili başvuru hakkının Yasa değişikliği yolu ile ihlale açık olduğu söylenebilir. Yargı bağımsızlığı ilkesinin sistematik olarak tehlikede olduğunu da belirtmek yerinde olacaktır.

Kaynakça

KIRATLI Metin, (1966) Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi: İtiraz Yolu, Ankara, AÜSBF Yayını.

AYM Karar: 16 Haziran 1998 No:19-P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41938.pdf>

Federalnıy Konstitutsionnyy Zakon ot 9.11.2020 N-5 FKZ, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/46035>

Federalnıy Konstitutsionnyy Zakon ot 01.07.2021 N-2 FKZ
http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_388777/3d0cac60971a511280cbba229d9b6329c07731f7/#dst100009

Zakon RF o Popravke kı Konstitutsii RF ot 14.03.2020 N:1 FKZ” O Soverşenstvovanii Regulirovaniya Otdelnıh Voprosov Organizatsii i Funktsionirovaniya Publiçnoy Vlasti” şeklinde olup Türkçesi, Rusya Federasyonu Anayasasının Değiştirilmesi Hakkında 14.03.2020 tarih N:1 FKZ sayılı “Devlet Makamlarının İşleyişi ve Kurumsal Yapıya İlişkin Belirli Konularda İyileştirme ve Düzenleme Yapılması” adlı Federal Anayasal Yasadır.

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID:

“Çevrilemeyenlerin” Çeviri Sorunları

Prof.Dr. Makbule Sabziyeva¹

¹Anadolu Üniversitesi

Özet: Tam teşekküllü bir çeviriye ulaşmak için çevirmenin yazarın tarzının korumasını, edebi bir eserde sanatsal düşüncenin bir hareket biçimi olarak hareket etmesini, gerçekliği kodlayarak, ideali somutlaştırmasını, yazarın sanatsal dünyasının yaratmasını sağlamasıdır. Yazarın üslubuna mümkün olduğunca yakından bağlı kalarak çevirmen, eserin bütünlüğünü, uyumlu içerik ve biçim, ritmik ve tonlama birliğini koruyabilecektir. Bununla birlikte, her bir edebi eserde, belirgin bir yerel/yöresel özelliğe sahip veya belirli bir tarihsel dönemin izlerini taşıyan kelimelere rastlamaktayız. Söz konusu kelimelerin başka bir dilde tarif edilemeyecek kadar özellikleri vardır. Bu çalışmada, dilbilimcilerin ve edebiyatçıların “çevrilemeyenlerin” çevirisi sorununa yaklaşımları ele alınmaktadır. Çalışmada “Çevrilemeyenlerin” çevirisine dair teorik ve pratik uygulamaları temel alarak ve aynı zamanda farklı edebi eserlerden bir dizi çeviri örneği üzerinde sorunun pratik çözümünün yol ve yöntemleri konusunda önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, Rusça, Türkçe, Deyimler, Yöresel Sözcükler, Eski Sözcükler

The Problems of Translating "Untranslatables"

Abstract: The main thing in the pursuit of a full-fledged translation is the preservation of the style of the writer, acting in a literary work as a form of movement of artistic thought, cognizing reality, embodying the ideal, creating the artistic world. As closely as possible adhering to the author's style, the translator will be able to preserve the integrity, harmonious unity of content and form, as well as the rhythmic and intonation unity of the work. However, in any literary work there are so-called indescribable features into another language, which are expressed mainly in words that have a pronounced local color or marked by the seal of a particular historical period. This study examines the positions of linguists and literary scholars regarding one of the complex and at the same time relevant in theory and practice of the problem of translation of "untranslatables" and on the basis of a number of studies and examples given from different literary works, ways and methods of its practical solution are developed and proposed.

Keywords: Translation, Russian, Turkish, İdioms, Regional Words, Obsolete Words

Как установлено учеными переводоведами, главным при стремлении к полноценному переводу является сохранение стиля писателя, выступающего в литературном произведении как форма движения художественной мысли, познающей действительность, воплощающей идеал, созидающей художественный мир. Как можно точно придерживаясь стиля автора, переводчик сумеет сохранить цельность, гармоническое единство содержания и формы, а также ритмическое и интонационное единство произведения.

В статье «Скрытые силы слова» А.В.Чичерин писал: «Верное понимание стиля заключается в том, чтобы вскрыть характерные свойства словоупотребления, в частности, эпитеты, метафоры, показать связь этих микроорганизмов с особенностями синтаксического строя: в том и в другом видеть способ мышления, который создает образы, отсюда -

естественный переход к композиции и к раскрытию «поэмы», внутренней формы произведения в целом» (Чичерин, 1965: 51-52).

В любом литературном произведении есть так называемые непередаваемые на другой язык особенности. Эти особенности выражены, в основном, в словах, которые имеют ярко выраженную местную окраску и отмечены печатью того или иного исторического периода. Считая проблему перевода «непереводимостей» одной из сложных и вместе с тем актуальных в теории и практике перевода многие учёные лингвисты и литературоведы (каждый со своих позиций) рассматривали её с целью : во-первых, сформулировать научно-аргументированную теоретическую базу проблемы; во-вторых, разработать пути и методы ее практического разрешения.

А.Федоров, автор книги «Основы общей теории перевода», к непередаваемым особенностям относит слова, обозначающие реалии общественной жизни и материального быта, собственные имена и прозвища, идиомы, пословицы и поговорки, переменные сочетания (Федоров, 2002: 164).

Во многих других трудах вариации категории «непереводимостей» связаны с различными трактовками, в основном, фразеологических понятий.

Решая задачу адекватной передачи оригинала, необходимо, в первую очередь, творчески осмыслить и найти рациональные приемы перевода следующих категорий «непереводимостей»: реалий и фразеологизмов.

Реалия, как известно, является показателем национальной окраски, национального колорита и проблема его сохранения в переводах художественной литературы является актуальной. Это задача чрезвычайно сложная, как в плане практического ее решения, так и теоретического анализа.

Тщательно проанализировав особенности реалий и их перевода на другой язык, болгарские ученые С.Влахов и С.Флорин дали такое определение: «В нашем понимании это слова (и словосочетания), называющие объекты, характерные для жизни (быта, культуры, социального и исторического развития) одного народа и чуждые другому; будучи носителями национального и/или исторического колорита, они, как правило, не имеют точных соответствий (эквивалентов) на других языках, и, следовательно, не поддаются переводу «на общих основаниях», требуя особого подхода».

Сами они, С.Влахов и С.Флорин, разработали следующую систему приемов передачи реалий:

1. Транскрипция реалий, предполагающая механическое перенесение из иностранного языка в переводимый язык графическими средствами последнего.

2. Перевод реалий. Он осуществляется:

А) введением неологизма, с сохранением содержания и колорита переводимой реалии путем создания нового слова или словосочетания. Могут быть использованы кальки, полукальки.

Б) приблизительный перевод реалий. Этот метод, в целом, обеспечивает передачу предметного содержания реалии, но не сохраняет колорит.

В) контекстуальный перевод реалии, когда содержание передается при помощи трансформированного соответствующим образом контекста (Влахов ve Флорин, 1980: 44).

Вместе с тем следует говорить и о предметной классификации реалий, о разделении их на **географические, этнографические и общественно-политические**; и на деление их в зависимости от национальной и языковой принадлежности. Национальные реалии, реалии, принадлежащие туркам, и реалии заимствованные, т.е. слова иноязычного происхождения, вошедшие в словарный состав русского языка.

Географические реалии, как правило, не представляют трудности при переводе. Названия городов и сёл, рек и местностей, если не носят какой-либо определенной смысловой нагрузки, а используются автором только для документальности и правдивости, передаются буквально.

Общественно-политические реалии могут передаваться как путем перевода, так и, из-за увеличившегося количества международных слов, путем транскрипции.

Этнографические реалии, составляющие группу самых труднопереводимых слов, условно можно разделить на несколько групп.

1. Реалии, вошедшие в словарный состав русского языка: kaftan - кафтан, sandık - сундук и т.д.

2. Реалии, вошедшие в словарный состав языка, но не имеющие места в его активном запасе:

3. Реалии только переводимые: samî - мечеть

4. Реалии неперевоаемые:

При передаче реалий, входящих в две первые группы, можно использовать уже сложившиеся в русском языке формы слов или транскрибировать.

При переводе третьей группы реалий переводчиками могут быть использованы такие способы передачи реалий, как а) прямой перевод; б) кальки и полукальки; в) описательный способ.

Для передачи четвертой группы реалий возможно применение такого метода, когда реалия сохраняется без изменения, в конце же страницы даются пояснения.

Примеры переводов реалий из произведения Ayşe'nin Günleri Gülsüm CENGİZ.

Ayşe, hamamdan içeri adımını atar atmaz yüzüne vuran sıcaklıktan çok hoşlandı. Pervin ablayla birlikte girdikleri küçük odada sırayla soyundular. Pervin abla, yanında getirdiği bir naylon torbayı uzatarak kirli çamaşırlarını oraya koymalarını söyledi. Hamam bohçasını açıp kendine ve Arzu'ya **peştamallar**, mis gibi kokan bir sabun ve pırl pırl hamam taşı çıkardı. **Kendi hazırlandıktan sonra**, Arzu'yu hazırladı. Kızlar onun hazırlıklarını ilgiyle izliyorlardı. Onlar da yanlarında getirdikleri iki küçük havluya sarıldılar (Cengiz, 2001: 137).

В переводе на русский:

Как только вошли в баню, Айше обдало приятным теплом. Первин провела их в маленькую комнату, где они стали по очереди раздеваться. Первин протянула девочкам целлофановый кулек, чтобы те сложили грязное белье. Раскрыв узелок с банными принадлежностями она достала, благоухающий, как мускус, кусок мыла, два **тонких куска ткани** и блестящий ванный тазик. Обернув **тело тканью**, она стала готовить Арзу.* Девочки с интересом наблюдали за ней. У них не было ткани, поэтому они обернулись в свои полотенца (Ченгиз, 2010: 112).

В данном случае в конце предложения ставится звездочка, а внизу страницы помещается подстрочное замечание:

*В восточных банях женщины, чтобы прикрыть наготу, оборачивают вокруг тела нежную ткань. Прим. переводчика.

Ayşe, Pervin ablanın ve ötekilerin ardından girdiği yıkanma bölümünde gördüğü her şeye şaşkınlıkla bakmaya başladı. Tepesinde küçük yuvarlak pencereleri olan yüksek yuvarlak kubbe Ayşe'ye çok değişik gelmişti. Ortada mermerden büyük bir göbek taşı vardı ve üstü **keselenen** kadınlarla doluydu (Cengiz, 2001: 137).

В переводе на русский:

Последовав за Первин в отделение, где мылись женщины, Айше стала в растерянности смотреть по сторонам. Высокий закругленный купол с круглыми окнами на макушке показался Айше

очень необычным. В середине бани, прямо под куполом был огромный мраморный камень. На ней женщины **натирались кесе*** (Ченгиз, 2010: 112).

Здесь мы поступили также, как в предыдущем случае, т.е. дали пояснение. ***Кесе** - кусок ткани, сшитый в форме рукавиц. Шьётся оно из специальной ткани, обладающей функцией пилинга. Используется в восточных банях. Прим.переводчика.)

Таким образом, для достижения высокой степени адекватности и художественности при переводе этнографических реалий необходимо глубокое проникновение в смысл оригинала и тщательная работа с переводимым текстом. В равной степени важны также правильная трактовка художественного назначения реалии, ее роли и места в реализации писательских принципов.

В переводоведении особое место занимает и проблема перевода фразеологизмов. «Фразеологические вопросы и общая проблема разной сочетаемости слов в разных языках чрезвычайно существенны как для практики, так и для теории перевода: они часто представляют большие практические трудности и возбуждают большой теоретический интерес, так как связаны с различием смысловых и стилистических функций, выполняемых в разных языках словами одного вещественного значения и с различием сочетаний, в которые вступают такие слова в разных языках. Можно даже сказать, что именно при переводе и вскрывается свойственная данному языку специфичность сочетаний, которая иначе могла бы быть и не замечена», - пишет А.Федоров.

При переводе фразеологизмов переводчики, как правило, применяют различные способы, среди которых эквивалентный, описательный и буквальный. Внизу приведены примеры переводов пословиц и поговорок из пьесы Хасана Эркека «Песня юности».

Gelin bizim oralara da, görün... Kadın köle gibi, köle... Benim babam ne diyor, biliyor musunuz, "kadının sırtından köteği, karnından bebeği eksik etmeyeceksin." (Erkek, 2008: 50)

Поезжайте в наши края, посмотрите. Женщина как раб, точно раб... Знаете, что говорит мой отец, « не давай бабе быть без дубинки на спине, и без дите в брюхе» (Эркек, 2013: 28).

Устойчивые выражения:

eli kolu bağlı kalmak... (Erkek, 2008: 12) ...сидеть сложа руки...(Эркек, 2013: 6)

Vallah benim vicdanım rahat değil. Ama ne yapmam gerekir? Onu da bilmiyorum (Erkek, 2008: 12). Видит бог, меня мучает совесть, но что сделать, как поступить я не знаю (Эркек, 2013: 6).

Eşya odasında yatmak da bana mı kalıyor? Niye kardeşim, **benim babamın başı kel mi?** (Erkek, 2008: 20). А я как? Я буду спать в кладовке? Что, **я рыжий что ли?** (Эркек, 2013: 15).

Ana kucacı arar bu (Erkek, 2008: 25) - **Все время ищет плечо, поплакаться!** (Эркек, 2013: 15).

Kavgadan sonra size **içimi döktüm**. Aramızda küskünlük olsun istemiyordum" (Erkek, 2008: 29). Я не хотел, чтобы мы поссорились, и поэтому после спора я **открыл вам душу**, (Эркек, 2013: 16).

Hor hor, dikkat et düşeceksin. **Uçma o kadar yüksekte**" (Erkek, 2008: 40) - Смотри, не расшибись. **Летаешь высоко** (Эркек, 2013: 20).

"...**kalbini verdin**... (Erkek, 2008: 41) **вручил ей сердце** (Эркек, 2013: 22).

"Kedi de erişemediği ete mundar dermiş"... (Erkek, 2008: 41). Когда кошка не достает до мяса, говорит: « Фу протухла». (Эркек, 2013: 22).

SELİM Beni böyle küçümsemene dayanamıyorum.

ŞENOL Ya senin rüyada gezmelerine kim dayanıyor? (Erkek, 2008: 42).

СЕЛИМ - Я не могу совладать собой, когда ты вот так унижаешь меня.

ШЕНОЛ - Я не могу видеть, как ты витаешь в облаках. (Эркек, 2013: 22).

Zevkler tartışılmaz! (Erkek, H., 2008: 48). На вкус и цвет товарища нет!.. (Эркек, 2013: 26).

"Pireyi deve yapma böyle..." (Erkek, H., 2008: 59). Не надо из мухи делать слона. (Эркек, 2013: 30).

“Kuşlar söyledi, kuşlar...” (Erkek, H., 2008: 62). Сорока донесла, сорока...(Эркек, 2013: 32).

“Hadî Selim’i mahcup etmeyelim...” (Erkek, H., 2008: 69). Давайте не дадим Селиму ударить лицом в грязь (Эркек, 2013: 39).

А. Федоров пишет: «Они (т.е. эти способы – М.С.) соотносительны и друг друга предполагают, друг друга дополняют, - кроме, разумеется тех случаев, когда они доводятся до крайности и переходят в отрицание перевода».

Для достижения высокой степени адекватности от переводчика требуется максимум творческого подхода, глубокого прочтения смысла текста и верность художественному принципу автора оригинала. При этом перевод можно обеспечить без значительных потерь как в содержании текста, так и в его форме. Выбор приёма передачи переводчиком должен быть проанализирован и тесно увязан не только с требованиями контекста, нередко и всего произведения. Считается, что удачную, плодотворную работу над переводом фразеологизмов обеспечивают следующие основные требования: соблюдение эквивалентности переводимому тексту; соответствие быту, о котором идет речь, т.е. соблюдение реалий, специфических черт, национальной окраски; соблюдение стиля; точное знание происхождения, этимологии, исторического формирования того или иного фразеологизма.

Насущной задачей переводчиков и переводоведов в отношении передачи фразеологизмов и общественно-политических реалий является составление словарей, которые служили бы прекрасным подспорьем тем, кто имеет дело с переводом.

KAUNAKÇA

BÜYÜKMERİÇ E. (2001) Yergök, Logos Yayınevi, İstanbul.

SENGİZ G. (2000) Ayşe'nin Günleri, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.

ERKEK H. (2008) Bir Gençlik Şarkısı. Mitoz Boyut Yayınları, İstanbul.

ВЛАХОВ С., ФЛОРИН С. (1980) Непереводимое в переводе, Международные отношения, М.

ЧЕНГИЗ, Г. (2010) Дни Айше, Кругъ, Москва.

ЧИЧЕРИН, А.В. (1965) Идеи и стиль, Советский писатель, Москва.

ФЕДОРОВ, А.В. (2002) Основы общей теории перевода, СПбГУ, Филология Три, СПб.

ЭРКЕК, Х. (2013) Песня юности, Кругъ, Москва.

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0003-4235-2832

Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'ın Kurduğu İddia Edilen Gizli Cemiyet ve 1944 Yargılamalarına Konu Olması

Öğr. Gör. Dr. Elif Akar¹

¹*Kırıkkale Üniversitesi*

Özet: 1944'te başlayan ve etkileri uzun süre devam eden Turan Davası'nın sanıkları daha sonraki zaman dilimi içinde oldukça önemli şahsiyetlerden oluşmaktadır. Bu isimler yargılandıkları dönemde de belirli bir kitlenin dikkatini çekmiş ve milliyetçilik kavramını adeta yeniden sorgulatırcasına kendi mücadelelerini vermişlerdir. Bu durum aslında aynı zamanda oldukça eziyetli bir süreçtir. Kasıtlı olarak Sıkıyönetim Mahkemelerinde yargılandıkları düşünülen sanıklar haklarını hem Sıkıyönetim Bir ve İki Numaralı Mahkemesinde aramışlar, hem de Askeri Yargıtay'a temyiz dilekçeleri ile başvurarak iki mahkemenin de almış olduğu kararları bozdurmaya çalışmışlardır. İkinci Dünya Savaşı'nın tehlike çanları Türkiye Cumhuriyeti için de çalarken, bir yanda yükselen bir akım olan Komünizm, diğer yanda da benzer şekilde taraftar toplayan Nazizm birçok açıdan Türkiye Cumhuriyeti için de tehdit oluşturmuştur. 1980'li yılların sağ-sol çatışmalarının adeta bir ön gösterimi, fragmanı gibi olan 1944 olayları milliyetçi kesimde ciddi yaralar açmıştır. Bu tedavisi güç anılar ve yaşanmışlıklar daha sonraki döneme de etki edecek ve Türkiye Cumhuriyeti'ni darbelerle geçecek günler bekleyecektir. Bu çalışmada Türk Tarih Kurumu'nun Arşiv Belgelerinden yararlanılarak, yargılananlar arasında olan Prof. Zeki Velidi Togan ve hakkındaki iddialara ve mahkeme sürecindeki durumunu izah etmek amaçlanmıştır. Belgelerin kaynağı Sıkıyönetim Mahkemesi Askeri Hakimlerinden Kemal Kalkan'ın özel arşividir ve hakim kendisi tarafından tutulan mahkeme kayıtları ve çalışma notları Osmanlıca'dan transkribe edilerek gün ışığına çıkarılmış ve çalışmanın temel kaynağını oluşturmuş, ekler kısmında da bu belgelerden bazılarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turan Davası, 03 Mayıs 1944, Prof.Dr. Zeki Velidi Togan, Milliyetçilik

The Secret Society Alleged To Founded By Prof. Dr. Zeki Velidi Togan And Its Subject To The 1944 Trials

Abstract: The defendants of the Turan Case, which started in 1944 and whose effects continued for a long time, consisted of very important personalities in the later period. These names attracted the attention of a certain audience during the time they were put on trial, and they gave their own struggles, almost as if they were questioning the concept of nationalism. This is actually a very painful process. The defendants, who were thought to have been deliberately tried in the Martial Law Courts, sought their rights both in the Courts of Martial Law No. One and Two, and tried to overturn the decisions of both courts by applying to the Military Court of Cassation with petitions of appeal. While the alarm bells of the Second World War were ringing for the Republic of Turkey, Communism, which is a rising trend, on the one hand, and Nazism, which has similarly gathered supporters on the other, have also posed a threat to the Republic of Turkey in many respects. The events of 1944, which were like a preview and fragment of the right-left conflicts of the 1980s, inflicted serious wounds on the nationalist section. These hard-to-treat memories and experiences will also affect the next period, and the days that will pass the Republic of Turkey with coups will await. In this study, using the Archive Documents of the Turkish Historical Society, Prof. It is aimed to explain the allegations about Zeki Velidi Togan and his situation in the court process. The source of the documents is the private archive of Kemal Kalkan, one of the Military Judges of the Martial Law Court, and the court records and working notes kept by the

judge himself were brought to light by transcribed from Ottoman Turkish and constituted the main source of the study, and some of these documents are included in the appendices.

Keywords: Turan Case, 03 May 1944, Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, Nationalism

1. Profesör Zeki Velidi Togan Hakkında İddialar

1944 yargılamaları, 03 Mayıs 1944 Türkçülük Günü olarak tarihe geçmiş olmasının yanı sıra aynı zamanda birçok önemli şahsın yargılanması ile de tarihe damga vurmuş bir süreçtir. Yaşadıkları haksızlık hem dönemin milliyetçi isimleri yani Alparslan Türkeş, Nihal Atsız, Necdet Sancar, Zeki Velidi Togan ve Fethi Tevetoğlu hem de diğer sanıklar için unutulmazdır.

Genel itibariyle yargılamaların konusu tüm sanıklar için aynı durumu yansıtırsa da sanıklar arasında bulunan Profesör Zeki Velidi Togan için iddialar biraz farklıdır. Bu kişi hakkında mahkeme tutanaklarında aşağıdaki bilgilere rastlanmaktadır;

“İstanbul Üniversitesi Türk Tarihi Profesörlüğünde 1932 yılı Ağustos’una kadar kaldıktan sonra Ankara’da toplanan tarih kongresinde vâki’ münâkaşalar neticesinde bu vazifesinden istifa ederek Viyana’ya gitmiş ve oradaki üniversitede doktorasını yaptıktan sonra Almanya’ya giderek Bohn ve Gottingen üniversitelerinde İslam İlimleri Profesörlüğü yaptığı sıralarda Millî Eğitim Bakanlığı’nın daveti üzerine 1939 yılında tekrar Türkiye’ye gelerek eski vazifesini deruhde eylemiştir. Türkiye dâhilindeki faaliyeti temâdi ederek gizli kurul kadrosu on iki kişilik olarak tesbitle bunu Berlin’de talebe olarak tahsilde bulunan Ahmet Can Okay, İbrahim Arifhan, Mecit Can Okay, Buharalı Efdal ile tamamlanmış bunlarda (1)923-(1)929 da Türkiye’ye gelmişler ve 1939 yılı Cumhuriyet Bayramından 9/8/1941 tarihine kadar faaliyete devam etmiş ve bir aralık a’zâ olarak Hacı Hadi Eysan (?), Ahmet Karadağlı, Mehmet Firuzi, İlhan Musabay, Fikret Musabay iltihâk eylemişlerdir ki bu son faaliyetleri ve teşekkülleri için cemiyetler kânûnunun hükümleri dairesinde me’zûniyet-i resmîye almamıştır. Rus-Alman harbinden esir düşen ve Alman kamplarında bulunan Türk ırkı esirlerine taltifâtta bulunmak ve Almanlar’ın bunlara tatbîk eylediği usûlleri yakından tedkîk etmek aynı zamanda Alman siyaseti lehine kazanmak maksadıyla Almanya’ya gitmek tasavvurunda bulunmuş ise de bu arzusu Hâricîye Bakanlığı müsteşârı ile Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak tarafından tasvîb edilmemiş ve adı geçen kurumdaki a’zâlardan Özbeklerin kendisine karşı cephe aldıklarını ve bu birliğe kendisinin başkan seçilmemesine karar verdiklerini görünce bundan ziyâdesiyle müte’essir olduğu ve cemiyette bu ayrılıkların kendisini dil-gîr ettiği ve bu i’tibârla kendisinin ayrı çalışmak ve elemanlar elde etmek kararını vermiş olduğu anlaşılmıştır. Bu karar üzerine yeniden Doğu Türk Birliği Kurumu te’sîs olunurken mevcûd ve resmî bir teşekkül olan (Türkistan Gençleri ve Kültür Birliği) ile de münâsebetlerin kesilmemesi ve idâmesi kararlaştırılmış ve [Üzerinde Türk Bayrağı, Kurân-ı Kerîm, Türkistan’ın matbû’ bayrağı] bulunan bir masada Kurân-ı Kerîm üzerine el konularak başkan tarafından yemin ettirilmek usûlü ihdâs olunur ki bu yemininde [Kafkasyadan Çin Seddine kadar uzanan yerlerde yaşayan Türkler Doğu Türkî ismi altında tek bir millî varlık olmaları ve bunların millî emellerinin tahakkuku uğrunda tek millî, edebî dil ve millî medeniyet etrafında toplanmaları uğrunda çalışacaklarına ve bu yolda icâb ederse ölmeye hazır olduğuna] müte’alîk ve mütedâ’ir bulunduğu tebârüz eylemektedir.”⁹⁷

Yukarıdaki açıklamaya göre, bir yemin merasiminden ve Doğu Türk Birliği Kurumu’nun kuruluşundan bahsedilmekte ve yeni kurulan bu cemiyetin Türkistan Gençleri ve Kültür Birliği ile de temasta kalarak ortak faaliyetlerde bulunmaları ifade edilmektedir.

31/08/1944 ve 16449 numaralı iddianâmeye göre, sanıklardan Profesör Zeki Velidi Togan ve dava arkadaşları Reha Oğuz Türkkân, Cihat Savaş Fer, Nurullah Barıman, Heybetullah İdil, Hamza Sadi Özbek hükûmeti yıkma amacı ile gizli bir cemiyet ve ittifak suçları incelenmiş ve Sıkıyönetim Bir Numaralı Mahkemesince bu gizli cemiyetin başkanının Zeki Velidi Togan olduğuna, diğer üyelerinin de Türkistanlı yürüklerden olup, İstanbul’da bulunan Ahmet Karadağlı, eşi Nurıman Karadağlı (İran asıllı), Reha Oğuz Türkkân, Cihat Savaş Fer, Nurullah Barıman, Türkistanlı Türklere Heybetullah İdil’den oluşan toplam yedi kişilik bir kurum olduğuna kanaat getirilmiştir. Bu gizli cemiyetin başkanı

⁹⁷ Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1B, Belge No:62, s.4.

Zeki Velidi Togan ise, toplamda üç başlıkta incelenen konulardan suçlu bulunmuştur.⁹⁸ Bu başlıklar şunlardır;

a-Almanya'nın yanında ve Ruslar aleyhinde İkinci Dünya Savaşına girmeyen Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetini yıkmak için, özel bir törenle yemin ettirerek, gizli bir cemiyet kurmak ve yakalanıncaya kadar bu işi devam ettirmek,

b-Devletin Anayasa ile belirlenmiş ana vasıflarına aykırı olarak, millî hissiyatı sarsmak ve zayıflatmak amacıyla propaganda ve sözlü beyanlarda bulunmak,

c-Türkiye Cumhuriyeti'nde izinsiz olarak, Türkistan Millî Birliği adına faaliyette bulunmak.⁹⁹

1.1.Sıkıyönetim Bir Numaralı Mahkemesi'nin Togan Hakkında Kararı ve Temyiz Sonucu

Sıkıyönetim Bir Numaralı Mahkemesi, sanıklar hakkında karara varmış ve alınan karar sanıklara mahkeme salonunda okunmuş, tebliğ olunmuştur. Sıkıyönetim Bir Numaralı Mahkemesi diğer sanık ifadeleri ile ve eldeki delillerle bir karara vardı. Hüküm Fıkrasında açıklandığı üzere; Togan, gizli ve yeminli cemiyet kurmak, buna başkanlık etmek ve yönetmek, sebebi ile on yıl ağır hapis, buna ilaveten dört yıl süre ile de Adapazarı'nda emniyet nezaretine alınma, kamu hizmetinden ömür boyu mahrum bırakılma cezasına çarptırılmıştır.¹⁰⁰

Diğer sanıklar gibi Sıkıyönetim Bir Numaralı mahkemesinin almış olduğu karara itiraz etmek için Zeki Velidi Togan da kararı temyize göndermiştir. Profesör Zeki Velidi Togan, biri esas temyiz raporu ve 11/04/1945 tarihli olmak üzere, buna ek olarak da üç temyiz raporu ile toplamda dört kalemede bu Mahkemenin kararına itiraz etmiştir. Birinci ek temyiz raporu 18/04/1945, ikinci ek temyiz raporu (avukatı tarafından aynı gün) 18/04/1945, üçüncü ek temyiz raporu de 26/04/1945 tarihlidir.¹⁰¹

Togan bu gizli cemiyet işini temyiz raporlarında bunun bir yardım cemiyeti olduğunu savunarak reddetmiştir. Ayrıca bu Togan'a göre Türkiye ile Rusya arasındaki dostluğu bozacak bir gelişme değildir. Bu iddia yolsuzdur. Enver Paşa hikayesinin ise başlı başına hurafe olduğunu, Mahkeme'nin Enver Paşa aleyhinde yazmış olduğu yazılarını hiç dikkate almadığını belirtmiştir.¹⁰² Askeri Yargıtay Temyiz sonucu Togan hakkında tıpkı diğer sanıklarda olduğu gibi olumsuz çıkmıştır. Gelen temyiz sonucu şu şekildedir;

“11/4/1945 Tarihli temyîz lâyhâsında:

Bayan Nuriman 'ın evindeki toplantılarda gizlilik hali mahkemenin takdîriyle kabul ve ittifâkın herhangi bir yardım maksadıyla mı yoksa siyâsî emeller ile hükûmeti cebren iskât gâyesiyle mi vâki' olduğu ve bu ittifâkın başında kendisinin bulunduğu yine mahkemenin takdîriyle ta'ayyün eylemiş bulunduğu ve ileri sürülen müdâfa'a delillerini kabul ve hâdisede teşdîd sebeplerini ta'yîn etmek mahkemeyi ilgilendiren bir hakk olduğundan lâyhâdaki [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9] numaralı bendlerdeki sebepler;

⁹⁸ Elif AKAR, Türkiye'de Türkçülük Turancılık ve Yargılamalar (1940-1950 Arası Dönem), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Polis Akademisi Başkanlığı, Anıttepe, 2019, s.71.

⁹⁹ Akar, agt, s.72.

¹⁰⁰ Detaylı bilgi için; “*Türk Ceza Kânûnununun 171'inci maddesinin ikinci fıkrasına tevfiķan ve kendisinin üniversite profesörü bulunması ve Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti tarafından kendisine gösterilen güven ve inancı sù-i istimâl ederek Türkiyeli gençleri de aralarına almak sûretiyle bilhâssa bu son harp dolayısıyla hükûmetimizin hassasiyetle ta'kîb eylediği çok sıkı tarafsızlık siyasetine de aykırı ve bunu sarsacak ve karşılıklı i'timâd ve dostlukları bozacak mâhiyette yeminli ve gizli bir cemiyet ve ittifak kurarak buna başkanlık etmesi ve direktifler vermesi takdîri şiddet sebebi sayılarak on sene ağır hapsine ve aynı kânûnunun 173'üncü maddesinin üçüncü fıkrasına tevfiķan dört sene müddetle Adapazarı'nda ikâmetle emniyet nezâreti altına alınmasına ve aynı kânûnunun [31]'inci maddesi mücebince âmme hizmetlerinden mü'ebbeden mahrûmiyetine ve 33'üncü madde gereğince de bu müddet zarfında mehcûriyet-i kânûniye hâlinde bulunulmasına ve Adliye Harc Tarifesi Kânûnununun [50] maddesinin [10]'uncu fıkrasına tevfiķan kendisinden (3800) gurus mahkeme harcı alınmasına” TTK, 25/6-1B, Belge No:183.*

¹⁰¹ Akar, agt, s.156.

¹⁰² Enver Paşa konusu için şunları söylemek mümkündür; Sıkıyönetim Bir Numaralı Mahkemesi Togan hakkında, onu Enver Paşa'ya benzetmekten çekinmemiştir. Zeki Velidi Togan'ı Türkistan'da Enver Paşa'dan öğrendikleri şeylere başvurarak Birinci Dünya Savaşında Türkiye'de oynadığı rolü taklit ve tekrar etmekle suçlamıştır. Bu konuda daha detaylı bilgi için Bkz. TTK, 25/6-1B, Belge No:85, s.25.

Bu sanığın avukatı Ziyaeddin Karaca tarafından yazılan 18/4/1945 tarihli temyiz lâyihasında:

Gerek maddi hâdisenin sübût şekline ve gerek delillerin takdîrine ve ittîfakın devamına dair ve gizli ittîfak bakımından ileri sürülen ve cümlesi yine mahkemenin takdîr hakkına ta'arruz mâhiyetinde görülen [1, 2, 3, 4] numaralı bendlerdeki temyiz sebepleri ve cezayı aşağı hudûddan uzaklaştırılması mahkemenin hakkına ta'alluku bakımından şiddet sebeplerine karşı olan diğer [1, 2, 3, 4] numaralı temyiz sebepleri;

Ve aynı sebebe binâen ayrıca yazılan [1 ve 2] numaralı temyiz sebepleri;

Mümeyyizin 18/4/(1)945 tarihli temyiz istid'âsında:

Hüküm gerekçesine göre kararın indî mütâla 'a ve tezâdları ihtivâ eylediğini ve duruşma zabıtnâmesine ve tedkik edilen dosya mündericâtına göre de dosyaların okunmadığına ve bu davada mahkeme reisinin Adli Âmirlik yaptığına ve duruşma hâkiminin bu dava hakkında rapor vermiş olduğuna mütedâir i'tirâzlar:

Mümeyyizin 26/4/1945 tarihli ek lâyihasında:

Mahkemenin şahsına olan nazar ve münâsebetine ve darbe-i hükümet isnâdına ve mahkemenin bu husûsda ehemmiyet verdiği noktalara ait [1 ve 2] numaralı temyiz sebepleriyle yeminin hükümsüz kalmış olmasına ve cemiyetin dağıldığına dair nokta-i nazarlara hüküm fıkrası kâfi derecede tahlîli ve cevabı ihtivâ eylemiş bulunmasına göre de [4] numaralı temyizi ve mahkemenin tarafsızlığına müstenid olarak ileri sürülen muhâkeme usûllerine ait i'tirâzlarda dahi Askerî Muhâkeme Usûlü Kânûnu muvâcehesinde bir usûlsüzlük görülmemiş olması hasebiyle [2] numaralı temyiz sebebi.

Yerinde görülmemiştir reddine.”¹⁰³

Yukarıdaki belgede açıkça ifade edildiği üzere, Togan'ın daha önceki savunmaları mahkeme tarafından reddedilmiştir. Adli Amirliğin Temyiz kararına Togan, itiraz etmiş olsa da mahkeme bu son itirazı da reddedecektir.

1.2.Sıkıyönetim İki Numaralı Mahkemesi'nin Togan Hakkındaki Kararı

Sıkıyönetim İki Numaralı Mahkemesi'ne devredilen dava dosyaları için artık yeni bir süreç başlayacaktır. Bu mahkemede sanıkların teker teker suçlarından aklandıklarını ve mahkemenin onlara karşı çok daha ılımlı yaklaştığını görmekteyiz. Böyle bir etki için toplumsal baskının varlığı, Türkçü ve Türk Milliyetçisi çevrenin sindirilmeye çalışılması ve mahkeme süreci boyunca türlü eziyet ve işkencelere maruz bırakılmaları bu sonucu hızlandırmıştır. Tek suçları vatanlarını sevmek olan, ülkelerini ve gençliği İkinci Dünya Savaşı süresince revaçta olan Komünizm akımından korumak olan sanıklar artık siyasetin yargı üzerindeki tesirinin geri çekilmesi ile beraat sürecine yaklaşmışlardır.

Aileleri başta olmak üzere meslek hayatları bitmiş, maddi manevi yıpranmış olan Türkçüler için sonuç olumluya doğru dönse de yaşananların etkileri uzun yıllar sürecek ve onlar için normal hayata dönmek uzun zaman alacaktır.

Zeki Velidi Togan hakkında Sıkıyönetim İki Numaralı Mahkemesi'nin almış olduğu kararın içeriği şöyledir;

Lise ve Bozkurt Gizli Göremleri dışında, Zeki Velidi Togan'ın kurmuş olduğu bir başka gizli cemiyet daha vardır. Sıkıyönetim Bir Numaralı Mahkemesi'nin verdiği karara göre bu konu hakkında Zeki Velidi Togan, Reha Oğuz Türkkân, Cihat Savaş Fer, Nurullah Barıman, Hamza Sadi Özbek, Heybetullah İdil ceza almış, ancak Askerî Yargıtay Genel Kurulu bu kararı bozmuştur. Sıkıyönetim İki Numaralı Mahkemesi'ne bozulmuş olarak gelen karar ve bu konu tekrar incelemeye alınmış, Mahkeme heyeti bu sorunu iki ayrı düzeyde ele almış ve incelemiştir. Bunlardan ilki Yardım Cemiyeti konusudur. İkincisi ise hükümeti yıkmak amacıyla kurulmuş olduğu iddia edilen diğer cemiyettir.

Yardım Cemiyeti'nin kurulmasında, 1941 yılı Haziran ayında Rus-Alman savaşı etkili olmuştur. Çünkü Rus ordusundan birçok Türk kökenli insan, Almanların eline esir olarak düşmüş ve kötü şartlar altında yaşam mücadelesine başlamıştır. Bu yüzden onlara maddi ve manevi yardım etmek amacıyla; Zeki

¹⁰³ Bkz., TTK, 25/6-1B, Belge No:245, s.167.

Velidi Togan, Nuriman ve Ahmet Karadağlı çifti, Reha Oğuz Türkkkan, Nurullah Bariman, Cihat Savaş Fer ve Muzaffer Eriş'ten oluşmak üzere toplamda yedi kişi Nuriman Hanımların evinde buluşarak bir yardım cemiyeti kurma kararını almışlardır. Ancak şahıslar, bu cemiyetin faaliyette bulunabilmesi için hükümetten izin almalarının gerektiğinin farkındadırlar ve bu izin için Doktor Hasan Ferid Cansever aracılığı ile dönemin İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'dan randevu almışlardır.¹⁰⁴ Vali, hükümete bu izin işini danışacağını söylemiş olmasına rağmen, hükümetten bu izini almak mümkün olmamıştır.

Bu kararda bazı siyasî düşüncelerin etkisi olduğu düşünülmektedir. Çünkü Rus-Alman savaşı aslında bir yerde iki ideolojinin de savaşı gibidir. Komünizmi Rusya'nın savunduğunu düşünecek olur isek, Almanya için de faşizmi korumasını bekleyebiliriz. Dolayısıyla mevcut Türk hükümeti, bu riski göze almayarak, Türk kökenli insanlara yardım etme amacıyla bulunan bu cemiyetin resmen kurulmasına izin vermemiştir. Ayrıca, Vali Lütfi Kırdar'ın şahitliğinden ve cemiyetin amacını gösteren beş maddelik yazıdan¹⁰⁵ bu Yardım Cemiyeti'nin gizli ve kötü bir amacının olmadığı mahkeme tarafından anlaşılmıştır.

1.2.1.Sıkıyönetim İki Numaralı Mahkemesi'ne Göre Başka Bir Gizli Cemiyetin Varlığı

Sıkıyönetim İki Numaralı Mahkemesi'nin ele aldığı bir diğer husus da bu Yardım Cemiyeti dışında, hükümeti yıkma amacı taşıyan başka bir cemiyetin varlığıdır. Askerî Yargıtay'ın bozmuş olduğu bu suçtan hüküm giyen ve Reha Oğuz Türkkkan, Cihat Savaş Fer, Nurullah Bariman, Zeki Velidi Togan Nuriman Karadağlı, Ahmet Karadağlı'dan oluşan toplam altı kişi vardır. Türkistan Millî Birliği, Rusyalı Türklere oluşmuş bir cemiyettir ve Zeki Velidi Togan da bu cemiyetin reisidir. Ancak Türkistan Millî Birliği içerisinde bazı uyumsuzluklar ve muhalif bazı kimselerin bulunmasından dolayı Togan, Doğu Türk Birliği adında büyük bir Türk birliği ve Türk devleti kurma amacı taşıyan fakat bu sefer gizli bir cemiyet kurma kararı almıştır.¹⁰⁶ Doğu Türk Birliği Cemiyeti de Türkçü, Turancı, Milliyetçi, Pan-Türkizme bağlı temeller üzerine kuruludur. Cemiyettekiler Rus-Alman savaşı nedeniyle mutlu ve heyecanlıdırlar. Çünkü savaşı Almanların kazanacağına, Rusya'da esir bulunan Türklere birleşileceğine inanmaktadırlar.¹⁰⁷ Buraya kadar hükümet darbesi yapma ile ilgili en ufak düşüncelerinin olduğunu düşündürecek herhangi bir bulgu yoktur. Zira, Ahmet ve Nuriman Karadağlı çifti de gerek hazırlık tahkikatında gerekse duruşmada hükümeti yıkma amacıyla olmadıklarını, bunun konuşulmadığını defaatle dile getirmişler ve ifadelerini yinelemişler, ısrarcı davranmışlardır.

1.2.2.Sıkıyönetim İki Numaralı Mahkemesi'nin Togan Dışında Gizli Cemiyetle Bağlantılı Bulduğu Sanıklar Hakkında Görüşleri

Zeki Velidi Togan'ın hazırlık tahkikatı ve Sıkıyönetim Bir Numaralı Mahkemesi'nde vermiş olduğu ifadelerinde, Doğu Türk Birliği Gizli Cemiyeti'nde kendisinden başka, Ahmet Karadağlı, Nuriman Karadağlı, Reha Oğuz Türkkkan, Cihat Savaş Fer ve Heybetullah İdil'in bulunduğunu söylemiştir.¹⁰⁸ Aynı zamanda bu isimler cemiyete ve üyelerine bağlı ve sadık kalacakları hakkında yemin de etmişlerdir. Yemin merasiminde, Türk ve Türkistan bayrakları, Kuran ve tabanca vardır. Bu gizli cemiyetin amacını Togan ifadesinde şu şekilde belirtmiştir;

*“Gâyemiz Kafkasya'nın şimalinden başlayıp Çin Seddi'ne kadar olan bütün Türklerin Doğu-Türki- adı altında siyasî ve kültürel sahada birleşmesini te'mîn etmektir. Bu birliğe Türkiye değil hatta Azerbaycan bile dâhil değildir.”*¹⁰⁹

Daha sonra bu gizli cemiyet 1941 yılı Eylül ayında dağılmıştır. Doğu Türk Birliği Cemiyeti'nin dağılmasını, Zeki Velidi Togan; Ahmet Karadağlı'nın kendisinden ve bulunduğu bu gizli cemiyetten

¹⁰⁴ Tanıklardan Sami Karayel, İzzet Yolalan, Lütfi Aksoy ve Doçent Aydın Yalçın'ın Gizli Cemiyet hakkında vermiş olduğu ifadelerinin detayları için ayrıca Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:32, s.58. ve Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:33, s.59.

¹⁰⁵ Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:32, s.58.

¹⁰⁶ Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:32, s.58.

¹⁰⁷ Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:33, s.59.

¹⁰⁸ Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:33, s.59.

¹⁰⁹ Sıkıyönetim İki Numaralı Mahkemesi'nin sanıklar ve tanıkların ifadeleri doğrultusunda oluşan görüşü ve yaptığı açıklamaları hakkında detaylı bilgi için ayrıca Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:33, s.60, Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:34, s.61. Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:34, s.62. Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:35, s.63. Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:35, s.64.ve Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:36, s.65.

ayrılarak, rekabet ve husumet içerisinde bulunduğu Ahmet Can ile birleşmesine bağlamaktadır.¹¹⁰ Bu arada Doğu Türk Birliği'ne Reha Oğuz Türkkkan bu konularda bilgili olması ve Turancı olması münasebetiyle, yazılarının ve faaliyetlerinin beğenilmesi nedeniyle alınmıştır. Nurullah Bariman ve Cihat Savaş Fer ise bu şekilde cemiyete davet edilmemiştir, onları cemiyete getiren Reha Oğuz Türkkkan'dır. Dolayısıyla cemiyet için Türkkkan kadar önem arz etmemektedirler.¹¹¹

Zeki Velidi Togan'ın söylediğine göre Doğu Türk Birliği Cemiyeti'nin yemin sözleri şunlardı;

*“Şimâlî Kafkasya'dan–Çin Seddi'ne kadar uzanan yerlerde yaşayan Türklerin Doğu Türkleri adı altında bir millî varlık olmalarına ve bunların millî emellerinin tahakkuku için bir millî edebî, dil ve medeniyet etrafında toplanmaları uğurunda çalışacağıma ve bu yolda icâb ederse ölmeye hazır olduğum...”*¹¹²

Bu gizli cemiyetin ilk toplantısında Nuriman Karadağlı, Reha Oğuz Türkkkan ve Nurullah Bariman'a Zeki Velidi Togan tarafından; ikinci toplantıda da yine Togan tarafından Cihat Savaş Fer'e ve Heybetullah İdil'e yemin ettirildiğini Togan'ın ifadesinden anlamaktayız. Bu yemin ettirme işi hakkında, böyle bir şeye neden ihtiyaç duyduklarını Zeki Velidi Togan, 1917 Bolşevik ihtilaline bağlamaktadır. Çünkü 1917'den sonra da Türkî milletler bağımsızlık elde etmiş, ancak teşkilatlanamadıkları için ve nitelikli adam eksikliğinden bu bağımsızlık uzun süreli olmamıştır.¹¹³ O yüzden şu an Rus-Alman savaşından sonuç beklerken sevinçli ve ümitli olmaları yeterli değildir. Örgütlenmek lazımdır. Buraya kadar adı geçen isimlerin Doğu Türk Birliği Cemiyeti'ne sadık kalmaları ve bu hedeften caymamaları adına yemin ettirilmelerinin gerekli görüldüğünü söylemek mümkündür.

Sıkıyönetim İki Numaralı Mahkemesi, Zeki Velidi Togan'dan sonra Reha Oğuz Türkkkan'ın kendi mahkemelerinde¹¹⁴ vermiş olduğu ifadesinden; 1941 yılında Ankara'ya gelmiş olduğunu, Mareşal¹¹⁵ ile görüşmek amacıyla Genel Kurmay Başkanlığı'na gittiğini, orada Kurmay Yüzbaşı Şefik adında bir subay ile görüştüğünü, Mareşal'in orada olmadığını, kendisine Mareşal'e söylemek istediklerini söyleyebileceğini belirttiğini, Rusya dağılırsa, Türkistan'daki Türklere yardım etmek için Zeki Velidi Togan ile oraya gideceklerini, kendilerine bu hususta yardım etmesini arz edeceğini söylemeye geldiğini belirttiği anlaşılmaktadır.¹¹⁶

İki Numaralı Mahkeme'nin bu konuda, hazırlık tahkikatı ve Sıkıyönetim Bir Numaralı Mahkemesi'ndeki ifadelerini değerlendirdiği ve kendi mahkemesinde de ifadesine başvurduğu bir diğer isim de Cihat Savaş Fer'dir.¹¹⁷ Sıkıyönetim İki Numaralı Mahkemesi'nde verdiği ifadesinde; Nuriman Karadağlı'nın evinde yapılan toplantılarda yemin ettiklerini doğrulamış ancak bu yemin işinin hükümeti yıkma konusunda olmadığını belirtmiştir.¹¹⁸ Cemiyet konusunun ise yardım cemiyeti olduğunu aynı ifadesinde söylemiştir.

Sıkıyönetim İki Numaralı Mahkemesi'nin hükümeti yıkma amacıyla yeminli gizli cemiyet kurma suçu hakkında Nurullah Bariman ve Heybetullah İdil'in de önceki ifadelerine¹¹⁹ başvurmuş olduğunu, bundan sonra da mahkemede genel bir kanaatin oluştuğunu görmekteyiz. Oluşmuş olan bu genel kanaate göre; buraya kadar dinlenilmiş olan ve kayda geçmiş olan ifadelerden hiçbirinde, Cihat Savaş Fer hariç, hükümet darbesi işinin konuşulduğuna, böyle bir karar verildiğine ve bu karara yemin edilmiş olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Cihat Savaş Fer'in ifadesi ise Bozkurtçular Göremi'ndeki yemin işi ile karıştırılmış bir ifadedir. Ettiği yeminin esir Türk ülkelerinin kurtararak Türkiye ile birleşmesi ve büyük bir Türk Devleti vücuda getirmek için olduğu ise zaten ifadesinde bellidir. Hükümeti yıkma amacı ile olmuş olsa idi bu yeminin konusunun da bu amaca göre olması gerekirdi.¹²⁰ Ayrıca mahkeme için,

¹¹⁰ Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:36, s.66-(1).

¹¹¹ Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:37, s.66-(2).

¹¹² Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:37, s.67.

¹¹³ Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:38, s.68.

¹¹⁴ Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:38, s.69.

¹¹⁵ Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:38, s.69.

¹¹⁶ Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:38, s.69 ve Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:39, s.70.

¹¹⁷ Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:39, s.70.

¹¹⁸ Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:39, s.70.

¹¹⁹ Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:39, s.70.

¹²⁰ Bkz., Ek-1, TTK, 25/6-1A, Belge No:39, s.71.

yeminden sonra amaç ve teşkilat hakkında konuşulurken hükümeti devirmekten bahsedilmesinin hiçbir anlamı ve değeri yoktur.

Sıkıyönetim İki Numaralı Mahkemesi, bütün bu deliller, ifadeler ve önceki duruşmalardaki ifadeleri de inceleyip, genel kanaat oluşturduktan sonra işin aslına geçerek, kanuni unsurlar çerçevesinde kararını açıklamıştır.¹²¹ Ancak bu kanuni unsurlara göre; Lise Göremi, Bozkurtçular Göremi ya da Zeki Velidi Togan'ın gizli cemiyetinde bu unsurlara ait bulgular yoktur. Ayrıca Reha Oğuz Türkkkan'a ait işaret fişegi tabancası hükümeti devirmek için yeterli vasıtalar sayılamaz. Zaten olamaz da. Sanıkların temyiz raporlarında ileri sürdükleri “cebr ve elverişli vasıtalar bulunmadığı, hükümet darbesinin gerçekleşmesi imkânsız bir suç olduğu, asıl maksatlarının anlaşılmadığı” haklarındaki temyiz sebepleri Askerî Yargıtay Ceza Dairesi tarafından kabul edilmiş, Genel Kurul kararı ile de tedkik edilmiştir.¹²²

Sıkıyönetim İki Numaralı Mahkemesi'nin kararına göre, Lise ve Bozkurtçular Göremi ve Zeki Velidi Togan'ın gizli cemiyetinin hükümeti devirmek amacı yoktur. Onlar Türkçü, Turancı, Pan-Türkist oldukları için bu tür yayınlar yapmış ve esir Türkleri kurtarmak amacıyla aralarında daha sıkı ve güvenli bir bağ oluşturarak çalışmak amacıyla yemin etmişlerdir. Bunların hükümet darbesi hazırlığı ile bir alakası yoktur. Bu yüzden Zeki Velidi Togan, Reha Oğuz Türkkkan, Cihat Savaş Fer, Nuriman Karadağlı, Ahmet Karadağlı ve Nurullah Bariman haklarında önceden mahkûmiyet kararı verilmiş ve Sıkıyönetim İki Numaralı Mahkemesi, Askerî Yargıtay Genel Kurulu Kararını göz önünde tutarak ve iddia makamının da talebine uygun olarak beraatlerine karar vermiştir.¹²³ Son duruşma ve bu kararın ilan edildiği tarih ise 31 Mart 1947'dir. Bundan sonra Adli Âmir'in temyiz süreci başlayacaktır. Ancak sonuç değişmeyecektir.

2.Sonuç

1944 yargılamaları en başından beri dönemin siyasi otoritelerinin kontrolünde ve baskısında hatta azmettiriciliğinde başlamış olan bir dava süreci olduğu için, bu süreçten sağlıklı kararların çıkmasını ümit etmek hatalı bir düşünce olurdu. Tarih de beklenen nihai sonucu kanıtlarcasına bu yargılama sürecinin, Sıkıyönetim Bir ve İki Numaralı Mahkemelerinin aldığı kararlarla bize göstermiştir.

Temyiz süreci de bir o kadar haksızlıklarla dolu olan bu celselerde sonunda onca zulme, adaletsizliğe rağmen mahkeme sanıkları birdenbire aklama yolunu seçmiştir. Daha sonraki süreçte beraat kararı veren askeri hakimlerle dönemin cumhur başkanı İsmet İnönü'nün artık görüşmediği ve adeta onlara küstüğü, bahsi geçen hakimlerin sürgün ve emekli olmaya zorlanma gibi durumlarla karşılaştıklarını görmekteyiz. Tüm bunlar da bize bu Irkçılık-Turancılık Davası diye tarihe geçen yargılama dosyasının ne kadar siyasi baskılarla kasıtlı olarak açıldığını kanıtlamıştır.

Profesör Dr. Zeki Velidi Togan ise bu süreçten payını almış, önce hükümeti devirme niyetiyle gizli bir cemiyet kurması iddia edilmiş, sonra konu çeşitli yalanlarla bu cemiyetin dışında başka bir gizli cemiyet vardı ya çevrilmiştir. Sonuçta bu iddialardan aklanmış olsa dahi, tıpkı diğer sanıklar gibi belirli bir süre payına düşen eziyet, zulüm, mobbing, memuriyetten kalıcı olarak atılma gibi türlü badireler atlatılmış ve Togan aklanmıştır. Siyasi otoritenin dava sürecine bu kadar müdahil olması, hukuk üzerinde baskı kurması, sanıkları kasıtlı olarak sivil mahkemeler yerine sıkıyönetim mahkemelerinde yargılaması manidardır.

KAYNAKÇA

AKAR, E. (2019). Türkiye'de Türkçülük Turancılık ve Yargılamalar (1940-1950 Arası Dönem), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Polis Akademisi Başkanlığı, Anıttepe-Ankara.

Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:32, s.58.

Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:33, s.59.

Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:33, s.60.

¹²¹ Sıkıyönetim İki Numaralı Mahkemesi'nin dikkate aldığı Hazırlık ve Birinci Mahkeme'deki ifadeleri için ayrıca Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:40, s.73 ve Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:41, s.74.

¹²² Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:40, s.73.

¹²³ Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:41, s.74 ve Bkz., TTK, 25/6-1A, Belge No:41, s.75.

- Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:34, s.61.
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:34, s.62.
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:35, s.63.
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:35, s.64.
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:36, s.65.
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:36, s.66-(1).
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:37, s.66-(2).
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:37, s.67.
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:38, s.68.
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:38, s.69.
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:39, s.70.
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:39, s.71.
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:40, s.73.
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:41, s.74.
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:41, s.75.
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:32, s.58.
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1A, Belge No:33, s.59.
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1B, Belge No:62, s.4.
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1B, Belge No:85, s.25.
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1B, Belge No:183.
Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bilge Kitapevi Koleksiyonu, 25/6-1B, Belge No:245, s.167.

